

ELS CAPUTXINS DE CATALUNYA DURANT LA POSTGUERRA (1939-1942)

Valentí SERRA DE MANRESA

Original rebut: 08/07/2021
Data d'acceptació: 15/10/2021

Adreça: Cardenal Vives i Tutó, 16
(Caputxins de Sarrià)
08034 BARCELONA
E-mail: frvalentiserra@gmail.com

Resum

L'article, elaborat amb documentació inèdita d'arxiu, ofereix una anàlisi sobre l'impacte produït pel franquisme i el nacionalcatolicisme en la vida institucional i fraterna dels framenors caputxins de Catalunya en els primers anys de la postguerra i, alhora, aporta noves informacions sobre la recuperació i restauració dels convents, una volta acabada la Guerra Civil, especialment durant el trienni de 1939-1942 que fou guiat pastoralment per Josep de Besalú qui, amb enormes dificultats, aconseguí la represa de la vida caputxina, reobrir el noviciat i organitzar les cases d'estudi.

Paraules clau: Guerra Civil, postguerra, nacionalcatolicisme, franquisme, catalanisme, estudis eclesiàstics, caputxins de Catalunya.

Abstract

The article, drawing on unpublished archive documentation, offers an analysis of the impact produced by Francoism and National Catholicism on the institutional and community life of the Minor Capuchins in Catalunya in the first post-war years. At the same time, it presents new information on the recovery and restoration of monasteries after the end of the Civil War, especially in the three years 1939-42. From a pastoral point of view, it was Josep de Besalú who acted as a guide in this period, managing with enormous difficulty to get Capuchin life restarted, to reopen the noviciate and to organize study houses.

Keywords: Civil war, post-war, National Catholicism, Francoism, Catalanism, ecclesiastical studies, Capuchins of Catalunya.

1. MOTS INTRODUCTORIS

Comencem l'article¹ fent esment de l'abast assolit per aquell aixecament militar del juliol de 1936 en contra del govern d'esquerres sorgit de les eleccions del 16 de febrer de 1936. Aquest aixecament, inicialment, fou animat i coordinat pel general Emilio Mola. La reacció o aixecament militar havia començat als territoris de les colònies espanyoles nord-africanes el dia 17 de juliol de 1936 a la població de Melilla on els militars revoltats, en poques hores, van dominar el territori del protectorat espanyol. L'endemà, 18 de juliol, el general Francisco Franco, des de les illes Canàries, s'afegí al cop militar que dirigia el general Mola i es traslladà al Marroc. Aquest sollevament es produí després de l'assassinat del polític de tarannà conservador D. José Calvo Sotelo. Poc temps després Franco, tot sol, assumí la direcció dels militars revoltats ja que el general José Sanjurjo havia mort en un accident d'aviació el dia 20 de juliol.

De fet ja feia alguns mesos que arreu d'Espanya es temia una insurrecció de l'exèrcit, però el Govern de la Segona República no volia fer res per aturar el complot militar que es tramava. Els polítics preferiren que esclatés l'aixecament dels militars per intentar dominar-lo immediatament des del Govern amb un cop de força que culminés amb la detenció dels capitostots implicats. Tanmateix, aquella rebel·lió militar del juliol de 1936 no tenia res a veure amb els pronunciaments precedents de l'estil dels generals Primo de Rivera o Sanjurjo. En aquella nova circumstància, el president del Govern de la República no va saber quina opció prendre davant dels revoltats. Tanmateix, diversos grups armats van preparar pel seu compte l'ofensiva contra les tropes i, ben aviat, els militars s'adonaren que no els seria tan senzill fer-se amos de la situació com en altres pronunciaments anteriors i, per això, decidiren demanar el suport d'Itàlia i d'Alemanya.

Una volta acabada la guerra, el règim franquista la data del 18 de juliol de 1936 —en què havia començat l'aixecament dels militars— passà a la memòria col·lectiva i fou tinguda com a un dels esdeveniments més cabdals de la història hispana recent, tant, que àdhuc quedà registrada en els calendaris de la postguerra, talment com una de les principals festes civils a celebrar, amb aquesta indicació: «18 de julio: aniversario del glorioso Movimiento nacio-

1. Les principals sigles emprades al llarg de l'article són: APCC (: Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya); AGRoma (: Arxiu General dels Caputxins); ApFran (: *El Apostolado Franciscano*); APCNav (: Arxiu Provincial dels Caputxins de Navarra); ASTar (: *Analecta Sacra Tarracoenensia*); BHC (: Biblioteca Hispano-Caputxina); EstFr (: *Estudios Franciscanos*); llig. (: lligall); s. f. (: sense foliar).

nal contra la revolución roja.» Aquest dia, el 18 de juliol, junt amb el dia 12 d'octubre «Fiesta de la raza» i el 29 d'octubre «Fiesta de los caídos en lucha contra el marxismo»,² foren unes de les principals festes civils del nou règim dictatorial a les quals hi foren afegides, posteriorment, la commemoració del primer d'abril el «Día de la Victoria» i, també, del primer d'octubre el «Día del Caudillo.»

S'ha escrit que els generals de l'exèrcit espanyol que se sollevaren ho feren en contra de la creixent anarquia fruit del desgovern del Front Popular, més que no pas en contra de la Segona República.³ Tanmateix, les instruccions reservades que el general Mola adreçà als seus seguidors revelen que les pretensions del grup de militars insurrectes eren totalment oposades a les reformes impulsades pels partits republicans d'esquerra, òbviament inacceptables pels militars:

Conquistando el poder, se instaurará una dictadura militar que tenga por misión inmediata restablecer el orden público, imponer el imperio de la Ley y reforzar convenientemente el Ejército, para consolidar la situación de hecho que pasará a ser de derecho.⁴

Els sollevats, ja des del començament, comptaren amb el recolzament militar de la Itàlia de Mussolini, un ajut que fou de gran utilitat per a poder traslladar amb celeritat les tropes insurrectes des de les illes Canàries i des les colònies espanyoles del Marroc fins als territoris peninsulars. Els comandaments de les tropes sollevades foren assumits per destacats generals; així, inicialment, Mola⁵ es féu càrrec de la direcció de les tropes situades a la zona de Pamplona; Queipo de Llano assumí el comandament de les tropes de Sevilla; Saliquet s'encarregà de coordinar els militars de Valladolid i després formà part de la Junta de Burgos on Franco fou nomenat «Generalísimo»; mentre que Cabanellas presidí la Junta de Defensa Nacional i assumí la direcció de les tropes de Saragossa després de cedir la direcció del govern a Franco; el

2. Cf. *Almanaque memorándum 1939. III Año Triunfal*, Barcelona: Eugenio Subirana 1939, 4-5.

3. Vegeu M. GARCÍA FERNÁNDEZ-CORDERO, «¿Cómo surgió la idea de *Cruzada* durante la Guerra Civil española?», *Vida Sobrenatural* 81 (2001) 516-517: «Los militares alzados en armas en contra el Gobierno del Frente Popular (no contra la República) no tuvieron otros móviles que el restablecer el orden público y la seguridad ciudadana frente al caos de los primeros meses de gobierno del Frente Popular implantado a raíz de las elecciones del 16 de febrero de 1936».

4. Citat per J. CLARA, «El 19 de juliol a Catalunya», en *Guerra Civil a Catalunya. Testimonis i vivències*, Barcelona 2007, 34-35.

5. Morí el juny de 1937, en un accident aeri, mentre atacava la població basca de Bilbao.

general Goded maldà per fer-se càrrec del control de Catalunya, però en fracassar l'alçament militar a Barcelona, fou empresonat i afusellat.

2. L'IDEARI IMPERIALISTA EUROPEU I LA PROGRESSIVA CONSOLIDACIÓ DEL FRANQUISME

Quan esclatà a Espanya la insurrecció militar, a bona part dels territoris europeus es vivia un ambient condicionat per l'ideari imperialista propi de la ideologia feixista. El feixisme augmentà després de les victòries dels militars italians en els territoris de les colònies africanes, i àdhuc el papa Ratti, Pius XI, arribà a considerar aquelles victòries militars a les colònies com el preludi d'una veritable pau (!?) europea i mundial. En aquest context europeu la Guerra Civil espanyola fou una mena de preludi de la Segona Guerra Mundial, ja que mentre Mussolini des d'Itàlia i Hitler des d'Alemanya donaven un ampli suport militar a la causa franquista, el govern francès de Leo Blum el dia 1 d'agost de 1936 proposà a les potències europees de signar un acord de no intervenció en el conflicte espanyol i la Rússia comunista es posà a favor de la República, de manera que, amb aquesta situació mundial la guerra d'Espanya s'allargà moltíssim.

El desembre de 1938, poc abans d'acabar la Guerra Civil, el reverend Dr. Lluís Carreras, tot felicitant les festes nadalenques al caputxí Josep de Besalú —que encara es trobava a l'exili al convent de Marsella, on rebé i llegí el volum *Grandeza cristiana de España*—,⁶ preocupat per la postguerra li manifestà que: «Tothom cerca situar-se. Tothom té pànic del demà llarg...».⁷

Grandeza cristiana era una investigació que intentava aclarir les causes i l'abast de la tragèdia de la cruel persecució religiosa *in odium fidei* que es visqué a Espanya. A propòsit d'aquest assaig el provincial dels caputxins volgué expressà al seu autor que:

Sabia, fa temps, que V. preparava una obra sobre el drama espanyol, i frissava per la seva aparició. Ara que m'he [a]donat <compte> de la seva transcendència i de la valentia, la competència, la lògica amb que procura anul·lar l'obra de criminal

6. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Lluís Carreras (Carcassona, 27 juliol 1938): «Vaig tenir l'agradabilíssima sorpresa de rebre l'exemplar del seu meritíssim llibre *Grandeza Cristiana de España*, que V. va tenir l'amabilitat d'enviar-me'l amb expressiva dedicatòria [...]. El felicito de tot cor. La seva obra era necessària i està destinada a fer un gran bé». En la dedicatòria el Dr. Carreras qualificà el ministre provincial dels caputxins talment com el «Cap d'un llinatge de Màrtirs».

7. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Lluís Carreras a Josep de Besalú (La Ramejana, 27 juliol 1938).

confusionisme i de malèvola perversitat amb que una colla d'ofuscats que es diuen catòlics han contribuït a desorientar l'opinió universal sobre els orígens i l'esperit de la revolució espanyola, talment com si no tinguéssim altra mira que la de flanquejar l'obra diabòlica del maçonisme i leninisme internacional, no sabria estar-me de felicitar-lo coralment. El considero tan urgent i tan imprescindible l'apostolat que V. fa en la seva obra, que m'he convertit en un decidit propagandista de la mateixa.⁸

Amb criteris força semblants, un bon nombre d'intel·lectuals catòlics vinculats als framenors caputxins de Catalunya també desitjaven el triomf de les tropes del general Franco per tal de posar fi al caos i al desgovern que es vivia a l'Espanya republicana i, així, acabar amb la cruent persecució religiosa que afligí els catòlics espanyols. En aquest sentit, el febrer de 1938, des de París, el tercerol Octavi Saltor escriví a Josep de Besalú tot fent-li saber que:

Els aconteixements militars, interiors i internacionals ens són talment favorables, que jo crec que els esdeveniments nostres poden precipitar-se encara. Sense això, la victòria de Franco està assegurada abans de tombar l'estiu. Però tot dependrà sempre de la perfecció amb què es combinin aquests tres factors: operacions de guerra, actitud internacional i divisió interior roja.⁹

La visió del reverend Lluís Carreras i la de l'escriptor Octavi Saltor sobre el desenvolupament de la guerra i el desig de victòria de les tropes franquistes era compartida per Josep de Besalú i per la majoria dels caputxins catalans que, com la resta d'eclesiàstics i militants catòlics, havien sofert una duríssima persecució religiosa davant la passivitat de les autoritats republicanes: «Coincideixo completament amb V. en el qualificatiu que mereixen les campanyes confusionistes, apassionades i malèvoles que alguns elements mantenen a França per desprestigiar el moviment salvador de l'Espanya.»¹⁰ Tanmateix, el pare Besalú, molt assenyadament, no volgué promoure una contracampanya ja que «dins de Catalunya [hi] tenim encara una pila de Religiosos exposats constantment a les represàlies que una acció nostra massa descoberta podria prendre's en contra d'ells. Jo n'hi tinc més de cinquanta, i fins fa poc en tenia una colla a les presons de Barcelona i de Tarragona.»¹¹

8. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Lluís Carreras (Carcassona, 27 juliol 1938).

9. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta d'Octavi Saltor a Josep de Besalú (París, 26 febrer 1938).

10. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Octavi Saltor (Marsella, 30 març 1938).

11. APCC, *Ibíd.* (Marsella, 30 març 1938).

El ministre provincial dels caputxins s'adonà d'aquella maniobra que, per interessos polítics, s'efectuava des del Front Popular i que consistia a alliberar alguns religiosos detinguts a les presons per tal de neutralitzar la veu de l'episcopat espanyol reflectida en el text de la carta col·lectiva signada el juliol de 1937:

L'actitud digníssima de l'Episcopat espanyol en la seva Carta Col·lectiva. En aquest punt no he admès confusionismes ni reticències. No perquè un senyor m'ajudi a treure del pou o salvar la vida a un Religios nostre permetré jo, després, que aquest mateix senyor s'aprofiti d'aquesta bona acció per perseguir o calumniar els que lluiten per fer impossible els nous assassinats de Religiosos.¹²

El ministre provincial dels caputxins se sentia molt indignat per la manipulació que les autoritats republicanes presentaren a l'estranger dels fets de la guerra civil espanyola, especialment a propòsit del silenci sobre la persecució religiosa. Per aquest motiu Josep de Besalú s'havia proposat d'estar màximament ben informat del desenvolupament dels fets bèl·lics:

M'ha entrat un afany de col·leccionar tot el que va sortint d'interessant sobre els orígens i principis de la revolució espanyola, car em té indignat el veure com es desfigura la veritat, i precisament des del camp catòlic. Jo m'explico l'apassionament i la desviació dels bascos, que no han viscut com nosaltres els catalans la revolució marxista [...]. Però el que m'indigna és la ceguesa d'altres elements del camp catòlic que es dediquen a una propaganda confusionista capaç de desorientar a grans sectors d'opinió mundial [...]. Però voler desvirtuar la raó que justificà l'alçament del poble contra el desgovern i l'assassinat erigits en sistema, i pretendre que l'Església no té dret a queixar-se dels tractes rebuts a la zona subjecte als elements de l'esmentat *Frente*, no m'hi puc resignar. Per això aquest afany de documentar-me. El Cardenal Gomà m'ha promès una pastoral que diuen que va publicar el Bisbe Pla i Deniel¹³ justificant l'alçament d'un poble en armes contra els governants injustos i opressors.¹⁴

12. APCC, *Ibíd.* (Marsella, 30 març 1938); sobretot, vegeu el text de la *Carta Colectiva de los Obispos españoles a los de todo el mundo con motivo de la Guerra de España*, Pamplona: Gráficas Bescansa 1937.

13. Segurament es refereixi a la pastoral titulada *Las dos ciudades*; vegeu J. GASSIOT MAGRET, *Apuntes para el estudio de la persecución religiosa en España*, Barcelona 1961, 78-79: «El actual Arzobispo de Toledo, Excelentísimo doctor don Enrique Pla y Deniel, siendo obispo de Salamanca, en su Pastoral *Las dos ciudades*, decía: La lucha actual reviste, sí, la forma externa de una guerra civil, pero en realidad es una cruzada. Fue una sublevación, pero no para perturbar, sino para restablecer el orden».

14. APCC, *Guerra Civil*, llig. II-A-17, carta de Josep de Besalú a Octavi Saltor (Marsella, 12 gener 1937).

Durant la guerra, des de l'exili, Josep de Besalú es preocupà per obtenir els principals documents episcopals que presentaven com a legítim l'aixecament militar. Josep de Besalú demanà a Eugeni de la Bisbal, que es trobava refugiat amb els caputxins de San Sebastián, que li procurés el text, suara esmentat, de la carta pastoral que havia escrit el bisbe Pla i Deniel.¹⁵ Semblantment, el caputxí Eugeni de la Bisbal de Falset, que l'estiu de 1937 havia aconseguit passar de França al País Basc per tal d'atendre pastoralment els refugiats catalans i, alhora, fer gestions a favor de la Província caputxina de Catalunya, també lloà, com la majoria dels eclesiàstics del seu temps, els continguts del text de la carta col·lectiva dels bisbes espanyols, escrita per a justificar l'alçament militar com a últim recurs per tal de reeixir salvar l'herència cristiana dels pobles d'Espanya enfront del laïcisme militant i de la persecució religiosa que sofrien els catòlics:

Pocos días hará que apareció la Carta Pastoral Colectiva de los Obispos de España. Supongo que la Prensa de aquí [Marsella] se habrá hecho eco de su publicación¹⁶ [...]. Cuando aparezca se la enviaré para que la pueda leer. Muy serena, muy caritativa, muy prudente, muy valiente, y con la elocuencia de los hechos que no tienen réplica.¹⁷

Els principals ideòlegs del concepte de *cruzada* i del nacionalcatolicisme¹⁸ desenvolupat a Espanya durant el període franquista¹⁹ foren el bisbe Pla i Deniel i el canonge magistral de la seu salmantina, Dr. Castro Albarrán.²⁰ La

15. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-18, carta de Josep de Besalú a Eugeni de la Bisbal (Marsella, 5 gener 1937): «Se me ha asegurado que el Obispo de Ávila, Dr. Pla y Daniel [*sic*], publicó una pastoral, al principio de la guerra, recordando los principios de la Moral Católica sobre la licitud de la guerra en determinadas situaciones y condiciones [...]. El Emmo. Cardenal Gomá me prometió enviarme lo que él ha publicado. Si hubiera manera de lograr esta pastoral del Dr. Pla y Daniel [*sic*], se lo agradeceré». El dia 7 de febrer de 1938 li contestà: «El Sr. Obispo de Ávila no escribió tal Pastoral. Probablemente fué el de Salamanca. Averiguaré y se lo comunicaré, i és que l'any 1935 el bisbe Pla i Deniel havia passat de la diòcesi d'Àvila a la de Salamanca. La pastoral titulada *Las dos ciudades* fou publicada a Salamanca el 29 de setembre de 1936.
16. A París fou publicada una versió al francès, vegeu la *Lettre collective des Evêques Espagnols à ceux du monde entier à propos de la Guerre en Espagne*, Paris, juillet 1937.
17. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-18, carta d'Eugeni de la Bisbal a Josep de Besalú (San Sebastián, 12 agost 1937).
18. Una visió general sobre el tema fou abastat per A. ÁLVAREZ BOLADO, «Naturaleza y tiempo del nacional-catolicismo», *Razón y Fe* 214 (1986) 57-68.
19. Sobre el període franquista hi ha una extensa bibliografia; a tall d'orientació general sobre el tema esmentem la síntesi històrica que coordinà R. CARR, *La época de Franco (1939-1975). Volumen I: Política, Ejército, Iglesia, Economía y Administración*, dins *Historia de España Menéndez Pidal*, Vol. XLI, Madrid 1996.
20. Vegeu A. DE CASTRO ALBARRÁN, *Guerra Santa. El sentido católico del Movimiento Nacional Español*, Valladolid 1938; Íd., *Derecho al alzamiento*, Salamanca 1941.

ciutat de Salamanca, tal com ho han assenyalat alguns historiadors, esdevingué una mena de camp d'experimentació on s'assajaren els mecanismes de repressió que, a poc a poc, s'anaren implantant en les capitals dominades per les tropes del general Franco.²¹ Allí començà la campanya de descrèdit de la República,²² i a Salamanca els teòlegs dominics²³ Ignacio Méndez Reigada i Luis G. Getino cercaren raons teològiques per tal de justificar un aixecament militar que consideraren com talment una *croada*²⁴ en defensa de la fe catòlica. El canonge Castro Albarrán assumí un paper molt destacat en aquest procés ideològic que ja exposà de manera estructurada l'any 1934 en l'obra *Derecho a la rebeldía*.²⁵ Aquesta legitimació teològica²⁶ de la Guerra Civil també fou defensada pel cardenal Gomà.²⁷ El ministre provincial dels caputxins, per la seva banda escriví en aquest mateix sentit que la:

21. Cf. R. ROBLEDO (ed), *Esta salvaje pesadilla. Salamanca en la guerra civil española*, Barcelona 2007, Introd., XX-XXI: «Salamanca fue el laboratorio del franquismo antes de que Franco llegara a la ciudad, laboratorio experimental donde se ensayaron los mecanismos de exacción económica que paulatinamente se irían poniendo en marcha en otras capitales. Y lo fue también por el papel desempeñado por la Universidad en la legitimación de la violencia del nuevo Estado y en la depuración del personal universitario [...]. La depuración no pretendía únicamente castigar a los desafectos y reprimir a los tibios sino también reconocer a los adictos; la purga tenía un carácter político».
22. Cf. R. ROBLEDO, «La Iglesia salmantina: rebeldía, cruzada y propaganda. El Centro de Información Católica Internacional», en *Esta salvaje pesadilla. Salamanca en la guerra española*, Barcelona 2007, 82-83: «El proceso de deslegitimización de la Segunda República, que empezó el canónigo José Artero un año antes del 14 de abril, había encontrado el entusiasmo constante de la Iglesia salmantina a lo largo de la República con las puntas estacionales de las campañas electorales y movilización contra el laicismo republicano a fines de 1931».
23. Cf. R. ROBLEDO, *Ibid.*, 86: «La guerra permitió mudar el discurso retórico violento en violencia física y la apelación a la Escuela de Salamanca con su discurso de la guerra justa y santa, ofreció la mejor cobertura teológica posible».
24. Cf. M. GARCÍA FERNÁNDEZ-CORDERO, «¿Cómo surgió la idea de *Cruzada* durante la Guerra Civil española?», *Vida Sobrenatural* 81 (2001) 126-155.
25. Cf. R. ROBLEDO, «¡Dios se ha hecho generalísimo nuestro! Dichos y hechos de Castro Albarrán, magistral de Salamanca (1896-1981)», dins *Esta salvaje pesadilla. Salamanca en la guerra civil española*, Barcelona 2007, 331: «El derecho a la rebeldía es paso obligado de los historiadores para demostrar la vertiente más hostil de la Iglesia española contra la República»; A. DE CASTRO ALBARRÁN, *El derecho a la rebeldía*, Madrid 1934, 496: «Nada más funesto para las naciones que una embusteria paz [...]. La paz no se compra, se la impone por la lucha».
26. Cf. A. ÁLVAREZ BOLADO, «Naturaleza y tiempo del nacionalcatolicismo», *Razón y Fe* 214 (1986) 61-66: «La legitimación interna y externa del Movimiento Nacional y del Nuevo Estado por parte de la Iglesia: 1936-1941».
27. Cf. F. SEGURA, *La Iglesia y el Alzamiento Nacional*, Barcelona 1961, 20-22: «Este mismo carácter de cruzada habrá de reconocerse en nuestra contienda y con mayor razón, si se mira la actitud antirreligiosa de los adversarios. Todos ellos sabían bien que luchaban contra Dios y su Iglesia [...]. Sin equívocos ni reticencias, sin ambigüedades ni rodeos, sus escritos [del cardenal Gomá] constituyen, sin duda alguna, la justificación teológica y moral más profunda de la Cruzada española que hubiera podido desearse. Son un monumento de sabiduría política

Reacció de l'esperit tradicional del nostre poble, que prenia l'aspecte d'una formidable creuada a mà armada, que tingué la sort d'ésser dirigida des dels primers moments de la insurrecció pel Cabdill eminent que la divina Providència volgué donar a l'Espanya catòlica per tal de deslliurar-la del desordre que'ls governs inepetes i sectaris havien deixat introduir en la nació.²⁸

Aquesta «reacció de l'esperit tradicional», fou compartida per alguns intel·lectuals de renom com ara pel cèlebre rector de la Universitat de Salamanca, Miguel de Unamuno,²⁹ que, molt desencisat pel desgovern de la Segona República, s'adherí als militars sollevats per tal de garantir la defensa de «nuestra civilización cristiana de Occidente, constructora de Europa.»³⁰ Tanmateix, alguns eclesiàstics que simpatitzaren amb el govern de la República, principalment membres del clergat basc, es mostraren molt crítics amb els primers brots del que seria el nacionalcatolicisme:

En la zona de Franco las iglesias están abiertas; se celebran procesiones a diario; el santoral y las fiestas religiosas ocupan toda una página de los periódicos; la comunión se administra a miles de personas. Pero todas estas manifestaciones externas de un culto ¿constituyen la religión? ¿Puede, sin cometerse un sacrilegio, celebrarse la misa en templos que cobijan ametralladoras entre sus campanas? [...]. Profundicen en los hechos sin dejarse deslumbrar por lo superficial.³¹

Una volta esclatada la Guerra Civil espanyola en alguns ambients de la Santa Seu es formà una opinió força negativa a propòsit del règim dictatorial del general Franco, car en cercles molt influents del catolicisme europeu hi havia una pèssima impressió sobre aquest capítol militar.³² Aquesta mala fama a l'estranger de l'Espanya franquista s'intentà modificar a través de la famosa carta col·lectiva de l'episcopat espanyol, que Franco havia demanat

---

cristiana, y a ellos habrá de acudir quien quiera formarse un concepto cabal de las dimensiones espirituales de nuestro conflicto».

28. APCC, llig. A-III-25, *Exhortació que dirigeix als Religiosos Fra Menors [Caputxins] de la Província de la Santíssima Mare de Déu de Montserrat, de Catalunya, el Molt Rnt. P. Josep de Besalú, Ministre Provincial, en començar la restauració de la Província, després dels desastres causats per la revolució marxista en el període de 1936 al 1939* (Barcelona, 4 juny 1939) f. 2.
29. Unamuno es cartejà amb el caputxí José M. de Elizondo, incardinat a la província de Catalunya. Sobre aquesta relació epistolar, vegeu J. I. TELLECHEA, «El capuchino P. José María de Elizondo y Miguel de Unamuno», *EstFr* 95 (1994) 103-126.
30. Citat per M. GARCÍA FERNÁNDEZ-CORDERO, «¿Cómo surgió la idea de *Cruzada* durante la Guerra Civil española?», *Vida Sobrenatural* 81 (2001) 134-135.
31. Cf. *El catolicismo en la España leal y en la zona facciosa*, Madrid 1937, 69-70.
32. Vegeu J. TUSELL – G. G. QUEIPO DE LLANO, *El catolicismo mundial y la guerra de España*, Madrid 1993.

al cardenal Gomà per tal de «contrarrestar con toda la autoridad moral de la jerarquía la propaganda internacional adversa al Movimiento, y en especial la repugnancia de muchos católicos extranjeros al carácter de cruzada que tanto los generales como los obispos estaban dando a la guerra»,³³ tal com escriví Dom Hilari Ragner. A propòsit de la redacció d'aquesta carta col·lectiva de l'episcopat espanyol, signada per tots els bisbes que romanien en territori espanyol, el religiós dominic de l'escola salmantina Maximiliano García Fernández-Cordero assenyalà que:

El 10 de mayo de 1937 el cardenal Gomá es llamado por Franco para tener una entrevista en Salamanca, donde estaba el Cuartel General, porque Franco se lamentaba de la injusta campaña en el extranjero contra el bando nacional, y le rogó que la Jerarquía española *hiciera algo* para disipar dudas y aclarar el horizonte. Entonces el cardenal Gomá le habla a Franco del proyecto del Documento colectivo del Episcopado español que estaba preparando, y Franco lo acogió con entusiasmo, rogando al cardenal que lo llevara a efecto. Entonces el cardenal Gomá envió un guión del proyectado Documento al Vaticano, y los obispos españoles dieron su aprobación para su redacción definitiva, pues conocían el esquema del mismo Documento. Incluso algunos obispos querían que el documento presentado en borrador fuera más contundente, pero el cardenal Gomá impuso un tono moderado al mismo. Después envió las galeradas del Documento al cardenal Pacelli, Secretario de Estado del Vaticano, y le dio seguridades de que el Documento no se publicaría si no era firmado por todos los obispos residentes en España [...]. El cardenal Segura, como no residía en España, no quiso firmarla, pues estaba dolido porque el Vaticano le había cesado como Metropolitano de Toledo y no le había restituido a su Sede. Tampoco lo firmaron el cardenal Vidal y Barraquer y el obispo de Vitoria, forzado al exilio, Mateo Mújica.³⁴

Situats, doncs, en aquest clima que feia viure la guerra talment com una *croada* en defensa de la fe, s'ha d'assenyalar que alguns religiosos de la Província caputxina de Catalunya s'oferiren com a capellans castrenses per a l'assistència espiritual de les tropes anomenades *nacionals*. Per exemple, Ricard d'Olot féu de capellà dels Requetès de Catalunya i Roderic de Manresa prestà serveis pastorals dins de la «Asistencia a frentes y hospitales», amb seu a Granada.³⁵ Els sacerdots castrenses havien de vestir roba militar però durant les

33. H. RAGUER, *La pólvora y el incienso*, Barcelona 2001, 155.

34. M. GARCÍA FERNÁNDEZ-CORDERO, «¿Cómo surgió la idea de *Cruzada* durante la Guerra Civil española?», *Vida Sobrenatural* 81 (2001) 143-145.

35. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Roderic de Manresa (Marsella, 29 octubre 1937): «Por diversos conductos se me ha asegurado que de tal manera sobran los sacerdotes que se han prestado para ejercer su sagrado ministerio en los frentes de batalla, y que muchos de los que da su nombre siguen en los conventos sin que nadie los llame. Si

cerimònies litúrgiques usaven l'hàbit talar religiós.³⁶ Roderic de Manresa fou llicenciat de l'exèrcit a la tardor de 1938 i el ministre provincial, que encara era exiliat a Marsella, li proposà que:

Si no fuera peligroso para su salud le diría que podría también ir a ayudar al P. Jaime de Sarriá, que en algunas parroquias de Huesca está supliendo por falta de clero parroquial, con beneplácito del Sr. Obispo-Administrador de la diócesis de Lérida, hasta que el curso de los acontecimientos le permita entrar en Borjas o cualquier otra de las poblaciones donde hay o había convento nuestro para reanudar la vida de comunidad, o quedarse en algún convento de Andalucía, si el M. R. P. Provincial de ésa cree que les puede prestar algún servicio; como puede dirigirse al Rvmo. P. Melchor de Benisa, ex General y Provincial de Valencia [...] resulta vecino a Cataluña para poder pasar a Tarragona, Borjas o donde convenga cuando lo tomen los nuestros.³⁷

Acabat el servei pastoral com a capellà castrense, el pare Roderic obtingué el passaport militar per a poder viatjar a Palma de Mallorca, indret on s'havia pogut mantenir la vida conventual durant tot el període de guerra.³⁸

Amb la victòria de les tropes franquistes acabà la persecució religiosa, però començà una forta repressió que comportà nombroses execucions sumàries.³⁹ A més, acabada la guerra, es mantingueren moltes restriccions a l'hora d'efectuar viatges i la població va haver de passar per moltes penúries

---

embargo, si en esta isla las autoridades militares creyeran que falta personal para atender a las necesidades espirituales de los combatientes, y V. C. se siente ánimo para ello, queda, por mi parte, autorizado para ofrecerse a las autoridades militares de la isla».

36. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Roderic de Manresa a Josep de Besalú (Sevilla, 5 desembre 1938): «Naturalmente que voy de soldado, poniéndome el santo hábito en todos los actos, funciones y lugares sagrados. Gracias a Dios me ha acompañado siempre, y para predicar y decir misa a los soldados siempre me han visto con el hábito, sandalias y un poquito de barba a fin de conservar el *decorum* capuchino».

37. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Roderic de Manresa (Marsella, 6 novembre 1938).

38. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Roderic de Manresa a Josep de Besalú (Castelló de la Plana, 17 desembre 1938): «Tengo el pasaporte para Palma [...]. En comisión de servicio y con permiso de un mes, he visitado de paso, Sevilla, Cáceres, Salamanca, Valladolid, Zaragoza y Castellón. El permiso me acaba el 1 de Enero y entonces quedo desligado en absoluto del Estado. Ahora debo ir a Palma aprovechando el pasaporte».

39. Alguns caputxins com Atanasi de Palafrugell, Jaume de Sarrià, Hilari d'Arenys i Ricard d'Olot s'oferiren per atendre espiritualment, abans de les execucions, els catòlics sentenciats a mort durant la repressió de la postguerra; vegeu, V. SERRA DE MANRESA, *Els frares caputxins de Catalunya de la Segona República a la postguerra*, Barcelona 2014, 247-253; Íd., «Els caputxins i l'assistència espiritual als sentenciats a mort durant la Guerra Civil i la postguerra (1936-1942)», en *Església i Guerra Civil*. Palma de Mallorca 2021, 57-78.

per la manca de queviures que van ser racionats.⁴⁰ La situació que hagué de viure Catalunya en la postguerra s'agreuja amb la desmesurada repressió a la cultura i als signes d'identitat catalana. Inicialment ningú no preveia que la repressió fos tan contundent i extremada.⁴¹

En la darrera etapa de la guerra, els principals responsables dels excessos revolucionaris fugiren a l'estranger. Els guanyadors, moguts per l'afany propi dels vencedors de trobar culpables accentuaren la repressió amb càstigs exemplars. Més enllà de l'esperit de revenja de les autoritats franquistes, hi hagué una ferma i decidida voluntat d'aterrir els vençuts i per tal d'avortar qualsevol actitud ja fos de resistència o bé d'oposició.

Ja l'any 1938, des de l'exili, Josep de Besalú se sentia preocupat per les noves adversitats que possiblement es produïren a causa de la repressió de la postguerra.⁴² Semblantment, Sever de Montsonís, des del seu sojorn a Iugoslàvia, expressà així el seu temor: «Déu vulgui que en els últims moments de confusió general els anarquistes no en facin de les seves... i ens il·lumini a tots plegats per no acabar-nos d'aniquilar amb incomprendiments i lluites ideològiques».⁴³

A punt d'acabar la guerra, Eugeni de la Bisbal fou observat amb sospita mentre treballava pastoralment a favor dels refugiats catalans al País Basc, i acabà essent detingut per les autoritats franquistes havent de passar un temps de captiveri al recinte de la cartoixa de Miraflores.⁴⁴ A propòsit de la duris-

40. APCC, *Crónica del Convento de PP. Capuchinos de Arenys de Mar*, f. 16: «Per a que la predicació pugui fer-se sense necessitat de treure el passe o salvoconducte indispensable en el temps que som, he tret passe per temps indefinit a favor del P. Eugeni, P. Hilari, Fr. Marçal i meu per a totes les províncies catalanes. És de notar que la tarja de racionament l'he tret com si fossin 16 frares per tal d'assegurar la minestra, que va molt escassa en el temps que som», escrivia el P. Ezequiel de Mataró el febrer de 1939.

41. Així ho pensava el P. Basili de Rubí, des de Roma, tot escrivint al P. Marc de Castellví que es trobava a Washington, ja de camí de retorn a Catalunya: «Us deia en la meua anterior que pel moment hi havia poca repressió del catalanisme; amb tot, quan hi sereu ja ho veureu car ens arriben notícies ben contradictòries»; APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-18, carta de Basili de Rubí a Marc de Castellví (Roma, 3 juliol 1939).

42. APCC, *Missions* (Bluefields), carta de Josep de Besalú a Ramon Maria d'Olot (Frascati, 24 juny 1938): «¿Haurem de passar encara un any més a l'exili? No ho crec [...]. Sembla que no han de passar gaires mesos sense que s'acabi aquesta horrorosa guerra per entrar en el període de postguerra, que també m'espanta molt per una pila de consideracions que seria llarg d'exposar. Només confio en Déu, que em penso serà misericordiós i provident respecte de nosaltres. Aquesta confiança em sosté enmig de l'horrorós desastre sofert i de les adversitats que encara ens esperen».

43. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Sever de Montsonís a Josep de Besalú (Skofja Loka, 31 març 1938).

44. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-18, carta d'Ermengol de Sarrià a Basili de Rubí (15 gener 1939): «El P. Eugeni ja no [és a] Miraflores, ha estat posat en llibertat reconegut innocent».

sima repressió cultural que s'anava articulant a mesura que avançaven les tropes franquistes, Jaume de Sarrià escriví que, per a Catalunya, començava el calvari més llarg de la seva història:

A finals d'any [desembre de 1938] les tropes franquistes havien trencat el front de batalla a Balaguer. La invasió de Catalunya ja seria cosa fàcil. Una vegada més es faria justícia espanyola. Jo vaig poder llegir una ordre d'en Franco als caps i oficials de l'exèrcit recomanant de tractar bé els catalans, i que no es donés la sensació que es conquistava Catalunya. Abans de la invasió la ràdio anuncià diferents vegades que es respectaria Catalunya i la parla catalana, sempre que no es fes servir contra la *unidad* de la pàtria. Tot, pura literatura. De fet Catalunya començà el més llarg calvari de la seva història, i la llengua catalana no sols ha estat bandejada, sinó perseguida.⁴⁵

En aquestes difícils circumstàncies de represa i repressió cultural, el bibliista caputxí Marc de Castellví,⁴⁶ des de l'exili colombià, ja intuï que les autoritats franquistes es mostrarien ben poc disposades a respectar la identitat i el tarannà de la Província monàstica dels caputxins de Catalunya:

No dubto que l'Orde [caputxí], el P. General, el P. Provincial, defensaran a peu i a cavall la independència de la Província Seràfica Catalana. Però Franco, empès pels seus satèl·lits anticatalans, ¿ho passarà per damunt del nostre dret regular i de les nostres Sagrades Constitucions? [...]. Acabo de llegir en el periòdic un decret de Franco retallant drets i privilegis als mateixos falangistes. Es veu que ell amb els seus generals en té prou i se sent fort [...]. Veurem si ells no faran pressió diplomàtica per a molestar els nostres frares catalans i dispersar-los.⁴⁷

Davant d'aquesta preocupant situació per a poder mantenir la identitat pròpia i la continuïtat institucional dels caputxins catalans, Marc de Castellví

45. APCC, *Memòries del P. Jaume de Sarrià*, ff. 27-28. Aquesta repressió fou sintetitzada així a la revista *Sàpiens* (setembre 2013) 56-57: «Acabada la guerra, Catalunya està arruïnada econòmicament i moralment. Comença una dura repressió contra totes aquelles persones sospitoses d'haver-se mantingut fidels a la República. Això, les que quedin. Moltes d'altres, milers de catalans i espanyols, han enfilat el dramàtic camí cap un larg exili. Catalunya ha quedat desfeta [...]. Les tropes ocupants aconsegueixen el poder polític, social, econòmic i cultural. El nou règim franquista duu a terme una repressió ferotge que comporta penes de mort i presó a milers de persones sotmeses a judicis sumaríssims que no tenen cap mena de garantia jurídica».

46. Sobre l'aportació de Marc de Castellví als estudis bíblics, vegeu F. RAURELL, *Pels camins encara no fressats de l'exegesi crítica: Marc de Castellví*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya 1993.

47. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-18, carta de Marc de Castellví a Basili de Rubí (Santiago del Putumayo, 6 setembre 1938).

es qüestionà si, a més d'un New-Sarrià, no convindria projectar també un New-Manresa, és a dir, un centre de formació de vocacions ubicat en terres d'Amèrica per tal de preservar la identitat i el futur de la Província caputxina de Catalunya:

Cal pensar en un New-Manresa, on caldria reclutar vocacions americanes a fi de donar expansió a la soca-mare de la Província. Si no es té preparada aquesta casa americana [...] correm el perill de que arribada l'hora de la persecució anticatalana, que començarà tot seguit de la victòria franquista vingui la desbandada dels nostres frares i la consegüent dissolució de la Província.⁴⁸

Les tropes franquistes entraren a Barcelona el dia 26 de gener de 1939 sota el comandament del general Solchaga. Tot i que a Catalunya hi havia la temença que s'executaria una forta repressió cultural —i que, ben cert, no trigaria pas a produir-se—, una bona part de la població catalana,⁴⁹ particularment les famílies que més directament sofrien la persecució religiosa, va viure amb entusiasme el fet de l'entrada de les tropes dels militars de Franco a Barcelona. Així, el beat Pere Tarrés, persona de fonda catalanitat, compartí l'entusiasme per la victòria de Franco amb el religiós caputxí de tarannà catalanista Evangelista de Montagut, ambdós acollits a casa d'uns amics comuns —la família Casanelles, al carrer Septimània de Barcelona—, tal com es recull en les pàgines del *Diari de guerra* de Pere Tarrés:

25 gener 39. *Barcelona*. Vivim hores d'emoció. S'apropa l'hora de la redempció per Catalunya. Estem pendents de les notícies que ens porta la ràdio [...]. Els carrers s'omplen d'escombraries. Estem sense autoritat. Aquesta ha abandonat vergonyosament el seu lloc per tal de salvar la seva miserable vida [...]. Tothom espera, tothom desitja que arribi prompte l'hora de l'alliberament [...]. A fi de passar aquests dies, que podrien ésser difícils, per mediació d'en Pere Llumà i mercès a l'esperit benvolent i caritatiu de l'amic Albert Casanelles i la seva família m'he anat a refugiar a casa seva, on hi ha també el P. Evangelista (Sr. Blanch). Aquí amb la família Casanelles i els amics Pallarols i el P. Evangelista estem emocionats al costat de la ràdio. Les metralladores peten encara. Alguna canonada retruny pel nostre cel [...]. L'emoció i l'entusiasme popular que s'han llançat al carrer ha estat formidable. No he pogut resistir la joia, m'he posat el vestit de paísà i hem sortit al carrer [...]. La gent al carrer aclamava les tropes i les columnes motoritzades que anaven arri-

48. APCC, *Ibíd.*

49. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Pau de Castelló (Montpeller, 5 abril 1938): «Cataluña está virtualmente tomada. Según mis informes, el noventa por ciento de la población, si no más, está deseando y esperando con anhelo el momento en que el ejército nacional los libre de la esclavitud marxista».

bant, aclamant Franco i l'Espanya única, lliure i gran. Ens abraçàvem pel carrer. La gent t'aturava enmig de felicitacions i crits de joia.⁵⁰

Semblantment, la fervorosa terciària Àngels Nadal, que s'arriscà per acollir i ajudar els frares caputxins durant la persecució religiosa, també manifestà al ministre provincial dels caputxins el gran impacte que li produí l'entrada de les tropes del general Franco a Barcelona: «És una emoció tan forta, una sensació tan gran, la que va recórrer tot el cos fins arribar a l'ànima, que no es pot explicar, quasi pot dir-se que, al sentir parlar per Ràdio Barcelona als nacionals, tothom plorava, els homes i tot, mai més s'esborraria aquest record de nosaltres.»⁵¹ També, i de guisa força semblant, el ministre provincial dels caputxins, Josep de Besalú, des de la població italiana de Sanremo, en agrair a Mercè de Gibert tot allò que havia fet pels frares durant la persecució religiosa, li expressà el goig que sentia per la victòria assolida pel general Franco:

Gracias a Dios que te puedo escribir libremente, sin ocultar mi condición ni nuestros más íntimos sentimientos religiosos. ¡Viva Franco! y vivan eternamente los que con su empuje irresistible han librado nuestra ciudad [de Barcelona] del ominoso yugo de las hordas marxistas que la tenían esclavizada y la estaba aniquilando. Aquellos días que precedieron a la toma de Barcelona yo seguía con emoción el curso de las operaciones. Sufría por vosotras [M. de Gibert y A. Nadal] y por los nuestros [los religiosos capuchinos], temiendo que hubieseis de sufrir los horrores de un sitio prolongado y que no fuerais víctimas de la rabia de los vencidos.⁵²

Des de Roma, el mateix Josep de Besalú en una carta adreçada al vicari provincial, Pau de Castelló, li manifestà, des d'una visió sobrenatural i providencialista dels fets, quin era el goig interior que experimentava: «Cuando la Divina Providencia se ha dignado librar toda la región catalana, concediendo a las armas nacionales de nuestro gran Caudillo la estupenda victoria que el mundo entero ha celebrado con admiración y regocijo».⁵³ Uns mesos abans el mateix pare Besalú ja havia expressat aquest desig: «Dios nos libre pronto de este caos, y quiera conceder una pronta y rotunda victoria al Caudillo salvador de la España y de la civilización europea, que es la civilización cris-

50. P. TARRÉS, *Diari de Guerra*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1979, 314-318.

51. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta d'Àngels Nadal a Josep de Besalú (Barcelona, 28 febrer 1939).

52. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Mercè Gibert (Sanremo, 9 febrer 1939).

53. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Pau de Castelló (Roma, 2 març 1939).

tiana». ⁵⁴ Per la seva banda, Pau de Castelló d'Empúries, vicari provincial, una volta acabada la guerra, també es mostrà molt il·lusionat per la imminent represa de la vida conventual després de la victòria de les tropes franquistes: «Quiera Dios que pronto podamos regresar a nuestros conventos para empezar su restauración después del triunfo definitivo de nuestros invictos soldados bajo la sabia dirección del Caudillo Franco». ⁵⁵ En començar l'any 1939, dins d'aquest clima d'entusiasme profranquista, també en les pàgines de la publicació oficial de la Missió dels caputxins catalans al Caquetà hi fou expressada l'adhesió dels missioners caputxins a la victòria del general Franco:

Al lado de los Rojos están los comunistas, los masones y una cola informe de gente incolora que anda ordinariamente a remolque. En cambio, del lado de Franco está la Jerarquía de la Iglesia Católica, inclusive el Papa, y todos los buenos católicos. Y esto por algo será. ⁵⁶

A propòsit d'aquesta actitud profranquista dels caputxins, compartida per bona part dels eclesiàstics catalans en la primera etapa de la postguerra, s'ha escrit: «Que ningú no s'estranyi si aquells frares van viure la victòria dels sublevats com a alliberament. La decepció que havien patit era enorme: havien hagut de veure els seus germans assassinats, les seves cases destruïdes, la seva fe prohibida i la seva manera de viure menyspreada, amb el consentiment, o com a mínim el silenci i la passivitat, de les autoritats de la República». ⁵⁷ Tanmateix, amb el pas dels mesos, ja durant la primera etapa de la postguerra, la visió dels caputxins catalans a propòsit del nou règim polític deixà de ser tan optimista i els frares es decantaren per una visió del franquisme força més moderada que no pas el gran entusiasme professat pels caputxins de les altres Províncies hispanes. ⁵⁸ Per exemple, els frares

54. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Pau de Castelló (Marsella, 1 març 1938).

55. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Pau de Castelló a Josep de Besalú (Palma de Mallorca, 10 gener 1938).

56. BHC, *Boletín Católico* núm. 11 (Mocoa 1939) 3-4: «Sobre la guerra de España». Semblantment, una volta acabada la guerra, Plàcid de Calella va escriure que: «La prensa ha publicado las comunicaciones telegráficas cruzadas entre el Padre Santo y el generalísimo Francisco Franco, Libertador de España, con motivo de la victoria definitiva obtenida en la Península en defensa de la Religión y civilización cristiana»; *Ibíd.* núm. 15 (1939) 5-6.

57. E. REY, *Testimonis de sàvia ingenuïtat. Els frares caputxins màrtirs a Catalunya en temps de la Guerra Civil*, Barcelona 2008, 202-203.

58. APCNav, *Asuntos Provinciales*, carta del ministre provincial, Ladislao de Yábar al coronel Ungría (Pamplona, 13 gener 1939): «Quiero ahora como Superior Provincial de los Capuchinos de Navarra, Guipúzcoa y Aragón, manifestar a V. E. cuan de corazón estamos unidos fervien-

navarresos, a més de secundar les pressions del govern franquista per tal d'exiliar els religiosos de tarannà nacionalista i de marginalitzar els religiosos crítics, anomenats *derrotistas*⁵⁹ —ja que no mostraven prou entusiasme amb el nou règim—, també contribuïren, amb la predicació i a través de la instrucció impartida a les aules, a divulgar les principals idees del nacional-catolicisme:

La lucha contra los nacionalistas siguió siendo impecable al arrimo de los vientos que soplaban [...]. El criterio que le ofrecía [el definidor general, P. Carmelo de Iturgoyen] sobre qué hacer con los padres nacionalistas parece un tanto maquiavélico: «Yo creo que el asunto de los PP. nacionalistas, el asunto del destino digo, hay que dejarlo como está. Que queden donde están. Cuando llegue una nueva queja de la Autoridad civil, hay que preguntar a ésta, donde quiere que se les mande y se pone en práctica lo que la Autoridad civil ordena». El P. Carmelo está pensando en que la Guerra era la gran oportunidad para acabar con el problema del nacionalismo, porque contaba que con el Gobierno de Burgos lo perseguía implacablemente y no se podían resistir a ello [...]. Abundando en esta misma idea le escribía el P. Carmelo al P. Ladislao [de Yábar, provincial], con fecha 25 de enero de 1937, encabezando la carta con un *¡Viva España!*: «Respecto a Lecároz si queda algún rastro de nacionalismo hay que extirparlo totalmente para el año que viene, y mientras tanto hay que acentuar más y más la nota de españolismo. Al P. Ignacio [de Pamplona] tan buen patriota español, le debe indicar que en Lecároz hay que gritar *¡Viva España!* por activa y por pasiva, a diestra y a siniestra; así si hay alguno que no comulga con nuestros sentimientos saltará. Que no falten las conferencias sobre España aprovechando todas las circunstancias.» Como se ve, se trató de una labor de extirpación y regeneración en sentido españolista, en total adhesión al movimiento nacional.⁶⁰

---

temente al Movimiento Nacional y cuan podamos colaborar a la grandeza de la gran Madre España. Las Autoridades de estas Provincias saben muy bien nuestra actitud de ferviente y entusiasta adhesión a la Causa Nacional desde el principio y la conducta que hemos seguido los Superiores y las radicales medidas que tomamos con aquella minoría de religiosos nacionalistas que podían ser tomados como enemigos o sospechosos en cosa tan vital y sagrada para nuestra Patria»; vegeu, també, J. A. ECHEVERRÍA, «Los capuchinos de Navarra-Cantabria-Aragón en los años treinta», *Scriptorium Victoriense* 55 (2008) 515-516.

59. El ministre provincial dels caputxins de Navarra, Ladislao de Yábar, el dia 15 de setembre de 1936 disposà: «Tengan todos presente que nos es lícito el no ser acérrimamente partidarios del Ejército en los presentes momentos y que sería inalicable en un Sacerdote o Religioso mostrarse directa o indirectamente o enemigo o indiferente con respecto al éxito de nuestras armas. Además tengan un cuidado especialísimo en aparecer *derrotistas* sobre el final de la campaña; son ya tres los casos en que por este motivo ha intervenido la Autoridad Militar y hemos tenido que confinarlos a Zaragoza»; citat per J. A. ECHEVERRÍA, «Los capuchinos de Navarra-Cantabria-Aragón en los años treinta», *Scriptorium Victoriense* 55 (2008) 176-177.

60. *Ibid.*, 179-182.

Amb la precaució d'evitar possibles dificultats i friccions amb les autoritats del govern franquista, el ministre provincial de Catalunya quan, una volta acabada la guerra, en el mes de març de 1939 hagué de retornar a Catalunya, féu tramitar el passaport a l'ambaixada espanyola prop de la Santa Seu a Roma.⁶¹ Josep de Besalú retornà a Catalunya el 19 de març de 1939 i, algunes setmanes després, exposà el seu projecte de restauració i represa de la vida conventual en una extensa *exhortació* adreçada als caputxins de Catalunya, signada el 4 de juny de 1939, on reflexionà sobre la «magnitud de la tasca a realitzar» ran de la desfeta material i econòmica produïda per la guerra. El ministre provincial desitjà que la restauració de les esglésies i convents s'efectués amb la major promptitud possible, però sense «contraure deutes arbitràriament»,⁶² i fou demanada la col·laboració del prestigiós artista caputxí fra Efrém M. de Kcynia.⁶³

El gener de 1939, per la seva banda, Pau de Castelló, vicari provincial, des de Palma de Mallorca, també es referí a la *restauració* de la Província: «que el Señor haga nos podamos reunir pronto en nuestros conventos y podamos empezar la restauración de nuestra Provincia».⁶⁴ En un informe que Josep de Besalú, ministre provincial, escriví des de Roma a propòsit del progressiu retorn dels exiliats caputxins a Catalunya, hi manifestà que:

En arribar els nacionalistes [;tropes del general Franco] al límit que separa Catalunya de l'Aragó, alguns religiosos que es trobaven a l'estranger reberen l'obediència per a entrar a Espanya per la frontera d'Hendaya per tal d'estar promptes a ocupar el primer convent que fos alliberat. Quan les forces nacionals s'estabilitzaren al llarg de l'Ebre havien ja entrat a Espanya els pares Jaume de Sarrià i Tomàs de Barcelona.⁶⁵

61. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Jaume de Sarrià (Roma, 9 març 1939): «Estan pedidos los salvoconductos para los que hayan de regresar a la patria, pero tardan muchísimo a despacharse [...]. Yo espero de un momento a otro que llegue mi salvoconducto que ha sido pedido directamente por la Embajada cerca el Vaticano. Tan pronto como llegue me pondré en viaje».

62. APCC, llig. III-A-26, *Exhortació que dirigeix als Religiosos Fra Menors [caputxins] de la Província de la Santíssima Mare de Déu de Montserrat, de Catalunya, el Molt Rnd. P. Josep de Besalú, Ministre Provincial, en començar la restauració de la Província, després dels desastres causats per la revolució marxista en el període de 1936-1939* (Barcelona, 4 juny 1939) ff. 4-10.

63. Vegeu V. SERRA DE MANRESA, «Aportaciones artísticas del capuchino Efrén María de Kcynia en Barcelona», *Collectanea Franciscana* 91 (2021) 329-348.

64. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Pau de Castelló a Josep de Besalú (Palma de Mallorca, 11 gener 1939).

65. APCC, llig. III-A-21, *Estat de la Província després de l'alliberament de Catalunya*, f. 1.

3. LA DIFÍCIL REPRESA DE LA VIDA CAPUTXINA EN LA POSTGUERRA

La deplorable situació de desgovern que es visqué a l'Espanya republicana motivà que els caputxins catalans —coincidint amb l'opinió de bona part dels catòlics de Catalunya i, àdhuc, amb la del cardenal Vidal i Barraquer—,⁶⁶ esguardessin, com s'ha dit més amunt, amb actitud entusiasta el triomf de les tropes del general Franco. En aquella circumstància històrica els frares no foren pas massa conscients de l'abast, de la contundència i de la durada de la repressió cultural i política que s'hauria de produir en la postguerra a casa nostra:

Si para nuestro glorioso ejército han sido tres años de ascensional y progresivo triunfo, para nuestros hermanos en religión y para nuestras familias que no han podido evadirse de la zona roja, han sido años de calvario o de infierno. Cuanto más segura e inevitable se ve la victoria de la buena causa, más loca, más brutal y más desesperada es la resistencia de los enemigos de la verdadera España, y mayores son los peligros y los sufrimientos.⁶⁷

Ben aviat, alguns religiosos ja perceberen que en la mentalitat del nou règim hi havia una forta hostilitat en contra dels catalans i, sobretot, una gran aversió cap al fet cultural català. Una de les primeres mesures repressives del nou règim polític consistí en la detenció, l'empresonament i, en nombrosos casos, l'execució d'aquells catalans que s'havien significat políticament durant la Segona República. Es calcula que entre els anys 1939-1945 uns quaranta mil catalans van ser sotmesos a consells de guerra per motius polítics. En la postguerra tota dissidència era sancionada i qualsevol persona que fos esguardada com a perillosa al règim franquista, tant per les seves idees com pel seu passat, era capturada i castigada amb la presó o l'execució. Un elevat nombre de presoners fou obligat a realitzar treballs forçats en les tasques de

66. Vegeu la carta de F. A. Vidal i Barraquer a E. Pacelli (Certosa di Farneta, 23 abril 1937): «Un gobierno nombrado por Franco, conservando éste su función de director y moderador, de carácter transitorio y pacificador, formado por elementos militares y civiles ponderados, enérgico y prudente, sin dejarse llevar por extremismos peligrosos, parecería el más indicado y quizás el que suscitaría menos recelos»; Íd., (Certosa di Farneta, 27 juliol 1937): «Es cosa muy comprensible que todos los obispos y el clero sientan simpatías profundas por el Gobierno de Burgos (prescindiendo de su origen), porque combate el comunismo ateo»; text epistolar editat per V. CÀRCEL ORTÍ, «El obispo Irurita y la persecución religiosa», *ASTar* 86 (2013) 828-829: «El cardenal Vidal deseó el futuro de España gobernado por Franco».

67. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Jaume de Sarrià (Marsella, 23 juliol 1938).

reconstrucció d'infraestructures malmeses per la guerra o, àdhuc, a treballar com a mà d'obra gratuïta per a empresaris addictes al nou règim dictatorial.

Eugeni de la Bisbal de Falset, a qui ja ens hem referit més amunt, durant el seu sojorn amb els caputxins de la Província de Navarra, el juny de 1937 escriví reservadament al ministre provincial dels caputxins catalans per tal d'informar-lo sobre la repugnància en contra de Catalunya que es respirava a l'Espanya de Franco:

Hi ha, en tota la zona blanca, un anticatalanisme tan exacerbat que V. R. no pot ni sospitar. És senzillament fastigosíssim. Per altra banda, en aquesta qüestió no es pot dialogar tan sols. Amb això veurà que ni somiar de parlar de justificacions de tal o tal punt o gestió. I no vull dir de la nostra Orde, no, de tot el que soni a *Catalunya*. Li dic, així, molt clar, perquè no tingui jo després remordiments de no haver lograt res a favor de la nostra Província. Em fa l'efecte que ara, per ací, és inútil de parlar-ne [...]. La meva gestió a favor de la Província [de caputxins de Catalunya] no tindrà cap eficàcia pel que afecta al futur, ni a res.⁶⁸

El maig de 1938, Josep de Besalú escriví a Sever de Montsonís, que llavors sojornava a Iugoslàvia com a professor de filosofia, per tal manifestar-li que intuïa la proximitat d'una imminent i contundent repressió a la cultura catalana:

Una guerra que va començar com a reacció formidable contra els excessos criminals del sectarisme antireligiós d'origen estranger i contra la folla demagogia del caràcter social o antisocial, hi ha perill que acabi per alguns com una de tantes guerres a sang i a foc d'una i altra banda, guerra d'extermini no sols de les doctrines antisocials i antireligioses, sinó també de les persones que no tenen un mateix pensar polític que l'adversari [...]. A nosaltres, els caputxins catalans, ens caldrà necessàriament procedir amb una gran cautela i circumspecció, sobretot al principi de la postguerra. L'atmosfera que ben injustament se'ns havia fet a Catalunya abans de la revolta, alguns malintencionats o vividors s'han cuidat de propagar-la per l'Espanya nacional, i en aquest període d'agut apassionament, quan els sistemes de govern es presten tant a les precipitacions i arbitriarietats, caldrà extremar la paciència i el domini de nosaltres mateixos, per tal de no donar ocasió als nostres enemics de perjudicar-nos. Cal confiar que Déu no ens abandonarà, i que a poc a poc la serenitat s'obrirà pas.⁶⁹

68. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-18, carta d'Eugeni de la Bisbal a Josep de Besalú (San Sebastián, 6 juliol 1937).

69. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Sever de Montsonís (Marsella, 13 maig 1938).

A propòsit d'aquestes «precipitacions i arbitrarietats», prou sabia Josep de Besalú que a la ciutat insular de Palma de Mallorca, ja durant la primavera⁷⁰ de l'any 1938, s'havien produït alguns casos força notables de repressió infligits als mallorquins que més s'havien significat políticament, o sindicalment, durant el temps de govern republicà,⁷¹ àdhuc fou represaliat algun sacerdot, com fou el cas de Mn. Jeroni Alomar,⁷² afusellat al mur del cementiri de Palma el dia 7 de juny 1937, acusat de rebel·lió, per haver prestat ajut a alguns republicans a sortir de Mallorca. Així, en aquest clima de repressió, el jutge permanent de les «Fuerzas Bloqueo Mediterráneo», Joan Serra Bonet, sol·licità el dia 4 d'abril de 1938 la presència d'algun sacerdot caputxí en el moment de les execucions:

Sr. Superior de la Orden Menor Capuchina. Debiendo entrar en Capilla a las 24 horas de hoy, 2 reos condenados a muerte, le ruego que a dicha hora se encuentren en la Prisión de las Estaciones los Padres que estime pertinentes a fin de que les puedan ser ofrecidos, y prestados en su caso, los auxilios espirituales a que cristianamente tienen derecho, así como que uno de ellos pueda celebrar, si a ello hubiera lugar el Santo Sacrificio de la Misa a las 5 de la mañana, para lo cual dispondrá de Altar en la Capilla que ha de instalar.⁷³

Les autoritats franquistes a mesura que anaven ocupant militarment les poblacions infligiren una duríssima repressió als que més havien destacat durant els anys de la Segona República. Per exemple, a la ciutat de Saragossa,

70. APCC, *Guerra Civil*, ofici signat pel Jutge Instructor de la Base Naval de Palma, Ricardo Pita y Ponte, adreçat al P. Salvador de Solsona, guardià dels caputxins (Palma de Mallorca, 7 març 1938): «Debiendo entrar en capilla a las 24 horas del día de hoy seis reos condenados a muerte, le ruego que a dicha hora se encuentre en la prisión de Estaciones los Padres que estime pertinente a fin de que les puedan ser ofrecidos, y prestados en su caso, los auxilios espirituales a que cristianamente tienen derecho».

71. Sobre aquesta repressió a Mallorca, vegeu l'obra coordinada per P. FULLANA PUIGSERVER – R. MAS TONS, *Església i Guerra Civil*, Palma de Mallorca: Illa Edicions 2021.

72. Vegeu G. ALOMAR SERRA, «Fem memòria: nova documentació sobre Mn. Jeroni Alomar Poquet (Llubí, 1894 – Palma, 1937)», en *Església i Guerra Civil*, Palma de Mallorca 2021, 103-129. No fou fins el 7 de juny de 1995, coincidint amb l'aniverari de l'afusellament que, a tall de desgreuge, se celebrà una missa-funeral en sufragi de Mn. Jeroni, que presidí el bisbe Teodor Úbeda.

73. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-18, ofici de caràcter «reservado, muy urgente» del jutjat permanent del bloqueig Mediterrani adreçat al guardià del convent de caputxins (Palma, 4 abril 1938, II año Triunfal), núm. 1260. Per a l'atenció pastoral dels reus hi solia anar destinat el P. Atanasi de Palafrugell, religiós que apareix esmentat a les obres de Bernanos; vegeu J. MASSOT I MUNTANER, *Georges Bernanos i la guerra civil*, Montserrat 1989, 21-24: «Els cementiris sagnants sota la lluna». Alguns testimonis de la postguerra han afirmat, oralment, que al pare Atanasi els presoners polítics de Palma li deien, despectivament, *Satanasio* pel fet de prestar-se a l'assistència espiritual dels sentenciats a mort.

l'impacte de la repressió franquista —que fou qualificada pels caputxins d'*injustícia legalitzada*— ha quedat registrat en els escrits personals dels caputxins Gumersindo de Estella i Jaume de Sarrià. Aquest darrer, el maig de 1938, després d'assistir uns reus executats al cementiri de Torrero escriví:

Vaig baixar del cementiri amb la impressió que havia vist una petita mostra d'una injustícia legalitzada, d'una injustícia que planava damunt les terres d'Espanya. Saragossa era sobretot una plaça militar: casernes, hospitals, parcs de material de guerra... Naturalment el Convent [de Torrero] no restava al marge de l'ambient.⁷⁴

Cal assenyalar que monsenyor Ildebrando Antoniutti, delegat apostòlic durant la primera etapa del govern franquista, protestà enèrgicament i s'esforçà per evitar els bombardeigs⁷⁵ infligits a la població civil i, àdhuc, féu algunes gestions per tal d'impedir la repressió en la postguerra, especialment al País Basc, però el Govern de Burgos es negà a voler acollir aquestes iniciatives⁷⁶ i, lamentablement, en la darrera etapa de la guerra algunes poblacions de la rereguarda, que eren ben allunyades del front de combat, foren bombardejades per l'aviació italiana i alemanya que actuava al servei del general Franco. Aquesta nova tàctica destructiva en contra de la població civil era una novetat, car era un primer assaig del que serien els bombardeigs a la població civil durant la Segona Guerra Mundial. Aquests atacs aeris efectuats al final de la guerra civil espanyola, especialment els realitzats entre el mes de març de 1938 al mes de gener de 1939, malmeteren part dels convents de l'Ajuda, a Barcelona, i també el d'Arenys de Mar.

La documentació registra que en la primera etapa de la postguerra els frares caputxins solien ser demanats —de manera «reservada y muy urgen-

74. APCC, *Memòries del P. Jaume de Sarrià*, f. 26.

75. Cf. V. CÀRCEL ORTÍ, «El obispo Irurita y la persecución religiosa», *ASTar* 86 (2013) 919-921: «Con telegrama cifrado del 6 de febrero 1938 en el que Pacelli pidió a Antoniutti que interviniera ante Franco para que se evitaran los bombardeos abiertos que causaban numerosas víctimas entre la población civil, así como la destrucción de obras de arte [...]. La actitud oficial del Vaticano ante estos trágicos sucesos quedó sintetizada en un artículo publicado en el *Osservatore Romano* el 29 de marzo titulado *A proposito dei bombardei aeri*». El beat Pere Tarrés es va doldre d'aquests bombardeigs en les seves memòries; vegeu P. TARRÉS, *Diari de guerra*, Montserrat 1979, 308-311: «21 gener 1939. *Begues*. Vivim hores decisives. Aquesta nit hi ha hagut uns bombardeigs terribles per aquests voltants. La població civil està esfereïda [...]. L'aviació, en grans masses, no deixa de sobrevolar-nos, camí de Barcelona, on bombardeja persistentment. Barcelona màrtir! Pobre Barcelona, com expia la innombrable quantitat de les seves culpes!».

76. Cf. V. CÀRCEL ORTÍ, «Notas sobre la misión pontificia de Mons. Antoniutti en la España Nacional durante la Guerra Civil (1937-1938)», *Archivum Historiae Pontificiae* 42 (2004) 51-84.

te»⁷⁷ per a l'assistència espiritual dels reus que havien de ser executats. El caputxí Gumersindo de Estella descriví en un dietari personal el dolorós impacte que li produïen les nombroses sentències de mort.⁷⁸ Semblantment, Jaume de Sarrià, que sojornà un temps a Saragossa, escriví sobre la crueltat d'aquestes execucions:

[El maig de 1938] Fent posada al Convent de Torrero. Un dels pares de la comunitat [Gumersindo de Estella] assistia habitualment als que anaven a ésser executats, i quan eren molts demanava voluntaris. Un dia, que eren nou els qui serien afusellats, em demanà si hi voldria anar. Vaig acceptar, però fent constar que no responia del què faria. M'afectava molt. Abans de les cinc del matí passà un cotxe a recollir-nos. Érem quatre. Un cop a la presó, l'oficial encarregat anà pels nou que havien d'ésser afusellats. Comparegueren creient que anaven a ésser canviats de presó. Els feren entrar a una habitació, on amb prou feines cabien, per fer-los saber que anaven a ser afusellats al cap de poc, i se'ls concedia el temps de confessar-se. No és per a dir la reacció. Un dels presos va començar a cridar: «¿Qué he hecho yo, madre mía; madre mía, qué he hecho yo?» I així va seguir sense parar, fins al moment d'afusellar-lo. Hagué d'ésser separat dels altres mentre intentàvem de confessar-los. I a la càrrega. Cada Pare va cercar amb qui heure-se-les, mentre un oficial de la presó se m'acostà i em digué: «esta chica está embarazada» (entre els nou condemnats hi havia una noia de 21 anys), jo vaig dir-ho al P. Gumersindo de Estella que era el nostre capità, i ell ho trameté al metge que era allà i que havia de certificar les defuncions. El metge, potser creient que estava sol (almenys érem vint) li va preguntar: «¿Estás embarazada?» I la noia li respongué *que no lo sabía*. Això valgué per demostrar que no ho estava!!! A l'hora de pujar al camió els condemnats, els frares, els oficials, la Guàrdia Civil, la noia es resistia, demanant que la matessin allà mateix. El camió ens deixà a la paret del cementiri. Pel camí el P. Gumersindo els preparava per tal que fessin una bona mort. Cada un de nosaltres va acompanyar dos dels condemnats al lloc exacte on havien d'ésser executats. Els soldats que havien d'executar la sentència, ja els trobàvem formats. Eren cinc per

77. Per exemple, des del jutjat permanent del bloqueig del Mediterrani, amb data 4 d'abril de 1938, fou escrita una nota reservada adreçada al guardià del convent de Palma, on hi diu: «Debiendo entrar en Capilla a las 24 horas de hoy, 2 reos condenados a muerte, le ruego que a dicha hora se encuentren en la Prisión de Estaciones los Padres que estime pertinentes a fin de que les puedan ser ofrecidos, y prestados en su caso, los auxilios espirituales a que cristianamente tienen derecho, así como que uno de ellos pueda celebrar, si a ello hubiera lugar, el Santo Sacrificio de la Misa a las 5 de la mañana del día 5, para lo cual dispondrá de Altar en la Capilla que ha de instalar»; APCC, *Convents* (Mallorca), llig. A-13-11: ofici signat per Joan Serra Bonet adreçat al guardià dels caputxins (Palma de Mallorca, 4 abril 1938).

78. Cf. GUMERSINDO DE ESTELLA, *Fusilados en Zaragoza 1936-1939. Tres años de asistencia espiritual a los reos*, Zaragoza 2003; un text estremidor i de gran valor històric editat a cura dels caputxins Tarsicio de Azcona i José Ángel Echeverría. Vegeu, també, E. MANZONI, «Gumersindo de Estella: un cappuccino nel carcere di Saragozza durante la Guerra Civile, tra denuncia e collaborazione», *EstFr* 121 (2002) 517-542.

cada condemnat. Com no cal dir-ho, l'espectacle no és per ésser descrit. Déu els hagi perdonat.⁷⁹

Hilari d'Arenys de Mar també assistí pastoralment alguns dels reus que eren occits durant la repressió franquista de la postguerra:

Ens enviava la Policia una esquila que ens deia: li toca per torn l'assistència als afusellats. Allò era espantós. Ens venien a buscar [amb] la camioneta de la policia a les dues de la nit i cap a la presó, on oïem les causes dels sentenciats, com ells firmaven la sentència i en acabar ens deien: *Vaya a confesarlos...* Celebràvem la Santa Missa on combregaven els sentenciats i en clarejar es formava la terrible comparsa. El cotxe de la policia, els sentenciats, seguien els qui tocaven per afusellar, nosaltres i el cotxe amb els taüts, i cap al camp de la Bota! Allò era espantós. Els condemnats en renglera, una, o dues, o les que calgués; el piquet davant, i un tros lluny el qui els manava al costat, i mentre apuntaven l'oficial aixecava el sabre, i en baixar-lo descarregaven i entre sang i crits havíem d'extremunciar-los! Horrorós!⁸⁰

El pare Hilari en les difícils circumstàncies dels anys de la postguerra, a Barcelona, realitzà un apostolat molt intens i fructuós entre els detinguts i, gràcies a les seves gestions, obtingué la llibertat d'alguns presos polítics força significats, com ara l'esposa i de la filla del ministre basc de la Segona República, el militant catòlic Manuel Irujo:

El dia Santíssim de Corpus em crida el General Orgaz que tenia el despatx on és ara l'hotelet del marquès de Robert i em diu: «En virtud de la prestación del trabajo, vaya V. P. a confesar a los presos, que residien en una casa de la Diagonal.» Allí vaig alliberar la muller i la filla d'Irujo i unes altres senyores. En acabar, cap a la presó Model. Allí vaig aconseguir un apostolat noble. Vaig alliberar a molts i ben significats.⁸¹

Semblantment, també Ricard d'Olot deixà escrit un impressionant relat sobre la seva tasca pastoral d'assistència als presoners polítics de la presó Model de Barcelona⁸² i, particularment, als reus ajusticiats al «Camp de la

79. APCC, *Memòries del P. Jaume de Sarrià*, ff. 25-26.

80. HILARI D'ARENYS DE MAR, *Relació dels esdeveniments durant la Guerra del 1936-1939*, f. 14.

81. *Ibíd.*, f. 13.

82. Semblantment, el caputxí Ricard d'Olot també prestà auxilis espirituals a alguns dels reus polítics de la presó Model. A guisa d'exemple, vegeu el «Telegrama Postal Urgente Reservado» que li fou tramès des del Govern Militar de Barcelona el dia 17 de novembre de 1939, on li demanaven que: «A las dos de la madrugada del día 18 del actual, se servirá Vd. personarse en la Cárcel Modelo, yendo provisto de lo necesario para prestar auxilios espirituales a 12 reos

Bota».⁸³ Es tracta d'uns textos molt punyents que foren editats pòstumament amb voluntat de contribuir a la nostra memòria històrica.⁸⁴

A propòsit de l'abast de la repressió durant el temps de guerra i, també, en el període de la postguerra, l'escriptor i periodista José M. Zavala edità una esgarrifosa recopilació de testimoniances diverses sobre els horrors tant viscuts sota el règim republicà com, també, sota el govern dictatorial del general Franco, i posà de manifest que en aquells anys tan difícils esclataren odis i rivalitats personals que contribuïren a provocar un gran nombre d'exilis⁸⁵ i de víctimes:

Desde el final del franquismo, el 20 de noviembre de 1975, han proliferado autores que, con parcial ánimo revisionista, inclinan del lado de los sublevados la balanza de los crímenes cometidos durante la contienda civil. Como las huellas de la historia son indelebles, estos historiadores tratan de disimular las atrocidades cometidas en la retaguardia republicana aferrándose a un frágil argumento: en zona republicana, según ellos, la represión se debió a elementos incontrolados que las autoridades trataron de sofocar sin éxito la mayoría de las veces, mientras que en bando nacional fueron los propios jefes militares quienes ejecutaron un maquinado y meticuloso plan de exterminio que segó las vidas de decenas de miles de civiles. Tergiversación pura. En casi tres años que duró la encarnizada lucha, del 18 de julio de 1936 al 1 de abril de 1939, y especialmente en los primeros meses de la contienda, hubo que lamentar millares de asesinatos en ambas retaguardias que nada tuvieron que ver con los ideales por los que se luchaba y sí, en cambio, con el odio, la envidia y la crueldad de quienes los cometieron con absoluta impunidad.⁸⁶

Amb l'entrada de les tropes nacionals, a Catalunya, els eclesiàstics i els militants catòlics, després de sofrir una duríssima persecució religiosa *in odium fidei* durant els anys de la Segona República, van haver de partir, de

---

sentenciados a pena de muerte que deberán ser ejecutados en la madrugada de dicho día»; APCC, *Guerra Civil*, llig. B-6-3, s. f.

83. Es conserven a l'APCC algunes de les citacions adreçades al P. Ricard d'Olot; vegeu, a guisa d'exemple, la datada el dia 22 de maig de 1939, signada pel comandant secretari del Govern Militar de Barcelona: «Urgente y reservado. A las dos horas de la madrugada del día de mañana 23 de mayo, se servirá V. personarse en la Prisión Celular de esta Plaza, yendo provisto de lo necesario para prestar auxilios espirituales a los 10 reos de pena de muerte, los cuales han de ser ejecutados a las cinco horas del mismo día».

84. Vegeu RICARD D'OLOT, *Entre reixes. Records de la presó model (1939)*, Barcelona 2008, 39-112.

85. Cf. V. CÀRCEL ORTÍ, «El obispo Irurita y la persecución religiosa», *ASTar* 86 (2013) 854: «Muchas veces se procedía al exilio tras una simple denuncia de personas que a veces buscaban venganzas personales».

86. J. M. ZAVALA, *Los horrores de la guerra civil. Testimonios y vivencias de los dos bandos*, Barcelona 2003, 13-14.

bell nou, una nova repressió de part de les autoritats franquistes pel sol fet de ser catalans. Durant la primera etapa de la postguerra, molts catalans foren injustament sentenciats a mort. Les autoritats no volgueren escoltar les peticions de clemència ni que fossin presentades per acreditats testimonis, àdhuc, algunes persones que havien exposat la seva pròpia vida per salvar als eclesiàstics, una volta acabada la guerra, foren executats per ordre de les autoritats franquistes com fou, per exemple, el cas d'Albert Escatino (o Escatini) empresonat a la Model acusat de pertànyer als escamots o patrulles de control. Albert Escatino, xofer personal del conseller Ventura i Gassol, contribuí a salvar la vida de Basili de Rubí⁸⁷ quan, aquest religiós caputxí, estava a punt de ser afusellat per la FAI a Santa Fe del Montseny el dia 31 de juliol de 1936. Després de la guerra, l'esposa d'Escatino, Enriqueta Castells, suplicà al pare Basili que intercedís davant el Govern franquista de Burgos per evitar l'execució del seu espòs. Basili de Rubí, que encara romania al Col·legi Internacional dels caputxins a Roma preparant el doctorat, féu tota mena de gestions per evitar l'execució d'Escatino. En primer lloc escriví al cardenal Vidal i Barraquer per si el cardenal podia facilitar-li l'accés a la Secretaria d'Estat del Vaticà per a poder tractar sobre l'afer Escatino.⁸⁸ Basili de Rubí, també, visità l'ambaixador d'Espanya⁸⁹ i escriví a l'auditor de guerra de l'audiència de Barcelona i, sobretot, escriví a Josep M. Milà i Camps, comte de Montseny i president de la Diputació de Barcelona i, àdhuc, s'adreçà epistolàriament al mateix general Franco.⁹⁰ Totes aquestes gestions que efectuà Basili de Rubí

87. Una primera aproximació biogràfica sobre Basili de Rubí fou aportada per F. RAURELL, «Datos y rasgos biográficos del P. Basili de Rubí», *EstFr* 87 (1986) 329-360.

88. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-18, carta de Basili de Rubí al cardenal Vidal i Barraquer (Roma, 26 maig 1939): «De dies que cerco introduir-me a la Secretaria d'Estat, car em plauria que fos el mateix S. Pare que demanés a En Franco l'indult per un pobre encartat i condemnat a mort de Barcelona. Es diu Albert Escatino i és el xòfer de confiança d'en [Ventura] Gassol, que ha estat detingut a Barcelona, processat i condemnat [...]. No se l'acusa d'altra cosa que la d'haver fet de xòfer, de grat o per força, d'algunes de les patrulles dels anàrquics. La seva muller m'escrivi que era a la força que féu aquests serveis, car volien matar-lo pels serveis que ens prestà a les ordres d'En Gassol salvant-nos a nosaltres sacerdots i religiosos. A mi em vingué personalment a treure'm de la presó clandestina on em tenien detingut els del comitè de Sant Celoni».

89. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-18, carta de Basili de Rubí a Pau de Castelló d'Empúries (Roma, 12 maig 1939): «He recibido dos telegramas de Enriqueta Castells domiciliada en el Guinardó, Rubió y Ors, 12 pidiéndome insistentemente intercediera en favor de su marido que me dice está condenado a muerte. En este sentido he visitado el Sr. Embajador de España en el Quirinal, quien ha atendido mi petición y en fecha de hoy ha teleografiado a Burgos sobre el particular».

90. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-18, instància de Basili de Rubí adreçada a Francisco Franco (Roma, 24 maig 1939): «El entusiasmo, abnegación y valor con que Alberto Escatino me libró de las garras y prisión de los rojos en día 31 de julio de 1936, me obligan a postrarme

foren inútils tal com, dolgudament, ho manifestà el juny de 1939 la vídua d'Escatino en una carta que adreçà a Basili de Rubí:

Le mando las más infinitas gracias por todos los trabajos realizados por Vd. en bien de la vida de mi infortunado esposo [...]. Mi marido, que, si bien perteneció *obligado* a un comité de defensa como castigo, y por salvarse la vida, acusado entonces de salvar intereses y vidas ajenas, particularmente de religiosos, ha sido ahora detenido, más tarde condenado y finalmente ejecutado el día 28 pasado a las dos de la mañana por falsas acusaciones y envidias personales.⁹¹

La repressió de la postguerra fou fortíssima i les autoritats franquistes, tot i confessar-se catòliques, no volgueren pas atendre les raons de misericòrdia i perdó pròpies de la condició cristiana i, tampoc, volgueren assumir el repte de la reconciliació que proposà el cardenal Gomà en la seva pastoral *Lecciones de la guerra y deberes de la paz*. A propòsit dels fets produïts durant la guerra i la postguerra, són ben il·luminadores les reflexions aportades per l'historiador i acadèmic Ernest Zaragoza:

Les persones d'Església no foren les que iniciaren aquella violència incendiària i criminal contra cap persona ni institució laica, partit o sindicat, sinó ella fou qui la patí abans que ningú, i de quina manera!, especialment a partir del 18 de juliol del mateix any [1936] amb milers d'assassinats de capellans, religiosos, religioses i seglars, i crema i robatori d'esglésies, col·legis i convents, obres d'art, arxius i biblioteques. Després amb la dictadura passà el mateix, però de signe contrari. El terreny estava ben abonat. Ja va dir Jesús: *Qui sembra vents, recull tempestes*. Qui comença l'espiral de la violència no sap mai si podrà eliminar l'enemic, o si finalment li tocarà rebre. I en tot cas, generalment parlant, qui inicia la violència a sang i foc té major culpa que el que s'hi torna per defensar-se.⁹²

Arreu de Catalunya, a més de les persones, van ser perseguides de manera duríssima i sistemàtica la llengua i la cultura catalanes. Alguns eclesiàstics de tarannà franquista hi col·laboraren de manera eficaç en l'acció represiva de la llengua i cultura. Així, i només a guisa d'exemple, el rector d'Olot, Antoni Butiñà, denuncià els frares caputxins pel sol fet d'haver consentit que al final

---

humildemente a los Pies de Vuestra Excelencia, pidiendo misericordia y perdón para este desventurado. Gracias que espera obtener de la gran bondad del Corazón de Vuestra Excelencia».

91. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-18, carta d'Enriqueta Castells a Basili de Rubí (Barcelona, 7 juny 1939).

92. E. ZARAGOZA PASCUAL, *Reflexions des de la fe*, Vol. III, Sant Feliu de Guíxols 2012, 54-55: «Memòria històrica».

d'una missa es cantés el Virolai!⁹³ La denúncia de mossèn Butiñà causà l'efecte desitjat davant les autoritats civils, car el responsable de la comunitat olotina, el caputxí Jaume Ximenis de Sarrià, fou cridat pel governador civil de Girona, Antonio Correa que convidà els frares caputxins a abandonar la capital de la Garrotxa car li constava que al convent d'Olot: «hi havia *frailes separatistas*. Em cità dos noms, i calia que jo li fes la llista de tots els que ho eren. Tots anirien a parar a Andalusia».⁹⁴ Jaume de Sarrià no féu pas cas de les indicacions del governador civil, i els caputxins no abandonaren Olot fins l'any 1972, i no pas a petició de les autoritats civils sinó atesa la reducció numèrica de frares que havia augmentat sensiblement en els anys postconciliars.

Els caputxins de Catalunya, una volta acabada la guerra, es van trobar amb els principals convents «reduïts a cendres i runes», per dir-ho amb els mots de Josep de Besalú, i el grup de frares que va haver d'impulsar pastoralment el procés de restauració i la represa de la vida caputxina es va comprometre a promoure totes les investigacions necessàries per tal de tirar endavant amb la causa de beatificació dels frares que es podia provar que havien estat occits *in odium fidei*. Es maldà per discernir, amb la màxima objectivitat,⁹⁵ quins eren veritablement *màrtirs* dins del nombrós grup dels caiguts i víctimes de la guerra,⁹⁶ sobretot es procurà de trobar testimonis que acreditessin que els frares occits durant la persecució morien per fidelitat a Crist i que, en ser assassinats, perdonaren llurs botxins.

Inicialment, del conjunt de màrtirs de la Província caputxina de Catalunya,⁹⁷ fra Carmel de Colomers, que en esclatar la revolta havia estat

93. APCC, *Memòries del P. Jaume de Sarrià*, f. 33: «Uns soldats del Terç de la Mare de Déu de Montserrat, a l'hora d'ésser llicenciats, demanaren [als caputxins d'Olot] que els diguéssim una missa d'acció de gràcies. Al final, i pel seu compte, van cantar el Virolai. Això ens valgué una denúncia».

94. APCC, *Ibid.*, f. 34.

95. APCC, llig. III-A-26, *Exhortació que dirigeix als Religiosos* (Barcelona, 4 juny 1936) f. 13: «Cadascun dels Religiosos de la Província es convertís en un zelós investigador de dades concretes sobre les circumstàncies que rodejaren la captura i mort [dels nostres màrtirs], tenint però bona cura d'anotar les certes com a certes i les dubtoses com a dubtoses».

96. Sobre aquest necessari discerniment, vegeu l'obra de V. CÀRCEL ORTÍ, *Caídos, víctimas y mártires. La Iglesia y la hecatombe de 1936*, Madrid 2008.

97. Sobre el procés de beatificació d'aquests màrtirs de la persecució religiosa, vegeu a la BHC, *Congregatio de Causis Sanctorum. Barcinonen. Beatificationis seu declarationis martyrii Servorum Dei Friderici a Berga (in saec. Martí Tarrés Puigpelat), sacerdotis professi Ordinis Fratrum Minorum Capuccinorum et XXV sociorum in odium fidei, uti fertur, interfactorum († 1936). Positio super martyrio*. Romae: Typ. Nova Res 2005; *Ibid.*, *Vicensis. Beatificationis seu declarationis martyrii Servorum Dei Benedicti a Sancta Coloma de Gramenet (in saec. Josephi Doménech Bonet) et II Sociorum ex Ordine Fratrum Minorum Capuccinorum in odium fidei, uti fertur, interfactorum. Nova positio super martyrio*. Romae: Typ. Nova Res 2017; *Ibid.*, *Tarraconen. Beatificationis seu declarationis martyrii Servorum Dei Emmanuelis Borrás Ferré*,

empresonat al vaixell *Río Segre* al port de Tarragona i occit alguns dies després a la carretera de Valls, fou beatificat el dia 13 d'octubre de 2013, car formava part del col·lectiu de màrtirs encapçalat pel bisbe Manuel Borràs,⁹⁸ auxiliar de Tarragona. La causa del protomàrtir dels caputxins de Catalunya, Josep Oriol de Barcelona que fou torturat i assassinat a Manresa el 26 de juliol, junt amb la de Domènec de Riudebitlles i Benet de Santa Coloma de Gramenet, occits semblantment a Manresa fou introduïda al bisbat de Vic i la beatificació tingué lloc a la basílica de la Seu de Manresa el dia 6 de novembre de 2021. El grup més nombrós, encapçalat per Frederic de Berga i vint-i-cinc companys,⁹⁹ foren beatificats a la catedral de Barcelona el dia 21 de novembre de 2015. En total són trenta els religiosos caputxins de Catalunya martiritzats *in odium fidei*. Pel que fa als caputxins Vicenç de Peralta,¹⁰⁰ Eusebi de Canet de Mar,¹⁰¹ Bernat de Sant Miquel de Gata,¹⁰² Feliu

---

episcopi auxiliaris Tarraconensis [...] et CXLV Sociorum in odium fidei, uti fertur, interfectorum († 1936-1939). Romae: Typ. Guerra 2000.

98. Vegeu a la BHC, *Tarraconen. Beatificationis seu declarationis martyrii Servorum Dei Emmanuelis Borràs Ferré episcopi auxiliaris Tarraconensis [...] et CXLV sociorum in odium fidei, uti fertur, interfectorum* († 1936-1939), Romae, Typ. Guerra, 2000 (3 volums).
99. A més de Frederic de Berga, formen part d'aquesta causa els religiosos caputxins: Modest de Mieres, Zacaries de Llorenç, Remigi de Papiol, Anselm d'Olot, Benigne de Canet, Josep de Caella, Martí de Barcelona, Rafael M. de Mataró, Agustí de Montclar, Doroteu de Vilalba, Alexandre de Barcelona, Tarsici de Miralcamp, Vicenç de Besalú, Timoteu de Palafrugell, Miquel de Bianya, Jordi de Santa Pau, Bonaventura d'Arroyo Cerezo, Marçal de Vilafranca, Eudald d'Igualada, Pacià M. de Barcelona, Àngel de Ferreries, Cebrià de Terrassa, Eloi de Bianya, Prudenci de Pomar i Feliu de Tortosa.
100. La documentació registra la seva mort en dates no pas coincidents: el dia 27 d'agost de 1936; vegeu C. J. MARTÍ, *Estadística de la Província de frares menors caputxins de Catalunya*, Barcelona 1975, 94-95, núm. 39; en canvi, BASILI DE RUBÍ, *Necrologi dels frares menors caputxins de la província de la Mare de Déu de Montserrat de Catalunya i Balears, 1578-1944*, Barcelona 1945, 224, la situa en el dia 11 d'agost. Pacífic de Vilanova no assenyalà cap data, car no es conegueren les circumstàncies de la mort; vegeu a la BHC, *ApFran* 28 (1941) 146-147.
101. Sembla que l'haurien occit al cementiri de Montcada el dia 20 de novembre de 1936, l'endemà de l'assassinat dels caputxins Martí de Barcelona i Doroteu de Vilalba; vegeu C. J. MARTÍ, *Estadística*, 112-113, núm. 173; en canvi BASILI DE RUBÍ, *Necrologi*, 326, registra la mort en el dia 21 de novembre: «A Montcada, P. Eusebi de Canet de Mar, predicador del convent de les Borges. Fet presoner pels rojos a Canet de Mar, fou assassinat amb altres sacerdots seculars al cementiri de Montcada». Acabada la guerra, Pacífic de Vilanova indicà que, en no aconseguir ser localitzat el cos del P. Eusebi i en no tenir dades certes sobre les circumstàncies de la seva mort, no fou incorporat en el grup dels màrtirs caputxins de la revolució de 1936; vegeu a la BHC, *ApFran* 30 (1943) 147-148.
102. La documentació anota el seu traspass a Barcelona el dia 3 de setembre de 1936; vegeu C. J. MARTÍ, *Estadística*, 154-155, núm. 21 i, semblaria que fou occit a l'antiga pedrera de Pedralbes segons BASILI DE RUBÍ, *Necrologi...* 247: «3 setembre 1936, a Barcelona Fr. Bernat de S. Miquel de Gata, llec de la comunitat de Pompeia; assassinat pels rojos a Pedralbes». Tot i que es conserva el certificat de defunció, no fou introduït en el grup dels màrtirs; vegeu

de Tarragona¹⁰³ i Tomàs de Castelló d'Empúries,¹⁰⁴ en no poder-se provar, amb documents o amb testimonis, llur martiri, no fou possible d'incorporar-los en el procés de beatificació;¹⁰⁵ ni tampoc hi fou afegit el jove caputxí Enric de Castelló d'Empúries, que morí el dia 21 de gener de 1938 durant la batalla de Terol.¹⁰⁶

Acabada la guerra, després d'un trienni molt difícil en què s'hagué de tirar endavant amb «la restauració de la Província caputxina de Catalunya, després dels desastres causats per la revolució marxista en el període del 1936 al 1939», per dir-ho amb mots de Josep de Besalú, es féu necessària, sobretot, una «restauració moral i religiosa, més que no pas material; [ja que] aquesta

---

a l'APCC, *Fons personals*, llig. II-B-5-14: «Doctor Don Juan Peris de Xexás, médico forense, director del depósito judicial [...]. Certifico que en el *Libro de Registro de Cadáveres del Depósito Judicial de Barcelona*, custodiado en este Departamento, figura una ficha con el número cuatro mil seiscientos cuarenta y tres, extendida a nombre de Don Bernardo Casellas García, que tuvo su ingreso en esta dependencia el día tres de septiembre de mil novecientos treinta y seis: (Pedralbes). Presenta una herida por arma de fuego en [...]. Diagnóstico: hemorragia interna traumática. Y para constancia donde proceda, y a petición del interesado Secretario Provincial de los PP. Capuchinos, domiciliado en Avenida del Generalísimo n. 450, Barcelona, se extiende la presente certificación en dicha Ciudad, a veinte de diciembre de mil novecientos treinta y nueve. Año de la Victoria».

103. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-18, *Notes aclaratòries de Josep de Besalú*: «Del P. Feliu [de Tarragona] se sap que fou agafat al pis on estava refugiat a Barcelona. Se'l posa a la llista dels morts per haver estat infructuoses totes les gestions fetes per esbrinar la seva sort». Acabada la guerra se senyalà el dia 16 d'abril de 1937 com a data de la mort, segons BASILI DE RUBÍ, *Necrologi*, 107: «16 d'abril de 1937, a Barcelona, P. Feliu de Tarragona, predicador del convent d'Arenys de Mar. Morí assassinat pels rojos». Vegeu també, a la BHC, *ApFran* 29 (1942) 119-120, on es fa esment de la detenció a Barcelona pels «nois de l'Eroles» en un registre efectuat el dia 16 d'abril de 1937 al pis on s'ocultava.
104. Fou detingut junt amb fra Pacià de Barcelona i, segurament, fou també occit *in odium fidei*. Tanmateix, les seves despulles no van poder ser localitzades per a poder ser identificades a les envistes del procés de beatificació.
105. Acabada la guerra es comptabilitzaren trenta set frares occits; vegeu a l'APCC, *Exhortació que dirigeix als Religiosos [...] el Molt Rnd. P. Josep de Besalú* (Barcelona, 4 juny 1939) f. 14: «Per enorme que siga la pèrdua que representen els 37 Religiosos que ens han estat arrabassats violentament per la revolució: trenta cinc foren occits «in odium fidei» i dos religiosos morts al front de guerra. Sobre els primers passos d'aquest procés de beatificació, vegeu a la BHC, *Butlletí Oficial de la Província de Frares Menors Caputxins de Catalunya*, núm. 6 (1960) 8-9: «Estat actual de les Causes de Beatificació dels nostres Màrtirs, pel P. Martí de Tarragona, Vicepostulador».
106. Fou «assassinat pels rojos en el front de guerra», escriví BASILI DE RUBÍ, *Necrologi*, 21; tanmateix, segons E. REY, *Testimonis de sàvia ingenuïtat*, Barcelona, 2008, 200: «Va córrer la veu, i sembla que amb fonament, que en realitat el foc de l'enemic només l'havia ferit, i que [Fr. Enric de Castelló] fou rematat pels del propi bàndol a l'hospital en ser identificat com a religiós».

de res no ens serviria sense la primera».¹⁰⁷ De la recuperació i restauració material dels convents en parlem tot seguit.

4. LA RECUPERACIÓ I LA RESTAURACIÓ DELS CONVENTS CAPUTXINS A CATALUNYA

El mes de maig de 1939, acabada ja la guerra, tingué lloc a Barcelona una primera reunió del ministre provincial dels frares caputxins amb els definidors, o consellers, escollits en el capítol provincial celebrat el juliol de 1936. Hi mancaven, però, Benigne de Canet de Mar que havia estat assassinat, i Marc de Castellví que encara no havia tornat de l'exili. En la reunió es posà de manifest la voluntat de reprendre, sense demora, la vida conventual tot i que només es podien utilitzar de manera immediata els convents de Pompeya, Tarragona, Arenys de Mar, les Borges Blanques i, parcialment, el d'Igualada.¹⁰⁸

Fuera del convento de Pompeya y en parte el de Igualada (por los pisitos que los rojos habían edificado después del incendio) no se puede habitar en ninguna de nuestras casas. Confío que dentro de muy pocos días se podrá ocupar el de Arenys, que ha debido sufrir una labor de limpieza muy seria, y luego la instalación de cocina, cañerías, etc. También se podrá habitar el de Tarragona pronto.¹⁰⁹

Quan s'acabà la guerra, els religiosos caputxins de Catalunya, entre els religiosos occits i els frares morts per malaltia o vellesa, havien perdut una quarta part dels seus efectius. Els frares presentaren a les autoritats franquistes l'avaluació de les destrosses materials que sofrien llurs edificis conventuals, tant els causats pels revolucionaris com pels efectes dels bombardeigs en la darrera etapa del conflicte bèl·lic i sol·licitaren ajuts econòmics per a poder restaurar-los. El ministre provincial oferí als religiosos del convent d'Arenys

107. APCC, llig. III-A-26, *Lletres circulars dirigides [per Josep de Besalú] als Frares Menors Caputxins de la Província de la Mare de Déu de Montserrat de Catalunya, en finalitzar el trienni de 1939 al 1942* (Barcelona, 29 juny 1942) f. 12.

108. AGRoma, *Catalonia* (G40) Sect. VII, carta de Josep de Besalú a Donat de Welle (Barcelona, 23 maig 1939): «Sólo las comunidades del convento de N. S. de Pompeya y la de Igualada pudieron instalarse en sus conventos a raíz de la entrada de las tropas Nacionales en Cataluña, por ser los dos únicos que se podían habitar. No obstante, ni en el uno ni en el otro, se pudo instalar la clausura, por no haber quedado enteramente libres de ingerencias seglares de carácter oficial o semioficial».

109. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Pacífic de Navàs (Barcelona, 12 maig 1939). S'ha d'assenyalar que l'edifici del convent de Tarragona s'emprà com a escola durant el període de la guerra i, per aquest motiu, s'anul·laren totes les divisions de l'espai interior que el configuraven com a convent.

de Mar algunes orientacions sobre com procedir davant de les autoritats a propòsit dels desperfectes soferts durant la guerra:

Si tinguessin a mà un notari qu'ls volgués servir amb bon afecte, seria molt millor aixecar acta notarial dels desperfectes causats pels obusos (així es va fer pel convent de l'Ajuda, i l'arquitecte va dir que era convenient que així es fes). Com que ademés dels desperfectes causats per la guerra, hi ha també perjudicis causats per la revolució marxista, hauria estat bé de fer constar també aquets danys, que suposo es refereixen només a la pèrdua dels altars, trona, bancs i mobiliari d'església i del convent. Hi ha molta més probabilitat d'obtenir alguna indemnització pels danys causats directament per la guerra, que no pas pels ocasionats per les turbes marxistes. Aixís i tot, no és per demés tenir una acta en la qual constin uns i altres, especificant quins són els de la guerra i quins els de la revolució.¹¹⁰

En la primera etapa de la represa de la vida conventual a Igualada hi fou destinat Roderic de Manresa com a guardià, i tingué cura d'habilitar una residència provisional per al sojorn dels frares.¹¹¹ Els edificis conventuals d'Olot, de Manresa i de Sarrià era impossible d'habitar-los «por estar los edificios enteramente destruidos».¹¹² A més, just acabada la guerra, encara no fou possible, com desitjaven els frares, d'ocupar de manera immediata els convents de Tarragona, de les Borges Blanques, l'Ajuda i d'Arenys de Mar atès el mal estat en què es trobava l'espai intern dels edificis.

Mentre començà el procés de recuperació i agençament dels convents, per indicació del secretari provincial, Pacífic de Vilanova de Bellpuig, fou demanat als frares que redactessin la seva experiència personal a propòsit de com visqueren els fets revolucionaris. En aquests moments de represa de la vida religiosa el delegat apostòlic, Ildebrando Antoniutti, es prestà a ajudar a l'estament eclesiàstic, segons la testimoniança del caputxí Jaume de Sarrià quan el visità a San Sebastián.¹¹³

En aquesta nova etapa de la història, acabada ja la guerra, alguns dels religiosos fugits a l'estranger romanien encara a l'exili fent els tràmits burocrà-

110. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Roderic de Manresa (Barcelona, 25 abril 1939).

111. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Roderic de Manresa a Josep de Besalú (Igualada, 25 juny 1939): «Dec comunicar-li que aquesta casa sols té 6 habitacions, i com sia que amb el P. Eduard som 7 els destinats, es farà indispensable fer alguna celda més».

112. AGRoma, *Catalonia* (G40) Sect. VII, carta de Josep de Besalú a Donat de Welle (Barcelona, 23 maig 1939).

113. APCC, *Guerra Civil*, llig. A-III-17, carta de Jaume de Sarrià a Josep de Besalú (Saragossa, 13 maig 1938): «En San Sebastián estuve a ver al Delegado Apostólico, el cual me dijo hará cuanto esté a su mano para que sacerdotes y religiosos encontremos toda clase de facilidades».

tics per poder viatjar a Catalunya.¹¹⁴ Els frares anaren retornant a mesura que rebien l'obediència i quan havien reeixit arranjar la documentació personal amb les noves autoritats franquistes. Ja en el dilluns de Pasqua de 1939, des de Gènova arribà a Barcelona Joan d'Ordal, que havia aconseguit de travessar la frontera per Llúvia.

4.1. *La represa de la vida caputxina a les Borges Blanques*

Quan la Guerra Civil ja era pràcticament acabada el ministre general, Vigili de Valstagna, encomanà a Jaume de Sarrià que assumís la tasca de recuperar els edificis conventuals dels caputxins catalans.¹¹⁵ Començà, doncs, la tasca de recuperació per l'edifici de les Borges Blanques i féu el mateix amb els d'Igualada i de Tarragona, a mesura que anaven avançant les tropes i, així, evitar que els edificis fossin ocupats pels militars:

Suposant que d'un moment a l'altre les tropes d'En Franco s'apoderaran de Borges, crec que serà bo que algun dels nostres estigui preparat per anar-hi tan aviat com les autoritats nacionals ho permetin, per tal de prendre de nou possessió de la nostra casa o almenys reclamar-la. Ningú millor que V. C. per situar-se i posar-se en relació amb els nostres amics de Borges. Per això he demanat la seva obediència al P. General. També he demanat la del P. Pere de Salo, del P. Tomàs de Barcelona i Fra Lluís de Barcelona, que han estat concedides. Crec que el millor és que vagin entrant per San Sebastián i posats d'acord amb el M. R. P. Provincial de Navarra, vegin si serà millor situar-se a Pamplona, o a Zaragoza, Híjar, o on millor li sembli a aquell P. Provincial, a qui penso escriure aquests mateixos dies [...]. El meu intent és que no sols vagin a Borges tan aviat com les circumstàncies ho permetin, sinó també a Igualada i Tarragona a mida que aquestes places caiguin a mans del nostre exèrcit. Em fa dir el P. General que convindria avisar, un cop dins l'Espanya blanca,

114. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta d'Antoni M. de Barcelona a Josep de Besalú (Santa Margherita, 23 maig 1939): «Fr. Engelbert marchará el 25; los demás, por gestiones de un oficial del Consulado han podido partir en un vapor de carga. Yo espero el salvoconducto. Sin tener toda la documentación en regla no me muevo; por otra parte no tengo prisa».

115. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-21, autorització de Vigili de Valstagna a Jaume de Sarrià (Roma, 25 abril 1938): «Por las presentes autorizamos al Muy Rdo. P. Jaime de Sarriá (José Ximenis Boada) para reclamar ante las competentes Autoridades los Conventos de los Capuchinos, radicados en la zona roja, que vayan siendo liberados por las tropas del Generalísimo Franco, y para tomar posesión de los mismos en nombre Nuestro y de la Orden capuchina, con el objeto de restablecer en ellos cuanto antes el culto religioso y la regular vida de comunidad de nuestros Frailes. A este fin rogamos a las dignísimas Autoridades civiles y militares de la España nacional, tengan a bien a no poner dificultad alguna a dicho Padre en los viajes y demás pasos que tuviere que hacer para cumplir la misión que le hemos encomendado; antes bien le presten el favor y ayuda que necesitare».

els caputxins que són capellans de regiment que, a mida que l'exèrcit entri en aquelles poblacions siguin ells els que reclamin i prenguin possessió dels nostres immobles, per tal de salvar el que els rojos hagin respectat, si és que han respectat res. Car hi ha el perill que en els primers moments de confusió les nostres cases siguin assaltades i ocupades per les forces redemptores si no hi ha ningú que vetlli per lo nostre.¹¹⁶

Durant l'estiu de 1938 Jaume de Sarrià, que havia trobat acolliment amb els frares caputxins de Saragossa, una volta obtinguda la documentació personal que li facilitava la lliure circulació, demanà al ministre provincial que li facilités el parament litúrgic bàsic per a poder celebrar la missa.¹¹⁷ Tanmateix, a Saragossa hi trobà un escàs camp pastoral i, per aquest motiu, s'oferí al vicari general del bisbat de Lleida, Dr. Colom, per tal d'atendre en el mentrestant alguna de les parròquies de la Franja. Li fou oferta la de Sant Esteve de Llitera¹¹⁸ i el caputxí sarrianenc n'acceptà la cura tot indicant, però, que «deixaria automàticament la parròquia així que fos alliberat el primer dels nostres convents».¹¹⁹

Jaume de Sarrià arribà a Llitera el dia 14 de juny de 1938, acompanyat del rector de Binèfar. Hi trobà el temple parroquial en un estat llastimós: «L'aspecte de l'església era deplorable. Havia servit per a tot. Sols restaven en peu les parets, i l'enllosat trinxat. Els bancs, les portes, les finestres, els altars: tot havia estat cremat».¹²⁰ Poc després, es féu càrrec també de la parròquia de Rocafort, situada a uns cinc quilòmetres de Llitera, però que pertanyia al bisbat d'Urgell.¹²¹ Allí

116. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Jaume de Sarrià (Montpeller, 11 abril 1938).

117. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Jaume de Sarrià a Josep de Besalú (Saragossa, 13 maig 1938): «Un misal y un ritual, pues supongo que cuando toque la hora de entrar en nuestros Conventos no encontraré nada, por lo mismo si pudiera recibir un servicio completo para llevar conmigo donde vaya y así poder decir misa me haría un gran favor [...]. He ido a Capitanía General para obtener pase de libre circulación. Para los que vayan entrando sería mejor que en Fuenterrabía lo pidan para la ciudad donde vayan, o la más cercana que haya conquistada».

118. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Jaume de Sarrià (Marsella, 23 juliol 1938): «Apruebo su iniciativa de ofrecerse al Sr. Vicario General de Lérida para ayudarles en el sagrado ministerio, mientras las circunstancias no le permitan acudir a nuestros conventos. Tengo entendido que actúa de Administrador Apostólico de Lérida S. Ex. el Sr. Manuel Moll, Obispo auxiliar de Tortosa. Si és éste, resulta conocido mío».

119. APCC, *Memòries del P. Jaume de Sarrià*, f. 26.

120. APCC, *Ibid.*, ff. 25-26.

121. APCC, *Ibid.*, ff. 27-28: «Rocafort està a uns cinc quilòmetres de S. Esteban [de Litera] i llavors pertanyia al bisbat de la Seu. El dia 15 de juliol vaig anar a visitar al Dr. Justí Guitart, bisbe de la Seu, que estava refugiat a Saragossa. El Sr. bisbe em volia fer el nomenament de

pogué copsar de prop l'abast dels estralls¹²² que s'havien produït durant la persecució religiosa: «El vandalismo rojo ha dejado profunda huella en todo lo que tiene carácter religioso, la reconstrucción así moral como material tendrá que ser muy profunda».¹²³

En la resposta del ministre provincial adreçada a Jaume de Sarrià li fou expressat aquest desig: «Que Santiago arranque de raíz del suelo hispano la maldita cizaña que los enemigos de Dios y de nuestra patria han sembrado en ella. Que le ayude a V. C., y nos ayude a todos a ser ahora más que nunca abnegados apóstoles de aquella salvadora y divina doctrina que Él vino a predicar».¹²⁴ El gener de 1939 Jaume de Sarrià viatjà a Lleida amb l'objectiu prioritari de fer-se càrrec de l'edifici del col·legi de les Borges Blanques, quan les tropes nacionals haguessin ocupat la població. Aquesta represa de la vida caputxina i la restauració dels convents coincidia amb una situació econòmica molt precària:

En l'ordre material no hi ha manera de ponderar la situació en què hem quedat: els principals convents reduïts a cendres i runes; els restants saquejats i robats enterament. Molt serà si queden intactes les parets mestres. Els dipòsits bancaris, bloquejats des dels primers dies i declarats «tresor del poble», els títols que s'havien pogut ocultar en cases particulars han estat cercats amb terrible afany i robats.¹²⁵

En l'edifici conventual de les Borges Blanques des del 1920 hi funcionava el Col·legi de la Mare de Déu de Montserrat.¹²⁶ Durant tot el període de la guer-

---

rector de Rocafort, que vaig refusar. Em vaig oferir a fer-me càrrec de la dita parròquia amb les mateixes condicions de S. Esteban».

122. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Jaume de Sarrià a Josep de Besalú (Sant Esteve de Llitera, 18 juny 1938): «La iglesia parroquial [de San Esteban de Litera] con ser de las que han padecido menos bajo el dominio rojo, es algo deprimente: no queda ni una ventana, ni vestigios de sus altares, ni ornamentos. El sagrario es una caja de cartrón y el cupón una cajita de metal que parece fué dorada un tiempo. La iglesia ha sido establo, garage, hospital, depósito de leña de la colectividad, molino de yeso, etc. Su suelo parecen unas montañas rusas, o sea todos lo señales de la *democracia* que aún algunas naciones quieren ver en el desgobierno de Barcelona! Todo eso, naturalmente, me hace pensar en lo que encontraremos de nuestros conventos».

123. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Jaume de Sarrià a Josep de Besalú (Sant Esteve de Llitera, 29 juny 1938).

124. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Jaume de Sarrià (Marsella, 23 juliol 1938).

125. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-18, carta de Josep de Besalú a Plàcid de Calella (Roma, 11 desembre 1936).

126. Sobre la fundació i tasca docent d'aquest col·legi borgenc, vegeu V. SERRA DE MANRESA, «Cent anys de presència caputxina a les Borges Blanques. El Col·legi de la Mare de Déu de Montserrat», *EstFr* 122 (2021), en premsa.

ra l'edifici fou vetllat per Nicolau de Girona, que hi sojornà amb el vistiplau de les autoritats municipals republicanes. Tanmateix, poc abans d'acabar la guerra, amb la retirada de les tropes, aquest religiós fou mobilitzat i deportat. Va sofrir les penalitats dels camps de concentració francesos:¹²⁷ «Fra Nicolau [de Girona], que [des de les Borges Blanques] havia estat arrossegat pels rojos en la seva retirada, ha comparegut en un camp de concentració de França, és a Montpeller».¹²⁸ El convent de les Borges Blanques, que durant un temps fou emprat com a hospital, quan fou recuperat pels frares caputxins estava en un estat deplorable:

El convento está en muy mal estado, sobre todo la parte del Colegio. Una numerosa brigada está ocupada en sacar escombros y en deshacer un refugio que había en el patio [...]. Como la casa está sin puertas y los tabiques algo resentidos y por otra parte se hace necesario vivir en ella, he pensado poner allí un matrimonio de edad, terciarios, para que cuiden de todo.¹²⁹

La presència de les tropes italianes acabà de malmetre l'estructura del convent borgenc i, sobretot, en retardà la recuperació per part dels caputxins: «Al nostre convent, que havia fet de tot, ara hi havia allotjats els *famosos* italians, que completaren l'obra de destrucció: ja havien cremat un dels balcons que donaven al pati, havien robat les figures del pessebre, i el capellà del regiment, per a no ésser menys, se n'havia emportat el missal».¹³⁰ Jaume de Sarrià presentà una protesta formal als caps militars: «Em vaig presentar al coronel, que em rebé molt bé. El seu parlar i el seu tracte eren el d'un taujà. Em demanà que tingués paciència amb els italians, que estaven esperant l'ordre per anar-se'n. Ell no gosava dir-los res *por los muchos roces que ya habían tenido con ellos*».¹³¹

Acabada la guerra, a poc a poc, i sota el guiatge de Salvador M. de Barcelona, s'anà estructurant i consolidant la presència caputxina a les Borges Blanques. Ben aviat fou reoberta la capella i es procedí a restaurar el convent

127. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Jaume de Sarrià a Josep de Besalú (Les Borges Blanques, 19 gener 1939): «Fray Nicolás, que ha tenido que sufrir tanto de los rojos, ha desaparecido con ellos ¿qué será de él? Gracias a él he podido recuperar bastantes ropas de la sacristía, dos cálices y dos copones. La biblioteca contiene un 80 % de lo que tenía».

128. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Pere de Saló (Gènova-Quarto, 19 febrer 1939).

129. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Jaume de Sarrià a Josep de Besalú (Les Borges Blanques, 19 gener 1939).

130. APCC, *Memòries del P. Jaume de Sarrià*, f. 29.

131. APCC, *Ibid.*, ff- 28-29.

sota la direcció dels arquitectes Lagarriga i Llano,¹³² amb uns plànols que dibuixà Antoni Gil Orpí. La inauguració definitiva dels espais recuperats es féu una mica més tard, al llarg dels dies 19, 20 i 21 de juny de 1943 en el marc d'unes solemnes cerimònies apadrinades pel fundador del col·legi i alhora protector dels caputxins, Ramon Arqués i, també, pel cap de les regions devastades de la comarca de Lleida, Ramon Escartín.¹³³ En aquestes festes inaugurals hi hagueren unes intervencions musicals a càrrec de la *Schola Cantorum* dels alumnes del col·legi, dirigida pels caputxins Celestí de les Borges i Manuel M. de Lipà. Els oficis litúrgics van ser presidits pel bisbe de Colofon, Maties Solà Farell, acompanyat del ministre i ex-ministre provincial dels caputxins, Pau de Castelló d'Empúries i Josep de Besalú, respectivament. Predicà el sermó de la festa Ricard d'Olot el dia de l'entronització de la bella imatge de la Mare de Déu de Montserrat, una còpia exacta de la venerada al monestir montserratí que fou esculpida per Josep M. Camps Arnau i que fou entronitzada en un cambril que pintà al fresc Josep Maria Nuet Martí. Posteriorment, i com a preparació de les festes montserratines de l'any 1950, tingué lloc el dia 26 d'abril la benedicció de la campana de l'església conventual¹³⁴ amb una solemne cerimònia que presidí el ministre provincial, Pacífic de Vilanova de Bellpuig.

La residència borgenca per als religiosos havia estat inaugurada l'any 1948, quan hi fou establerta la clausura papal dins de l'espai exclusivament reservat als religiosos, car hi duïen una vida conventual força regularitzada des de l'estiu de 1940, segons es reflecteix en les ordinacions de la visita pastoral.¹³⁵

132. APCC, *Convents* (Tàrraga-Les Borges Blanques) llig. III-B-3, «Los vecinos todos de esta ciudad, habiendo contribuido la mayoría de ellos con su óbolo a levantar mencionada iglesia, con la cooperación decidida de nuestro amigo D. Ramón Escartín, Ingeniero Jefe de la provincia, de Regiones Devastadas, y con la entusiasta colaboración de los Srs. Lagarriga y Llano, Arquitecto y Aparejador del mismo organismo, directores del embellecimiento y estructuración de la obra, que la han dejado, dentro de su sencillez, elegante y de buen gusto».

133. APCC, *Convents* (Tàrraga-Les Borges Blanques) llig. III-B-3, «El P. Superior y la Reverenda Comunidad de Frailes Menores Capuchinos, juntamente con los beneméritos Padrinos, señores D. Ramón Escartín Bescós, Ingeniero Jefe de Regiones Devastadas de la Comarca de Lérida, y D. Ramón Arqués Arrufat, se complacen en invitar a los Terciarios, Alumnos y antiguos Alumnos del Colegio a todos los Borgenenses, a la solemne Inauguración de la Capilla dedicada a Nuestra Señora de Montserrat. Días 19, 20 y 21 de junio de 1943».

134. La campana, batejada amb el nom d'Anna-Maria-Fernanda, fou regalada per la família saragossana Cuenca-Carboné, tal com ho indica aquesta inscripció: «Ferdinandus Cuenca et Anna Carboné me donaverunt. Borges Blanques MCML».

135. APCC, *Ordinacions de Santa Visita. Les Borges* (Josep de Besalú, 7 agost 1940): «Es procurará ordenar l'horari de la casa i del col·legi per al curs vinent, de manera que

4.2. La recuperació i restauració del convent d'Igualada

Acabada la guerra, i pel que fa a la situació del convent d'Igualada, després de l'inspecció efectuada per Jaume de Sarrià a l'edifici el dia 23 de gener de 1939, adreçà al ministre provincial unes detallades informacions sobre com trobà el convent. El convent fou recuperat amb relativa facilitat¹³⁶ quan entrenen de les tropes a la capital de l'Anoia, però l'edifici presentava un estat força deplorable:¹³⁷

El convento [de Igualada], como V. Rma. sabe, fue incendiado por las turbas y luego destinado a vaquería. La vaquería propiamente dicha está en el cubierto de los seráficos, bastante bien construida. En los corredores, lo único que queda del convento, era corral de cabras. El piso primitivo de la Escuela Seráfica está partido por la mitad y hay instalado un comedor para refugiados (rojos). Donde había los lavabos de los seráficos hay dos pisos recién hechos y bien puestos, pero según parece todo cuanto hay procede de los saqueos. Lo único que hay mejorado, y bastante, es la huerta.¹³⁸

Poc després de produir-se la represa de la vida caputxina a Igualada, i per tal d'ajudar a la restauració del convent, a partir del 6 de gener de 1940 els

---

puguin els religiosos tenir com a *mínimum* els actes de cor següents»; Ibíd. (Pacífic de Vilanova, 16 octubre 1948): «S'estableix la clausura papal que inclourà tot el recinte comprès entre la porta de l'escala principal, l'entrada al refector i calentador i l'entrada que porta al cor».

136. APCC, *Memòries del P. Jaume de Sarrià*, f. 29: «A l'anunci de l'alliberament d'Igualada, m'hi vaig presentar el 23 de gener i, a l'ajuntament m'hi vaig trobar amb el mateix oficial que va constituir el primer ajuntament a les Borges. Naturalment se'm donaren tota mena de facilitats per a prendre possessió del nostre convent. El mateix dia ja tornava a ser a les Borges fins a l'alliberament de Barcelona».
137. APCC, llig. III-A-21, *Estat de la Província després de l'alliberament de Catalunya* (Roma, 8 de març 1939), f. 2: «El mateix P. Jaume més tard pogué personar-se al convent d'Igualada, 24 hores després d'haver estat alliberada la ciutat pels nacionals, el dia 23 de gener. Trobà el convent en gran part destruït [...]. La part que resta del corredor de la comunitat era un corral de cabres»; Ibíd., llig. I-3-8, *Convento de los RR. PP. Capuchinos de Igualada. Memoria relativa a su destrucción* (31 gener 1940): «Por incendio y destrucción de las turbas: destrucción y derrumbamiento de la cubierta y bóvedas [de la] nave principal; bóvedas del crucero y sacristía; destrucción cubierta galerías. Grandes desplomes de los muros con calcinamiento de los elementos decorativos en piedra. Desprendimiento de los revoques y estucos. Pérdida de las pinturas. Destrozo de los pavimentos. Pérdida total de las instalaciones eléctricas y de los ramos de carpintería, cerrajería pintura y vidriería». Els desperfectes foren avaluats en 240.500 pessetes per l'arquitecte Santiago Casulleras.
138. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Jaume de Sarrià a Josep de Besalú (Les Borges Blanques, 24 gener 1939).

frares divulgaren unes butlletes de subscripció —endegades per la junta de l'obra de restauració que presidí Nicolau Poncell— per a la recaptació d'ajuts econòmics destinats a la reconstrucció del convent. En aquesta butlleta hi figurava, a guisa d'informació, una visió de síntesi sobre els estralls viscuts a la capital de l'Anoia durant el període de la guerra:

Los tres fatídicos años de sangrienta persecución en nuestra amada Patria nos ofrecen el tristísimo balance de cientos de miles de horribles asesinatos, de innumerables incendios de cuanto teníamos de riqueza artística y sagrada [...]. Por lo que respecta a nuestra querida Ciudad, al adueñarse de ella las turbas, consumaron su obra nefasta [...]. Donde, empero, se presenta más vistoso y ha quedado más profundo el vestigio es en el único edificio totalmente incendiado en Igualada, que fué siempre mansión de paz y caridad, hogar de piedad y letras, cuna de numerosas vocaciones religioso-sacerdotales, de celosos misioneros y de hombres de ciencia, diseminados hoy en día por tierras de Europa y de América. Porque evidentemente es en la Iglesia y Convento-Escuela de los Capuchinos donde se cebó con indecible saña y furia la rabia de los sin Dios.¹³⁹

La nova església conventual igualadina comptà amb una restauració impecable dirigida per l'arquitecte Cèsar Martinell¹⁴⁰ († 1973). Fou inaugurada per les festes de la seva titular —la Immaculada Concepció— els dies 7 i 8 de desembre de 1940, i es repartí un recordatori bellament il·lustrat per Joan G. Junceda, membre del Terç Orde dels caputxins de Pompeia.¹⁴¹ La imatge de la Puríssima fou esculpida per Josep M. Camps Arnau, i la decoració interna de l'església anà a càrrec de Marc Farell.¹⁴² La cerimònia de la benedicció de la imatge titular i la inauguració de obres de reconstrucció, la presidí el bisbe de Vic, Joan Perelló, i els cants de la celebració foren interpretats per

139. APCC, *Convents* (Igualada) llig. III-B-5, «La iglesia y el convento, incendiados. A los igualadinos. Igualada, 6 de enero de 1940».

140. Dissenyà la farinera de Cervera i féu els plànols de nombroses cooperatives vitícoles entre els anys 1919-1925 (Gandesa, Falset, Pinell de Brai, Montblanc, Cornudella, Rocafort de Queralt, Cornudella, Nulles, Barberà i Vila-Rodona), que foren construïdes amb bells i equilibrats arcs d'obra vista, seguint les indicacions del seu mestre Antoni Gaudí. Acabada la Guerra Civil contribuí a la restauració de notables retaules com ara el de Santa Maria d'Igualada, Sant Pere de Reus, Santa Maria d'Arenys de Mar i, també, d'un bon nombre d'edificis religiosos com ara l'església dels caputxins d'Igualada, entre moltes altres.

141. BHC, *ApFran* 28 (1941) 15-16; V. SERRA DE MANRESA, *El Terç Orde dels caputxins. Aportacions del laicat franciscà a la història contemporània de Catalunya (1883-1957)*, Barcelona 2004, 510-511.

142. BHC, *ApFran* 28 (1941) 182-183.

la *Schola Cantorum* d'Igualada que dirigia el mestre Joan Just i Bertran, el pare del futur abat de Montserrat, Cassià M. Just. Uns mesos més tard, el dia 23 de març de 1941, Josep de Besalú beneí la nova campana. Les obres de la reconstrucció es feren entre els anys 1942-1951, segons les informacions contingudes en els balanços de les obres.¹⁴³

A mesura que es consolidava la reconstrucció del convent igualadí també prenién volada els nous grups i recomençaven les activitats de les associacions pietoses vinculades als frares caputxins d'Igualada. Destacà en els anys de la postguerra l'arxiconfraria dels Dijous Eucarístics que el febrer de 1944 fundà Eduard Castellort d'Igualada. En ocasió del primer aniversari de la creació de la dita arxiconfraria es procedí a la benedicció de l'estendard, en una cerimònia apadrinada pels patricis igualadins Antoni Dalmau i Jover i per Josepa Puiggròs, vídua de Pelfort.

Acabada la guerra, amb el retorn de l'escola seràfica al convent de caputxins d'Igualada, els frares van haver d'estructurar un nou pla d'estudis per a impartir als joves seminaristes. Era un pla intensiu, ja que també en els dies de festa i de vacances calia dedicar algunes estones a practicar la calligrafia, el dibuix, el dictat i el coneixement de la llengua catalana. Al llarg de cinc cursos s'impartia religió i franciscanisme, llatí, castellà, francès, geografia, aritmètica i geometria, història i litúrgia. A partir del tercer any s'hi afegia l'estudi del grec, àlgebra i trigonometria, alemany o anglès.¹⁴⁴ L'any 1947 fou introduït a l'escola seràfica un curs preparatori, seguit dels quatre cursos de batxillerat, que s'adaptava al programa oficial de l'Estat, de tal manera que els joves seràfics es podien presentar com a alumnes lliures als exàmens convocats per l'Institut Lluís de Peguera, a Manresa, que fou la primera ciutat de l'Estat espanyol que, sense ser capital de província, comptava amb institut on s'ensenyava el batxillerat. Quan els joves de l'escola seràfica aprovaven folgadamente les matèries d'estudi, i si mostraven també prou aptituds per a la vida religiosa, eren enviats al noviciat per tal de ser iniciats en la vida caputxina.¹⁴⁵

143. APCC, *Convents* (Igualada) llig. I-3-9, *Balanç de les obres de reconstrucció de l'església conventual dels PP. Caputxins d'Igualada* (anys 1942-1951); *Ibid.*, *Balanç de les obres* (anys 1945-1949).

144. APCC, *Reglament del Seminari Seràfic de la Província de Catalunya; Lletres circulars als religiosos de la Província de Catalunya sobre el Seminari Seràfic*, Barcelona 1944.

145. APCC, llig. A-III-26, *Lletres circulars als Religiosos de la Província de Catalunya sobre el Seminari Seràfic*, (Barcelona, 28 de maig 1944) f. 14: «La utilitat del Seminari Seràfic deriva del fet que prepara un personal que fàcilment reuneix les condicions exigides pel dret en els que volen entrar en el Sant Noviciat com a clergues, i que és la font principal de les vocacions en una Província», escriví Pau de Castelló.

4.3. *El retorn dels caputxins a Olot*

Acabada la guerra, després de recuperar el convent d'Igualada fou projectada una anada a Olot. En arribar a la capital de la Garrotxa Jaume de Sarrià trobà que el convent de caputxins estava «del todo destruído y casi arrasado a flor de tierra»¹⁴⁶ però féu els tràmits per tal de recuperar l'edifici enrunat,¹⁴⁷ que en prengué possessió el dia l'onze de febrer de 1939. Quatre dies abans les tropes del general Franco havien fet la seva entrada a Olot¹⁴⁸ i, com a conseqüència de les pèssimes condicions que es trobava l'edifici conventual —pràcticament incendiat del tot— els frares van haver de viure a Olot una etapa de provisionalitat, molt dura, proveïts tan sols amb l'escàs aixovar que aconseguiren de recuperar.¹⁴⁹ En aquesta etapa provisional els religiosos caputxins s'establiren en una casa situada relativament a prop del carrer de Sant Rafael,¹⁵⁰ que els havia prestat la senyora Antònia Roca,¹⁵¹ vídua de Plana. En el mateix carrer de Sant Rafael els frares se serviren de la capella privada dedicada al sant arcàngel que uns particulars cediren l'ús als frares mentre avançava la reconstrucció del convent. Aquesta situació de provisionalitat resta molt ben reflectida en el text de les ordinacions de la primera visita pastoral efectuada per Josep de Besalú a la comunitat caputxina els dies 4, 5 i 6 de setembre de 1940:

Mentre no pugui habilitar-se per oratori amb reserva del Santíssim una de les dependències del pis habitat interinament per aquesta comunitat, la qual cosa es

146. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Jaume de Sarrià (Roma, 9 març 1939).
147. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-21 (Olot, 11 febrer de 1939): «Se autoriza al Reverendo Padre Jaime de Sarriá, capuchino, para que se haga cargo del Convento de Orden, enclavado en la calle Vayreda de esta localidad. El comandante militar».
148. APCC, *Acta de consagració de l'altar major de l'església dels caputxins d'Olot* (28 agost 1943) f. 3: «El M. R. P. Jaime de Sarriá, guardián, tomó posesión de sus ruinas y comenzó las obras de restauración del mismo».
149. APCC, *Convents* (Olot) llig. III-B-12, ofici de l'alcalde i del comandant militar adreçat al guardià dels caputxins (Olot, 14 juny 1939): «Se concede autorización al Padre Superior de los RR. Padres Capuchinos de esta ciudad, para que puedan retirar del edificio del Hospicio los siguientes muebles de su propiedad: una cómoda con ropa blanca, un sofá, doce vigas, dos mármoles cocina, dos mesas escritorio, dos marmitas, un armario. Y en carácter de depósito: una campana, veinticuatro sillas, doce camas, dos persianas, un bidón y un armónium».
150. BHC, *ApFran* 28 (1941) 41-42: «En la calle de San Rafael había una capillita dedicada a este santo arcángel, que los rojos dejaron en estado lamentable. Aunque lejos de nuestra residencia, allí podíamos ejercer nuestro ministerio».
151. APCC, *Missions* (Bluefields), carta de Josep de Besalú a Maties Solà (Manresa, 11 abril 1940): «En Olot, la pequeña comunidad está instalada en un piso que nos cede gratuitamente la Sra. Antonia Roca, Vda. de Plana y su hija Florentina».

farà tan aviat com sigui possible, la comunitat es reunirà a la saleta que serveix actualment de rebedor i biblioteca per a la recitació en comú de l'ofici diví i per a les oracions matinals i vespertines. Per tal de donar a l'esmentada saleta totes les aparences possibles d'oratori, es procurarà col·locar-hi algunes imatges o quadres de Jesús, de la Verge Santíssima i d'algun Sant de l'Orde.¹⁵²

A la capital de la Garrotxa, la represa de la vida pastoral dels caputxins en els anys de la postguerra fou molt difícil tenint en compte que, abans de la guerra civil, la clerecia parroquial ja havia mostrat una forta rivalitat i gelosia pels èxits de l'acció pastoral desenvolupada pels frares del convent d'Olot. En efecte, Jaume de Sarrià, en les seves memòries hi narrà que l'encarregat de la parròquia d'Olot, Antoni Butiñà —que ja havia prohibit les activitats catequètiques que es feien al convent de caputxins abans de l'esclat de la guerra—,¹⁵³ en la postguerra continuà posant tota mena de traves al retorn i a la consolidació de la presència caputxina a Olot:

La guerra, amb tot l'odi que provocà, ens hauria d'haver deixat sense fel: agermanats! Feia ben pocs dies que ens havíem instal·lat a la capella de Sant Rafael, tan graciosament posada la nostra disposició, quan el Sr. Ecònom [Antoni Butiñà] no es donà vergonya de venir personalment al pis on [jo] vivia, a exigir-me la clau de la capella, com si fos seva [...]. Altra vegada vaig anar a dir missa [novament] a l'església dels PP. Escolapis, i a veure el Sr. Bisbe! [...]. Semblava que al Sr. Bisbe [Josep Cartanyà] li costés d'entendre el problema. Per a fer-li més fàcil li vaig dir que la capella era propietat privada. Al final em digué que me n'anés tranquil cap a Olot [...]. Al cap de tres o quatre dies, la clau que m'havia pres el Sr. Ecònom personalment, me la tornà el sagristà.¹⁵⁴

Quan Antoni Butiñà rebé el nomenament de rector de la parròquia de Sant Esteve d'Olot accentuà, molt més, la seva oposició a l'acció pastoral dels caputxins. Per exemple, el mateix dia de la inauguració de la nova església conventual impedí que les celebracions fossin durant la tarda i els frares hagueren de fer-les en horari vespertí. Ben irònicament, Jaume de Sarrià escriví en les seves memòries que:

L'afecte del Senyor Rector vers nosaltres continuà cordial com fins ara. Per celebrar la reconstrucció de l'església conventual organitzàrem un trífuum. El Senyor

152. APCC, *Ordinacions de Santa Visita* (Olot, 6 setembre 1940) f. 1.

153. APCC, *Memòries del P. Jaume de Sarrià*, f. 32: «Dirigia la del nostre convent [d'Olot] el catecisme el P. Alexandre de Barcelona, i amb tal èxit, que deixava sense criatures el catecisme parroquial [...] es prohibí d'ensenyar catecisme a altre lloc que no fos la parròquia».

154. APCC, *Ibid.*, ff. 31-32.

Rector, per a sumar-se a la festa, ens prohibí que el celebréssim a la tarda, i no restà altra solució que fer-ho al vespre. Contra el que s'hagués pogut intentar, segurament per la novetat de l'horari, fou un èxit d'assistència.¹⁵⁵

La reconstrucció material del convent d'Olot fou molt difícil en tots els aspectes, ja que als problemes econòmics s'hi afegiren, també, les conseqüències de les fortes pluges de l'octubre de l'any 1940, que afectaren i alentiren tot el procés de les obres:

Anaven plovent proves, però Déu no ens deixaria. L'any 1940 quan començàvem a recollir la fusta per a la reconstrucció del convent, el dia de Sant Lluc [18 d'octubre] sofrírem un altre fort revés: la inundació. L'aigua pujà més de quatre metres sobre el nivell de l'horta. La totalitat de la muralla es desplomà, tota la fusta emmagatzemada fou arrossegada pel corrent, i sols se'n recuperà un seixanta per cent. L'aigua també s'emportà la terra de l'horta.¹⁵⁶

Un any després, l'octubre de 1941, l'alcalde d'Olot, seguint les disposicions governamentals, demanà a Jaume de Sarrià, guardià del convent, que avalués totes les destrosses produïdes durant la guerra per tal d'aconseguir l'ajut i el suport econòmic de l'Estat i poder tirar endavant les obres de restauració:

De orden superior, encarezco a Vd. indique el valor material, en cuanto sea susceptible de estimación, de los daños causados en la iglesia y convento de los RR. PP. Capuchinos: altares, imágenes, objetos de culto y ornato religioso durante el período marxista, para su cumplimiento. Dios que salvó a España, guarde a Vd. muchos años.¹⁵⁷

Inicialment, el valor de les destrosses fou comptabilitzat a cura de Jaume de Sarrià¹⁵⁸ i, després fou avaluat, de manera molt més sistemàtica i meticulosa, per l'arquitecte Josep Danés,¹⁵⁹ que assumiria la direcció de tot el pro-

155. APCC, *Ibíd.*, f. 33.

156. APCC, *Ibíd.*, ff. 33-34.

157. APCC, *Convents* (Olot) llig. III-B-12, ofici de l'alcalde al guardià dels caputxins (Olot, 8 octubre 1941).

158. APCC, *Ibíd.*, «Peritació de los desperfectos ocasionados por los rojos en la iglesia de los PP. Capuchinos de Olot».

159. Sobre l'arquitectura de Josep Danés, vegeu l'excel·lent estudi monogràfic elaborat per J. M. PUIGVERT I SOLÀ, *Josep Danés i Torras. Noucentisme i regionalisme arquitectònics*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2008, on tracta de l'obra religiosa de Danés, particularment sobre l'edificació del nou santuari de Núria; la reconstrucció de l'església i convent de caputxins a Olot; l'edificació de les parròquies dels Àngels i de la Bonanova a Barcelona; la reconstrucció de la parròquia de Ribes de Freser i edificació de la parròquia andorrana d'Escaldes; cf. *ASTar* 83 (2010) 921-922.

cés de restauració de l'església i convent de caputxins d'Olot.¹⁶⁰ Les despeses superaren el milió de pessetes. Els frares caputxins s'havien acollit a un préstec en bones condicions atorgat per «el Instituto de Crédito para la Reconstrucción Nacional». També el general Franco hi contribuí, a títol personal, amb una almoina de dues mil pessetes.¹⁶¹ Com que les obres del convent olotí s'allargaren més del previst, l'any 1950, a semblança de les comunitats de Sarrià i d'Igualada, també a la ciutat d'Olot es creà una junta d'obra,¹⁶² per tal de recaptar fons entre els benefactors i amics de la comunitat caputxina i, així, poder completar les obres de restauració.¹⁶³

La consagració i inauguració de la nova església conventual tingué lloc a Olot els dies 28, 29 i 30 d'agost de 1943, amb uns solemnes oficis litúrgics presidits pel bisbe de Colofon, Maties Solà Farell, acompanyat del ministre provincial, Pau de Castelló d'Empúries. A les 7 de la tarda del 28 d'agost de 1943, una volta acabada la cerimònia de consagració la nova església dels caputxins d'Olot,¹⁶⁴ hi fou traslladat processionalment el Santíssim des de la capella de Sant Rafael, que els frares havien usat provisionalment en la immediata postguerra. L'altar major de l'església conventual fou tallat en pedra basàltica de Castellfolit de la Roca i duu aquesta inscripció: *Petra autem est Christus*. El dia 18 de juny de 1948 fou beneïda la nova campana. Acabades les obres de l'església, hi foren situades expressives imatges esculpides per Martí Casadevall i pel caputxí Josep M. de Vera. Aquestes obres de reconstrucció foren coronades l'any 1950.

160. J. DANÉS TORRAS, *Obras de reconstrucción del templo y convento de los RR. PP. Capuchinos de la ciudad de Olot, dañados por los rojos. Certificación primera* (Olot, 6 desembre 1946); APCC, llig. III-B-12.
161. APCC, *Convents* (Olot) llig. III-B-12, carta de F. Franco, a través del coronel secretari de «S. E. el Jefe del Estado, Generalísimo de los Ejércitos» (Madrid, 10 febrer 1941): «Su Excelencia el Jefe del Estado y Generalísimo de los Ejércitos Nacionales, al tener conocimiento de su atento escrito de 19 de diciembre último, ha tenido a bien disponer le sea enviada la cantidad de pesetas, Dos mil, que adjunta, y me complazco en remitirle como donativo suyo para que pueda atender en parte a las necesidades de esta comunidad».
162. APCC, *Convents* (Olot) llig. III-B-12, Instància del P. Eduard d'Igualada, guardià, adreçat a Luis Mazo, gobernador civil de Girona (Olot-Girona, 27 de març de 1950): «Llevadas invertidas hasta la fecha ochocientos cuarenta y cuatro mil pesetas, y faltando para terminar las obras unas trescientas cincuenta mil pesetas». En aquesta instància es demanà permís a les autoritats civils per a poder fer una subscripció pública i així poder acabar les obres de reconstrucció del convent.
163. APCC, *Iglesia incendiada, convento devastado* (Olot 1940); *A tí, olotense...* (Olot, maig 1950). Aquesta comissió la presidí l'alcalde d'Olot i alhora president de la Diputació de Girona, Pere Bretcha Galí.
164. BHC, *ApFran* 30 (1943) 165-167: «La consagración e inauguración de nuestra iglesia de Olot».

A poc a poc, els caputxins havien anat consolidant la seva presència a Olot, i l'any 1951 els frares van optar per traslladar al convent olotí l'escolasticat de filosofia. Dos anys abans, el 8 de setembre de l'any 1949, els frares de la comunitat d'Olot havien assumit la cura pastoral del santuari de la Mare de Déu del Mont, però tal com escriví Jaume de Sarrià, l'experiència no fou reeixida i per això el desembre de l'any 1956 «calgué deixar el Santuari abans que ens en tragués el Senyor Bisbe». ¹⁶⁵ Jaume de Sarrià fou el darrer caputxí custodi del santuari del Mont i fou qui l'any 1957 va traspasar de nou la gestió al bisbat de Girona. ¹⁶⁶ La presència dels caputxins a Mont es pot resseguir, amb força exactitud, a través del *Boletín de la Mare de Déu del Mont*, que des del maig de 1950 constituïa un suplement de la revista *El Apostolado Franciscano*.

4.4. Els caputxins retornen a Manresa

Acabada la guerra Pau de Castelló, vicari provincial, presentà una extensa informació al ministre provincial, Josep de Besalú, que encara no havia pogut tornar de l'exili on li donava notícies sobre els religiosos que s'havien pogut salvar. També li trameté informacions sobre la situació de precarietat i provisionalitat en què havien de viure els frares a Manresa, que trobaren el convent totalment arrasat:

Hoy llega de Olot el R. P. Jaime de Sarriá, y además de proporcionarme detalles de la destrucción del convento de Olot, me comunica que hay allí el M. R. P. Fermín de la Cot, el P. Querubín de la Piña, y además Fr. Isidro de Batet, Fr. Pere de Falgás, Fr. Gil de Tortellá, Fr. Sadurní de Agullent, Fr. Teodoro de Gausés, Fr. Francisco de Manresa y Fr. Modest de San Miguel de Campmajor [...]. En Olot nada se puede utilizar, por el momento se utilizará la iglesia de San Rafael para el culto. En Manresa tampoco se puede utilizar nada, pero allí están dos religiosos y celebran en la iglesia de las Hnas. Josefinas. ¹⁶⁷

165. APCC, *Memòries del P. Jaume de Sarrià*, f. 34. En aquestes mateixes memòries el P. Jaume escriví que: «Un grup de propietaris devots de la Mare de Déu del Mont ens demanaren [l'any 1941] que volguéssim fer-nos càrrec del Santuari on és venerada. El Sr. Bisbe accedí [...]. Després d'un estira i arronsa, el dia 5 d'abril de de l'any 1949 el Sr. Bisbe donà el corresponent decret pel qual cedia en custòdia el Santuari als caputxins de Catalunya»; *ibíd.*, f. 35.

166. Cf. V. SERRA DE MANRESA, «Els caputxins i el Santuari del Mont (1949-1956)», *EstFr* 108 (2007) 430-433.

167. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Pau de Castelló a Josep de Besalú (Barcelona, 7 març 1939).

Després de prendre possessió dels convents barcelonins, Jaume de Sarrià es féu present a les poblacions d'Olot, Tarragona i Arenys de Mar però «no vaig anar a Manresa perquè no hi havia convent a reclamar: tot havia estat arrasat».¹⁶⁸ Durant la primera etapa de la postguerra, a la ciutat de Manresa des del febrer de 1939 al febrer de 1940 els frares situaren llur residència provisional al carrer de Sant Llorenç de Bríndisi, en el número 14, a casa de la senyora Francesca Coll, situada molt a prop de les runes del convent de l'Era de l'Huguet que havien edificat l'any 1883 els caputxins de Tolosa de Llenguadoc i, en aquest clima de provisionalitat, els frares celebraven la missa a la capella de la Clínica de Sant Josep, al carrer dels caputxins. A casa de la senyora Francesca Coll hi sojornaren Baltasar de Sant Mateu i Serafí de Barcelona —aquest darrer hi romangué fins al setembre, quan fou destinat a Arenys de Mar— i ben aviat s'hi afegí Jaume de Corella:

L'habitatge provisional on vivien els caputxins estava situat en un lloc que podríem qualificar d'estratègic, per la senzilla raó que donava al davant del solar que ocupava el convent, l'església i l'horta, i els permetia d'estar alerta perquè el terreny de l'hort no fos ocupat i parcel·lat en horts pels primers que hi arribessin sense el consentiment dels frares, i així defensar-ne per tal que quan fos possible es reedifiqués de bell nou el convent i es conservés l'hort.¹⁶⁹

L'abril de 1940, però, els frares optaren per deixar el pis del carrer de sant Llorenç de Bríndisi i s'establiren al cor de la ciutat, a la plaça Valldaura,¹⁷⁰ en un pis que els llogà el senyor Joaquim d'Argullol. Des d'aquest pis atenien el culte de la veïna capella de la Mare de Déu de Valldaura que els havia cedit el bisbe de Vic, Joan Perelló, «ad tempus nostri beneplaciti» des del dia 26 de novembre de 1939. Després d'unes obres de restauració i agençament, el setembre de l'any 1940 fou reoberta al culte aquesta cèntrica capella:

El dia 21 de setembre [de 1940] es va inaugurar solemnement, amb assistència del Sr. Bisbe de Vic, l'esglesieteta que tenim al nostre càrrec a l'interior de la ciutat de Manresa, en lloc molt cèntric. És una església que els nostres religiosos han restaurat amb les almoines que els manresans han ofert i que és administrada pels nostres, que habiten en un pis grandios al costat de la mateixa església. El dia de la

168. APCC, *Memòries del P. Jaume de Sarrià*, f. 30.

169. Cf. P. CARDONA, *El convent de fraimenors caputxins de Manresa, 1582-2007*, Manresa 2014, 274.

170. APCC, *Missions* (Bluefields), carta de Josep de Besalú a Maties Solà (Manresa, 11 abril 1940): «En Manresa hemos inaugurado ayer mismo un gran piso en la plaza Valladura, núm. 2, muy próximo a la capilla pública de este nombre que va a quedar a disposición de nuestros Religiosos».

Immaculada es va inaugurar també la nova església del convent d'Igualada, enterament restaurada i amb molt d'encert.¹⁷¹

Mentre s'anava consolidant la presència dels frares caputxins a la capital del Bages, els responsables de la vida provincial determinaren que «durant el temps en què les circumstàncies no permetin restablir la Guardiania de Manresa, la petita comunitat constituïda en aquella ciutat restarà canònicament agregada a la Guardiania d'Igualada».¹⁷² Àdhuc, s'havia projectat d'establir un postulatat¹⁷³ a Manresa per tal de preparar millor les vocacions que havien de ser destinades al noviciat, que en la postguerra se situà al convent d'Arenys de Mar, ja que el noviciat manresà fou arrasat durant la guerra.

El caputxí Ezequiel de Mataró dirigí la restauració de la capella de Valladaura, que fou inaugurada en les dates vigiliars a la festa de la Mare de Déu de la Mercè. A la cerimònia inaugural hi assistí Manuel Prunés, alcalde de Manresa,¹⁷⁴ i aquest mateix dia, el bisbe Joan Perelló beneí la campana que ofrenà Mercè Miró, vídua de López.¹⁷⁵ L'endemà, 22 de setembre, l'església fou reconciliada i el bisbe de Vic consagrà el nou altar.¹⁷⁶ Després, el ministre provincial, Josep de Besalú, hi celebrà una solemne missa d'acció de gràcies on hi predicà Ricard d'Olot. A la celebració d'aquestes festes inaugurals hi foren presents els Amics del Cant Gregorià, que van interpretar la *Missa de Ravanello*, acompanyats amb la música d'un harmònim que les religioses veïnes de la Companyia de Maria prestaren als frares per tal de donar més relleu a les festes inaugurals.

Tot el procés de restauració de la capella manresana de Valladaura fou minuciosament descrit per Ezequiel de Mataró: «Es tractava més d'una quasi

171. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Sever de Montsonís (Barcelona, 21 gener 1941).

172. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-18, circular de Josep de Besalú als religiosos (Barcelona, 21 setembre 1939) núm. 10.

173. APCC, *Guerra Civil*, carta de Josep de Besalú a Salvador de Solsona (Sarrià, 8 setembre 1939): «He resolt constituir un Postulatat de germans llecs a Manresa, on aniran tots els postulants que sol·liciten l'admissió a l'Orde. Allí estaran subjectes a un règim especial, amb instruccions adequades per a preparar-se al noviciat».

174. APCC, *Grato y piadoso recuerdo*, Manresa 1940, ff. 12-12: «Fiesta inaugural de la iglesia, 21 de septiembre de 1940».

175. APCC, *Ibid.*, f. 14: «El 21 de septiembre de 1940 el Exmo. y Rmo. P. Juan Perelló y Pou, Obispo de Vich, consagró esta campana de la Iglesia de Ntra. Sra. de la Mercedes, de Manresa, regentada por los Padres Capuchinos. Gracias a la munificencia y cristiana caridad de D. Mercedes Miró Vda. López, con el nombre de *Mercè* llamaré a los fieles al culto divino».

176. APCC, *Ibid.*, f. 17: «Anno Domini MCMXL, die 22 septembris [...]. P. Joannes Perelló Pou, ep. vic. aram istam solemniter [con]sacrauit in sacello B. M. V. Mercede, in civitate Minorissae, curis Ord. FF. Minorum Capulatorum Prov. Cathalauniae».

reconstrucció que d'una senzilla restauració, donat el mal estat en què la trobarem». ¹⁷⁷ El canvi de titularitat s'ha de dir que fou un procés llarg i complex, ja que la capella havia variat de titular diverses vegades al llarg de la seva història, ¹⁷⁸ i fou complex de tornar a canviar i posar-la sota l'advocació de la Mare de Déu de la Mercè.

Els frares caputxins es mostraren força contents pel fet d'haver reeixit a situar la seva presència al centre de la ciutat de Manresa on atenien el confessionari (des de les 7 a les 10 del matí i des de les 7 a les 8,30 del vespre), on celebraven tres misses diàries i quatre els festius i on distribuïen unes 75.000 comunions al llarg de l'any: «la nostra capella de la Plaça Valldaura és la més cèntrica i gairebé l'única cèntrica de la població». ¹⁷⁹ Al cap d'uns anys, en el 1957, els frares projectaren d'ampliar el temple i la nova església assolí un aforament de 300 fidels asseguts i fou beneïda el 24 de setembre de 1961 pel bisbe de Colofon, el caputxí Maties Solà. ¹⁸⁰

Fou el 26 de juliol de 1948 quan els frares van ser autoritzats a comprar les cases veïnes per a poder ampliar l'esglésiola de Valldaura. La nova capella ampliada el 1961, en cas d'abandonar la presència caputxina a la ciutat —tal com succeí posteriorment, el 24 de setembre de 2007 per mor de la reducció numèrica dels caputxins catalans— havia de retornar al bisbat: «El dia 15 de gener del present any [1957], el Sr. Bisbe ens cedí la Capella perpètuament, però si en algun temps els religiosos abandonessin aquest lloc, l'església tornaria a ser propietat del bisbat». ¹⁸¹

No podem deixar d'esmentar que en els anys de la postguerra els frares caputxins de Manresa es van dedicar a fomentar el pessebrisme ¹⁸² i prestaren una especial atenció pastoral als joves obrers i, per aquesta raó, els frares fundaren una escola nocturna i el «Casal Sant Francesc», per a la formació i esplai de la joventut obrera. ¹⁸³

177. APCC, *Informe del que ha esdevingut en l'església de Nostra Dona de la Mercè des de la seva presa de possessió fins a l'hora present*, Manresa 1940-1932, f. 2. Les obres de reconstrucció foren començades el 18 de març de 1940 sota el guiatge de Josep Vilanova, mestre d'obres.

178. APCC, *Informe del que ha esdevingut en l'església de Ntra. Dona de la Mercè...* ff. 23-32: «Procés referent al titular de l'església de la Residència de Manresa».

179. APCC, *Notes i orientacions sobre el convent de Manresa*, f. 1.

180. BHC, *ApFran* 52 (1961) 218-219: «Los capuchinos estrenan un convento en Manresa».

181. APCC, *Notes i orientacions sobre el convent de Manresa*, f. 1.

182. Ho ha exposat àmpliament F. VILLEGAS, *150 anys de pessebres i pessebristes a Manresa*, Manresa 2007, 45-122.

183. Més detalls sobre l'acció pastoral dels caputxins a la ciutat de Manresa en aquests anys de la postguerra i en l'època conciliar els podem trobar a l'obra de P. CARDONA, *El convent de framenors caputxins de Manresa 1582-2007*, Manresa 2014, 295-298: «El treball apostòlic 1942-1948»; *Ibíd.*, 315-318: «Les classes nocturnes».

4.5. *La represa en els convents de Barcelona*

Finalitzada la guerra, i tal com ja hem esmentat més amunt, només eren habitables els convents de Pompeia, Tarragona, les Borges Blanques, Arenys de Mar i, parcialment, el d'Igualada. Al centre de la ciutat de Barcelona, pel que fa a l'edifici del santuari de la Mare de Déu de l'Ajuda només es podia usar la capella per als actes de culte, però l'espai destinat a residència conventual no era encara habitable¹⁸⁴ car hi havia greus desperfectes a l'interior de l'edifici que calia arranjar i, per aquesta raó, els frares sol·licitaren un ajut econòmic a «Regiones Devastadas».¹⁸⁵ El convent i santuari de l'Ajuda havia estat recuperat pels caputxins¹⁸⁶ el dia 30 de gener de 1939, però no fou reobert fins el 17 de setembre de 1939, festa de l'estigmatització de Sant

184. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, còpia de la carta de Pau de Castelló a Donat de Welle (Barcelona, 22 febrer 1939): «Solo quedan habitables [los conventos de] Ntra. Sra. de Pompeya, donde estamos reunidos la mayoría de los religiosos, el de Tarragona y el de Arenys de Mar. En el de Ntra. Sra. de la Ayuda puede celebrarse la Santa Misa, pero no es habitable. Los demás están completamente destruidos».
185. APCC, llig. III-A-21, *Estat de la Província després de l'alliberament de Catalunya* (Roma, 8 març 1939): «A l'Ajuda, les parets de l'església, en bon estat, però no els pisos que, després dels desperfectes causats pels refugiats que no deixaren ni un bri de fusta a les finestres, [...] una bomba caiguda d'un aeroplà acabà de destruir part dels pisos superiors i de l'escala»; *Ibid.*, *Convents (L'Ajuda)* llig. I-3-1, Acta dels desperfectes presentada per Josep de Besalú al notari Frederic Trias de Bes (Barcelona, 15 d'abril 1939): «Resulta difícil precisar los efectos producidos por cada una de las bombas, pero en conjunto pueden resumirse dichos efectos, agravados por las modificaciones que los marxistas, que requisaron el edificio introdujeron, y por el pillaje que eran objeto los edificios efectuados por el bombardeo, en que los vecinos acudían en busca de leña y de las demás materias que pudieran reportarles beneficio material. Por el momento es fácil comprobar que fueron arrancados casi la totalidad de los marcos de puertas y ventanas, tanto interiores como exteriores, así como también dichas puertas y ventanas para ser reducidas a leña, no perdonando algún ningún elemento de madera existente en el edificio [...]. Y conmovida la estabilidad del edificio por la explosión de las dos bombas que disgregaron las uniones de las paredes entre sí».
186. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-21, autorització de la «Columna de Orden y Policía de Barcelona» (Barcelona, 30 gener 1939): «Con arreglo a lo solicitado por el Muy Reverendo Padre Capuchino Jaime de Sarriá, se le autoriza para que tome posesión del edificio de la Orden situado en la calle Baja de San Pedro, n. 18. El Teniente Coronel Jefe del [cuarto] sector»; *Ibid.*, *Convents (L'Ajuda)* llig. I-3-1, Instància del P. Josep de Besalú al Director General de «Regiones Devastadas» (Barcelona, 29 gener 1940): «Por causa de la guerra han sufrido los daños que se expresan: fue destrozada la cubierta de terrado, fueron afectadas gravemente las escaleras; desapareció la primitiva distribución del edificio; fue incendiada y saqueada la Iglesia y conmovida la estabilidad del edificio por la explosión de dos bombas [...]. Valorados por el arquitecto D. Pedro Bassegoda en la cantidad de ciento ochenta mil pesetas, según certificación que se acompaña. Deseando acogerse a los beneficios que por el gobierno se conceden a los damnificados por la guerra, manifiesta que se sirva incoar el expediente de daños a los efectos oportunos que proceden».

Francesc.¹⁸⁷ Posteriorment, l'octubre de 1944, el bisbe Maties Solà va beneir i entronitzar la imatge del Sant Crist esculpida per Lluís Llimona seguint el model executat pel seu pare, Josep Llimona, i que havia estat profanada el juliol de 1936 durant els actes vandàlics de devastació del convent. Acabada la guerra, el petit santuari de l'Ajuda seguí essent per als barcelonins un con-corregut santuari urbà i, alhora, un important centre d'irradiació espiritual, tal com s'ha posat en relleu en la història del santuari.¹⁸⁸

Pel que fa a la recuperació del santuari de Pompeia, el procés començà a tramitar-se el 27 de gener de 1939, el mateix dia que arribà a Barcelona Jaume Ximenis de Sarrià.¹⁸⁹ Aquest edifici, bell exponent del modernisme eclèctic dissenyat l'any 1908 per Enric Sagnier, una volta acabada la guerra continuava fent les funcions d'hospital però fou reclamat pels frares sense dilació: «En havent dinat vaig anar al convent de Pompeia, llavors hospital d'infeciosos. Vaig ésser molt ben rebut pel metge director [...]. I com era el meu deure, vaig fer la petició dels tres convents de Barcelona».¹⁹⁰ El febrer de 1939, ran de la recuperació de l'edifici pompejà, els frares desitjaren poder vestir, ben aviat, l'hàbit religiós:

Hoy, día 3 [febrero 1939], hemos empezado el culto en este convento de Ntra. Sra. de Pompeya, donde residimos con un hermano por estar habilitado como Hospital, aun que confiamos que dentro de pocos días habrán sido evacuados los enfermos y todos los religiosos podrán ocupar sus celdas que están en perfecto estado, en la iglesia quisieron construir un refugio antiaéreo y por eso su nave central está inservible [...]. Los religiosos que he encontrado en Barcelona me cuentan sus terribles sufrimientos, pero con espíritu de sacrificio supieron superar todas las privaciones y sacrificios, ansiando poder pronto vestir nuevamente el santo hábito y esperando ansiosamente los brevarios para empezar la observancia regular.¹⁹¹

187. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-18, carta de Pacífic de Vilanova a Basili de Rubí (Barcelona, 14 setembre 1939): «El 17 del corriente será inaugurado el convento de la Ayuda».

188. Cf. J. M. SEGARRA, *El santuari de la Mare de Déu de l'Ajuda. Història i tradicions del barri de Sant Pere*, Barcelona 1986, 73-88.

189. APCC, *Convents* (Pompeia): «[Acta de consagració del altar de la cripta, Barcelona 22 de febrer de 1941]. Pocos momentos después de la entrada de las tropas nacionales, un religioso de esta comunidad hacía acto de presencia en el convento de Pompeya, que estaba convertido en hospital, avisando a sus directores dándoles cuenta a quien pertenecía el edificio, y entretanto los religiosos residentes en Barcelona se iban reuniendo, llegaba de Palma de Mallorca el P. Guardián, M. R. P. Pablo de Castelló, quien empezó a arreglar los asuntos para posesionarse del todo el convento y hacer desaparecer el hospital».

190. APCC, *Memòries del P. Jaume de Sarrià*, f. 30.

191. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, còpia de la carta de Pau de Castelló a Donat de Welle (Barcelona, 3 febrer 1939).

Marc de Castellví, que havia pogut fugir de la persecució fent-se passar per ciutadà colombià i que aconseguí exiliar-se en els territoris de la missió dels caputxins catalans al Caquetà, abans de retornar a Catalunya passà pels Estats Units per tal de «fer algunes col·lectes pro nostra Província».¹⁹² Amb aquesta mateixa finalitat, el ministre provincial també havia demanat a Jaume de Sarrià que, mentre sojornava a Anglaterra, procurés que, a tall d'ajut fraterne, els caputxins d'Irlanda li cedessin alguns estipendis de misses:

Potser seria bo que escrigués V. C. mateix en nom meu al P. Provincial d'Irlanda, pregant-li si ens pogués reservar part de les misses que a ells els sobrin, encara que siguin de menor estipendi, presentant-li la situació en que ens trobarem dins la Província amb les cases cremades o devastades i els benefactors arruïnats. Li pot donar la meva adreça de Marsella.¹⁹³

Com a conseqüència dels estralls de la guerra els caputxins de Catalunya perderen el llibre de misses de força convents.¹⁹⁴ Per això, amb la represa de la postguerra, els frares van haver de revisar la inversió de les fundacions de misses segons les làmines d'accions i d'obligacions que s'havien salvat, ja que:

La revolució del 1936 causà aquests dos danys a les Fundacions de misses. Primer, destruï tot l'arxiu provincial modern, en el qual devien constar, en detall, les condicions de cada Fundació el capital lliurat, els Títols que en responien [...]. Amb la desaparició d'aquests documents, ara ens és absolutament impossible identificar, entre les 729 làmines, les que responen de les misses fundades [...]. Segon, alterà, més o menys greument, el valor dels 729 títols.¹⁹⁵

192. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Marc de Castellví (Roma, 14 març 1939).

193. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Jaume de Sarrià (Montpeller, 11 abril 1938).

194. Fins i tot es perdé el llibre de misses del convent de Palma de Mallorca, que l'havien portat al convent de Sarrià per tal de revisar-lo en ocasió de la celebració del Capítol provincial. Vegeu a l'ACPAlma, *Llibre de caixa del convent de la Immaculada Concepció. Palma de Mallorca* (anys 1936-1940) f. 1: «Amb motiu d'haver-se perdut el llibre de caixa i el registre de misses d'aquesta comunitat, quan la crema i destrucció del convent de Sarrià-Barcelona al començ de la Guerra Civil espanyola que esclatà allí en la matinada del dia 18 de juliol del 1936, o sigui, dos dies després del Capítol provincial, es presentà el cas difícilíssim de precisar amb exactitud el nombre de misses que quedaven per celebrar [...]. S'ingressa provisionalment en aquest llibre de caixa baix la denominació: Transferència del Llibre de Misses. Salvador de Solsona, juliol de 1936».

195. APCC, llig. III-A-22, *Misses. Aplec de memòries pel P. Pacífic de Vilanova, Secretari Provincial*, Barcelona 1946, ff. 5-6. Aquestes accions eren, majoritàriament, de companyies de gas i electricitat, ferrocarrils, companyies navals, mines de potassa de Sùria i de la S. A. Cros.

Com que el convent de Pompeia va ser recuperat a final del mes de gener de 1939, ja el dia 3 de febrer hi fou celebrada la Santa Missa en una capella provisional. Mentre s'efectuaven les obres de reconstrucció, se celebrà, el 28 de juliol de 1939, un funeral en sufragi pels quinze religiosos que morien de mort natural durant el període de la Guerra Civil¹⁹⁶ i dels religiosos occits *in odium fidei*.¹⁹⁷ El conjunt arquitectònic del santuari de Pompeia —que com hem dit, al ser convertit en hospital de sang¹⁹⁸ aconseguí de ser salvat de la destrucció durant la revolució—¹⁹⁹ acabada la guerra era un edifici que continuava essent esguardat amb recel des de la cúria general. En efecte, des del mateix moment de la inauguració en el 1910 aquest santuari barceloní fou considerat com a una obra d'estil arquitectònic molt poc adient amb el tarannà i amb l'austeritat dels frares caputxins. Durant l'estiu de l'any 1942 Pau de Castelló escriví al ministre general i li manifestà que li dolia que perdurés «aquel concepto que tuvieron los Superiores Mayores que visitaron el convento de Pompeya». En el revers d'aquesta carta tramesa per Pau de Castelló a la cúria general dels caputxins, hi ha una nota manuscrita del propi ministre general —*Ipsa P. Generalis*—, Donat de Welle, que diu que la cúria general no té res en contra dels frares de la comunitat de Pompeia, sinó en contra del convent i de l'església: «che non hanno niente di cappuccino, [...] sono le grandi funzioni, tutt'i giorni, [...] sono gli oggetti troppo preziosi, il cosiddetto tesoro, ecc. Perciò fu disapprovata da tutt'i Ministri Generali».²⁰⁰

En la primera etapa de la postguerra quan els caputxins s'esforçaren per recuperar sense tardança les pertinences que s'havien pogut salvar²⁰¹ manifes-

196. Eren els caputxins Alfons M. d'Àger, Rupert M. de Manresa, Antoni d'Argentona, Fidel de Sant Iscle, Joan de Barcelona, Serafí de Banyoles, Andreu de Cardona, Lluís de Vilafranca, Pelegrí de Mataró, Antoni d'Antequera, Antoni de Sasamon, Raineri de Manresa, Aleix de Barcelona, Segimon de Vilafranca i Frederic de Barcelona.

197. APCC, llig. III-A-18, *In memoriam. Gloria a los mártires capuchinos que, por Dios y por España, fueron martirizados durante la persecución roja en Cataluña, Barcelona, 28 de julio de 1939. Año de la victoria*, Barcelona: Imp. Altés 1939.

198. BHC, *ApFran* 27 (1940) 35-36: «Pompeya, hospital de sangre».

199. El patrici català Francesc Cambó expressà la seva alegria en saber que l'edifici havia aconseguit ser salvat de la destrossa; vegeu a l' APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Francesc Cambó a Josep de Besalú (Montreux, 24 febrer 1939): «Enmig del gran desastre, veig que encara vos queden cases a Catalunya on reprendre la vida conventual. És prodigiós el que vos ha passat amb Pompeia».

200. AGRoma, *Catalonia* (G40) Sect. VII, carta de Pau de Castelló a Donat de Welle (Barcelona, 8 agost 1942), on hi ha una anotació de l'arxiver general que diu: «Quedam observationes circa domum de Pompeya Barcinonensem (Ipsa P. Generalis) Vide retro».

201. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Pacific de Vilanova (Roma, 9 novembre 1939): «Conviene seguir reclamando todos los libros que nos pertenecieron. Hay colecciones que despiertan fácilmente la codicia de los bibliófilos [...]. Lo que se salvó de la

tares una especial preocupació pels llibres de la biblioteca personal de Rupert M. de Manresa²⁰² —eminent mariòleg i escriptorista que acabà els seus dies a Gènova poc abans de finir la guerra—,²⁰³ i també els llibres de les biblioteques conventuals de Pompeia i de Sarrià:

Diga a Fray Lorenzo [de Sant Fruitós de Bages] que después de haber ido el 29 de abril, acompañado de la Señorita Darna a reconocer los libros que habían sido del P. Ruperto y que los rojos habían robado de su casa, por fin se hizo el traslado de ellos a Pompeya el martes y el miércoles pasado. Estaban mezclados con otras bibliotecas también robadas, y hubo mucho trabajo en reconocerlos y separarlos [...]. Tengo presentada también al Vice-Rector de la Universidad la instancia correspondiente para que se nos devuelva las bibliotecas de Sarriá y de Pompeya y el Archivo Provincial, que ya sé donde están depositados.²⁰⁴

El procés de recuperació dels llibres de les biblioteques conventuals per part dels caputxins fou força complex. Les obres més rares i valuoses foren retingudes per les autoritats franquistes i els frares hagueren de demanar la intervenció del cardenal Gomà per a poder-los recuperar. Des de la Biblioteca de Catalunya —llavors anomenada Biblioteca Central—, Pere Bohigas, per indicació del diputat de cultura Francisco-Luis Rivière, demanà als caputxins la cessió dels volums més importants allí dipositats.²⁰⁵ El març de 1940 el cardenal Gomà escriví als caputxins catalans animant-los a fer-se forts en la reclamació del seu patrimoni bibliogràfic:

---

rapaña roja no se pierda en manos de los blancos. Confio en las promesas y buena voluntad del Sr. Bohigas».

202. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-18, carta de Pacífic de Vilanova a Basili de Rubí (Barcelona, 14 setembre 1939): «Quiero aclararle alguna noticia: la biblioteca del P. Ruperto recuperada es la que tenía en Barcelona».
203. Francesc Cambó no pogué assistir a la cerimònia exequial. Hi anà en representació el seu cosí Jesús Cambó: «Al ocurrer la mort del Pare Rupert, jo em trobava a Brusel·les, i amb la impossibilitat absoluta d'assistir al seu enterrament. Vaig enviar-hi el meu cosí, per a que em delegués en la trista cerimònia, i per a que trametés la meva oferta de sufragar totes les despeses del seu enterrament»; APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Francesc Cambó a Josep de Besalú (Montreux, 24 gener 1939).
204. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Pacífic de Navàs (Barcelona, 12 maig 1939).
205. APCC, Convents (Pompeia) llig. III-B-13, carta de Pere Bohigas a Josep de Besalú (Barcelona, 10 gener 1940): «He señalado con un asterisco los libros que no figuran en nuestra Biblioteca [Central], y cumpliendo con un deseo del M. I. Sr. Diputado Ponente de Cultura, D. Francisco Luis Rivière, me permito solicitarle su cesión [...]. Puesto que las circunstancias trágicas por todos conocidas han hecho venir a nuestra Biblioteca los libros de las Residencias de Sarriá y de Pompeya, que se han salvado, y Vdes. [los capuchinos] han demostrado siempre viva simpatía por nuestra institución, nos atrevemos a hacerle ahora este ruego».

Sobre el otro punto, del deseo del Estado de quedarse con las preciosidades bibliográficas, no es la primera impresión que me llega habiendo podido apreciarse una extraordinaria morosidad en devolver los objetos que han sido recuperados. El criterio de todos ha de ser el de defender con todo el tesón y energía este patrimonio sagrado de la Iglesia, y así se lo he expuesto recientemente a una alta personalidad del Gobierno.²⁰⁶

Els caputxins de Catalunya havien manifestat al cardenal Gomà llur preocupació davant la resistència de les autoritats franquistes que no volien retornar-los tot el patrimoni bibliogràfic salvat durant la guerra:

Al sernos devueltos por el personal de la Biblioteca Central de la Excm. Diputación de Barcelona (antes Biblioteca de Cataluña) los libros que allí estuvieron recogidos durante el período rojo y que procedían de las bibliotecas de nuestros conventos de Sarriá y de Pompeya (Barcelona), fueron retenidos *provisionalmente* por el personal de aquella Biblioteca todos los manuscritos e impresos que por su antigüedad o rareza pueden considerarse como curiosidades bibliográficas [...]. El día 19 del corriente tuve el honor de presentarme al M. I. Sr. Diputado Ponente de Cultura, en su despacho de la Diputación, para hacerle presente la imposibilidad en que los Superiores de la Provincia de Capuchinos de Cataluña nos encontramos de ceder los libros que nos piden, por tratarse de bienes pertenecientes a una entidad moral eclesiástica y conceptuados como *res pretiosa* y afectados por los sagrados cánones, entre otros los cc[ánones] 534, 1495-1497. Le dije además que estos libros constituyen parte de patrimonio cultural que a costa de ingentes sacrificios nos ha sido legado por nuestros predecesores, de cuya posesión nos sentimos muy celosos y enorgullecidos [...]. Dejo al alto criterio de V. E. Rdma. el juzgar si conviene hacer alguna gestión para tutelar la inviolabilidad de la propiedad eclesiástica, toda vez que tenemos la suerte que sea gobernada España por un Régimen que se gloria de ser netamente católico y por lo tanto respetar como el que más los fueros de la Iglesia.²⁰⁷

Un nombre força considerable dels volums de la biblioteca sarrianenca havien estat salvats dels efectes dels actes vandàlics, però altres foren malaguanyadament destruïts com a conseqüència de l'incendi que provocaren els revolucionaris. Mentre es gestionava el retorn dels fons bibliogràfics, Pau de Castelló suggerí al ministre provincial, Josep de Besalú, que gestionés amb el ministre general la possibilitat que el caputxí polonès Efreim M. de Kcynia²⁰⁸

206. APCC, Convents (Pompeia) llig. III-B-13, carta del cardenal Isidre Gomà a Josep de Besalú (Toledo, 6 març 1940).

207. APCC, *Ibid.*, carta de Josep de Besalú al cardenal Gomà (Barcelona, 29 de febrer 1940).

208. Sobre la seva vida i projecció cultural, vegeu D. KOWALEWSKI – Y. T. BACHE, *Efreim Maria da Kcynia. Vita e opere d'arte*, Roma 2020, 11-48.

sojornés un temps a Barcelona per tal de decorar amb pintures al fresc la cripta construïda a la nau de l'església de Pompeia.²⁰⁹ En la darrera etapa de la Guerra Civil, a la nau central d'aquest santuari, els revolucionaris hi feren un enorme esvoranc de set a vuit metres de profunditat destinat a dipòsit d'explosius per a dur a terme un projecte proposat pels comunistes consistent a dinamitar un conjunt d'edificis estratègics de la ciutat amb l'objectiu de deixar inservible i, així, provocar el caos total a la capital catalana quan arribés el moment d'ordenar la retirada de les tropes republicanes. Una volta acabada la guerra constituïa una despesa molt més considerable reomplir l'esvoranc amb runa, que no pas reconvertir l'espai buidat a la nau en una cripta. L'arquitecte i tercerol dels caputxins Pere Benavent es féu càrrec de la direcció de les obres d'aquesta cripta.²¹⁰

Tenemos ya en casa los libros de la biblioteca de Pompeya y Sarriá, y pronto se empezará a colocarlos en las estanterías, por lo menos los que son de Pompeya. Toda vez que se encuentra en Roma podría ya pedirle a nuestro Rmo. P. General que dejara venir al P. Efrén [de Kcynia] para pintar la cripta,²¹¹ pues me dice el Sr. Arquitecto [Pere Benavent] que dentro un par de meses ya podría empezar a decorarla, el material estará suficientemente seco²¹² [...]. Al pasar por Montpellier, hablé detenidamente con el P. Efrém sobre el proyecto de venir a Barcelona para decorar la cripta de nuestra iglesia.²¹³

209. Sobre les actuacions artístiques de fra Efrém de Kcynia a Barcelona, vegeu V. SERRA DE MANRESA, «Aportaciones artísticas del capuchino Efrén María de Kcynia en Barcelona», *Collectanea Franciscana* 91 (2021) 329-348.
210. BHC, *ApFran* 27 (1940) 32-33: «En el último período de la dominación roja (faltaban pocos meses para la entrada en Barcelona del glorioso Ejército Nacional), aquéllos excavaron sendas fosas en el pavimento de la iglesia con intento de construir, por lo que parece, al fondo de ellas, un polvorín. La rapidez con que ocuparon los Nacionales nuestra ciudad, impidió a los rojos el llevar a cabo semejantes designios, y las fosas por ellos abiertas, han servido al presente para albergar una majestuosa cripta [...]. Viene decorada en su presbiterio, por bajo-relieves, obra original del insigne artista capuchino, Padre Efrém de Kcynia. El altar mayor, de dos solos bloques de piedra, hace honor al buen gusto del arquitecto señor don Pedro Benavent, que tan acertadamente dirige la construcción de estas obras».
211. El caputxí Efrém Maria de Kcynia (Stanislaw Klawitter; 1894-1970) arribà a Barcelona l'abril de 1940 i treballà en la decoració de la cripta de Pompeia amb unes pintures murals amb escenes de la vida de Sant Francesc. Efrém de Kcynia havia ingressat als caputxins l'any 1920 i estudià a Lovaina ajudat pel cardenal Mercier, que l'ordenà de prevere l'any 1925; en reconeixença, li dedicà la bella edició monumental de les Floretes; vegeu a la BHC, *Fioretti. Les petites fleurs de S. François d'Assise. Aquarelles du P. Ephrem M. de Kcynia OMCap.* Preface par le cardinal Mercier, Malines 1925.
212. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-19, carta de Pau de Castelló a Josep de Besalú (Barcelona, 18 octubre 1939).
213. AGRoma, *Catalonia* (G40) Sect. VII, carta de Josep de Besalú a Donat de Welle (Barcelona, 21 desembre 1939). El ministre general li contestà: «Quedamos enterados y aprobamos cuan-

El caputxí polonès Efreim M. de Kcynia hi pintà directament als murs una selecció de les principals escenes de la vida de sant Francesc d'Assís.²¹⁴ L'execució d'aquest projecte artístic progressà molt lentament per raó del peculiar temperament i de la poca constància del frare pintor.²¹⁵ Ell modelà també les imatges en relleu situades a l'entorn de l'altar major, que corresponen als principals sants de la tradició franciscanocaputxina: Francesc d'Assís, Antoni de Pàdua, Bonaventura, Lluís rei de França, Lluís bisbe de Tolosa, Clara d'Assís, Elisabet d'Hongria, Feliu de Cantalici i Fidel de Sigmaringen. La cripta del santuari de Pompeia fou beneïda el 17 de gener de 1941 pel ministre provincial, Josep de Besalú, i l'altar el consagrà el 22 de febrer de 1941 el bisbe de Vic, Joan Perelló:

Hoy día 22 de febrero, fiesta de la Cátedra de San Pedro en Antioquía y festividad de la Magdalena Seráfica, Santa Margarita de Cortona [...] Juan Perelló y Pou, obispo de Vich, a las ocho de la mañana, ha procedido a la solemne consagración del altar de la cripta dedicada al Seráfico Padre, asistido por religiosos de la comunidad.²¹⁶

L'altar major de l'església del santuari pompeïà fou consagrat uns mesos després, el dia 18 de novembre de 1941, per l'abat de Lérins, Francesc M. Causse,²¹⁷ bon amic dels frares caputxins. Uns dies abans de les festes pompeïanes de l'any 1941 —pel Roser de maig—, es procedí a la benedicció de la nova imatge de la Mare de Déu del Roser de Pompeia, tallada per Claudi Rius

---

to Nos informa V.R. sobre sus gestiones con el P. Efrén»; AGRoma, *Ibíd.*, Carta de Donat de Welle a Josep de Besalú (Roma, 3 gener 1940).

214. A propòsit d'aquestes pintures murals, vegeu V. SERRA DE MANRESA, «Rilievi e affreschi nella cripta del santuario della Nostra Signora di Pompei a Barcelona», en *Immerso nella Bellezza Efreim Maria da Kcynia (1894-1970), cappuccino Stanislaw Klawitter*, Cracòvia 2020, 141-152.
215. AGRoma, *Catalonia* (G40) Sect. VII, carta de Pau de Castelló a Donat de Welle (Barcelona, 9 febrer 1943): «Vino a Barcelona a trabajar en la parte decorativa de nuestra Cripta, toda vez que no podía aguantar más en Montpellier. Al principio trabajó con entusiasmo, pero al poco tiempo se cansó, después trabajó un poco más, pero después ya no quiso continuar, dejando la obra casi no más que empezada, de los casi tres años que lleva entre nosotros no creo haya trabajado más que medio año». Aquests treballs artístics del P. Efreim a Barcelona havien començat per la primavera de 1940.
216. APCC, *Convents* (Pompeia), *Acta de consagración del altar de la cripta* (Barcelona, 22 febrer 1941).
217. APCC, *Convents* (Pompeia), *Acta de consagración del altar mayor* (Barcelona, 18 novembre 1941): «Hoy día 18 de noviembre, y fiesta de la Dedicación de la Iglesia Catedral Basílica de Barcelona, el Ilmo. y Rmo. P. Francisco de Asís Causse, de la Orden del Císter, Abad de Lérins y de San Miguel de Cuixá (Francia), con autorización del prelado diocesano, ha procedido a la solemne consagración del altar mayor, dedicado a Ntra. Sra. de Pompeya».

i Massagué. Aquesta imatge fou beneïda pel bisbe de Calahorra i la Calzada, Fidel García Martínez, un prelat molt intel·ligent que fou calumniat i marginat per les autoritats franquistes.²¹⁸ Va haver de retirar-se de la vida pastoral molt humiliat i s'acollí amb els jesuïtes de Deusto.

En la represa dels anys de la postguerra el santuari barceloní de Pompeia assolí un gran renom i una enorme projecció pastoral. Destacà per la seva acurada litúrgia, per la solemne celebració de funerals de les personalitats més destacades de Barcelona i pels sovintejats concerts d'orgue, especialment els efectuats pel seu organista, Robert de la Riba († 1999).

Les restes de l'edifici conventual de Sarrià foren recuperades per Jaume de Sarrià²¹⁹ el dia 31 de gener de 1939 amb una autorització oficial signada per les autoritats militars.²²⁰ Es procedí a reconstruir l'edifici executant el projecte dissenyat per Pere Benavent,²²¹ membre del Terç Orde dels caputxins i arquitecte dotat de gran gust poètic i d'una enorme sensibilitat franciscana.²²² En el text de la memòria que escriví l'any 1944 indicava que:

La Orden Capuchina hubo de acudir a los créditos ofrecidos por el providente Gobierno del Caudillo para restañar las profundas heridas abiertas en lo mejor del patrimonio nacional, y así solicitó y obtuvo del Instituto Nacional de Crédito, la concesión de sumas que, añadidas a las aportadas por la cristiana iniciativa de los

218. Sobre aquest prelat, vegeu F. RAURELL, «Un bisbe víctima de la dictadura franquista», dins *Temps, llocs i fets... Una lectura*, Vol. I, Barcelona 2015, 119-265.

219. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-21, autorització de la «Columna de Orden y Policía de Barcelona» (Barcelona, 31 gener 1939): «Se autoriza al Reverendo Padre Jaime de Sarriá, capuchino, para que se haga cargo del Convento de su Orden, enclavado en la calle del cardenal Vives y Tutó, 28. El Comandante Jefe del sector, grupo expedicionario de asalto. Mando».

220. APCC, *Convents* (Sarrià) llig. III-B-16, anotacions del P. Esteve de la Garriga: «En entrar els nacionals a Barcelona, el convent fou recuperat pels nostres religiosos, els quals prengueren possessió oficial de l'immoble el dia 31 de gener del 1939, en virtut d'un document extès pel Sr. Comandant del 10è sector de la Columna d'Ordre i Policía, de Barcelona».

221. Vegeu a l'APCC, la memòria elaborada per l'arquitecte P. BENAVENT, *Convento de los RR. PP. Capuchinos de Sarriá. Memoria relativa a su reconstrucción*, Barcelona 1944; APCC, *Convents* (Sarrià), llig. III-B-16.

222. APCC, *Convents* (Sarrià) llig. III-B-16, *Solemne inauguración de la iglesia de los PP. Capuchinos de Sarriá*, Barcelona 1942, f. 4: «El arquitecto D. Pedro Benavent terciario, que ha proyectado y dirigido personalmente todos trabajos realizados y en curso de realización, no sólo en orden a la construcción y decoración, sino también el mobiliario y objetos destinados al culto en la nueva iglesia, ha puesto en su labor todo su entusiasmo». A guisa de complement, vegeu també P. BENAVENT, *Com he de construir*, Barcelona 1934, 11-119; V. SERRA DE MANRESA, *El Terç Orde dels caputxins. Aportacions del laïcat franciscà a la història contemporània de Catalunya (1883-1957)*, Barcelona 2004, 191-192 i 430.

fieles patriotas, ya agotadas, han permitido hasta el presente y con austera administración, proceder a la consecución parcial de la obra.²²³

Amb l'objectiu, doncs, de tirar endavant amb les obres de restauració, es féu una capta entre els benefactors i els amics dels caputxins de Sarrià sota la coordinació d'Esteve de la Garriga. Aquest religiós escriví als caputxins d'Amèrica i els demanà solidaritat econòmica:

Después de la terrible persecución que tantas víctimas ha causado en nuestra amada Patria, vamos a reanudar nuestras actividades religiosas con más fe y entusiasmo que nunca. Para ello necesitamos reconstruir nuestros conventos con sus iglesias y sus bibliotecas, para albergarnos, para fortalecer nuestro espíritu y fomentar nuestra cultura intelectual. El M. R. P. Provincial, al señalarme para organizar la reconstrucción de la que fué casa madre de la Provincia de Cataluña, me ha facultado para acudir a nuestras casas de América y pedir su auxilio y cooperación.²²⁴

Mentre duraven les obres de reedificació del convent sarrianenc, tot i que encara no s'havia instaurat la clausura papal en els espais interiors, calia un permís del superior local per a poder visitar les dependències conventuals, tal com consta en les disposicions de la visita canònica²²⁵ de l'any 1941. En la primera etapa de la postguerra el ministre provincial dels caputxins volgué prioritzar la reconstrucció dels centres de formació i, per aquest motiu, sol·licità al govern franquista per la mediació del comte de Ruiseñada, un préstec per a poder refer el convent de Sarrià. Ho explicà el mateix Josep de Besalú al seu padrí de missa Francesc Cambó, aleshores exiliat a Buenos Aires:

M'he trobat amb la imprescindible necessitat de donar, almenys en quant al temps, prioritat a la reconstrucció dels locals destinats a Noviciat i a Seminari Seràfic, ço és a les cases de formació de les vocacions que es van presentant [...]. Hem intentat des de fa molts mesos aconseguir un modest préstec a *Regiones Devastadas* exclusivament destinat a les obres del convent de Sarrià. Gràcies a l'interès que des de Madrid ha tingut el Comte de Ruiseñada, D. Joan Claudi Güell, per aplanar-nos

223. APCC, *Convents* (Sarrià) llig. III-B-16, *Memoria relativa a las obras de reconstrucción del convento e iglesia de los RR. PP. capuchinos de Sarrià*, Barcelona 1944, f. 2.

224. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-18, carta d'Esteve de la Garriga a Dionís de Llorenç del Penedès (Barcelona, 13 juny 1939).

225. APCC, *Estat personal, econòmic, disciplinar dels convents de la Província, any 1941* (Sarrià, 19 agost 1941) f. 1 i ss.: «Mentre durin les obres de reconstrucció del convent, quedarà limitada la clausura als corredors que donen accés a les cel·les dels Religiosos i donats de la comunitat. Amb tot, no es permetrà mai a cap persona d'altre sexe el pujar l'escala o visitar els locals en construcció sense expressa llicència del superior local».

totes les dificultats que anaven sortint, hem aconseguit que el nostre expedient es trobi ja favorablement resolt.²²⁶

L'aportació econòmica del govern franquista a la reconstrucció del convent de Sarrià, molt malmès, ja que només quedaven les parets mestres de l'edifici projectat per Francesc Mariné, es produí en dues etapes, primer l'any 1940 i després en el 1944: «Esgotat quasi bé tot aquell crèdit extraordinari, obtingut en condicions molt avantatjoses, i essent imprescindible ampliar la part reconstruïda, ja insuficient per al nou personal que ens ve del noviciat, no hem dubtat en recórrer novament a «Regiones Devastadas» perquè, aquesta vegada a compte seu i sense cap responsabilitat econòmica per part de la Província [caputxina], es duguessin a terme les obres de reconstrucció total del convent de Sarrià».²²⁷ En aquest procés de restauració del convent de Sarrià també hi volgué contribuir Cambó, que havia estat padrí de missa de fra Josep de Besalú, que li regalà un dels millors quadres de la seva col·lecció per a situar en la nova església conventual dels caputxins de Sarrià:

Quan feu la reconstrucció del convent de Sarrià us donaré un ajut que no serà, desgraciadament, tan important com jo voldria, però són tantes les atencions a què tinc de subvenir en aquests moments que les meves disponibilitats queden molt reduïdes. A més de la suma que t'enviï en metàl·lic, podria jo enviar-te un quadre italià del Renaixement,²²⁸ d'alguna importància, naturalment d'assumepte religiós.²²⁹

226. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Francesc Cambó (Barcelona, 14 febrer 1942).

227. APCC, *Circulars*, circular de Pau de Castelló als religiosos (Barcelona, 28 de maig 1944) f. 2.

228. APCC, *Convents* (Sarrià) llig. III-B-16, reconstrucció del convent: «Retaule atribuït al Perugino, que figura a l'altar major de l'Església dels PP. Caputxins de Sarrià. Donatiu del padrí de Primera Missa del M. R. P. Josep de Besalú, l'Excm. Sr. Francesc d'Assís Cambó i Batlle».

229. Cambó envià als caputxins una taula renaixentista on hi ha representat Jesucrist beneïent entre dos àngels; pintura llavors atribuïda al Perugino, i ara atribuït a Pier Matteo d'Amelia; APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Francesc Cambó a Josep de Besalú (Montreux, 22 octubre 1939). Jesús Cambó, a través del cardenal Gomà, ajudà a tramitar «la importación a España de un cuadro de asunto religioso [Le Christ benissant entre deux anges] con destino al culto»; APCC, *ibíd.*, carta de Jesús Cambó a Josep de Besalú (Montreux, 12 febrer 1940). En el moment de traslladar el quadre fou assegurat amb «20.000 frs. suïzos en que el el Sr. Cambó ha asegurado este cuadro, se trata de un objeto sobre el cual conviene ejercer vigilancia para evitar un extravío»; APCC, *ibíd.*, carta de Josep de Besalú a Atanasio Granados (Barcelona, 13 abril 1940). La tramesa del quadre, efectuat pels transports internacionals Jacky Maeder et Cie, i s'adreçà a «S. E. le Cardinal Gomà, Archeveque de Toledo. Couvent de Notre-Dame de Pompeya. Avenida del Generalísimo Franco, núm. 450. Barcelone», per tal d'obtenir la franquícia d'impostos; APCC, *ibíd.*, carta d'Atanasio Granados a Josep de Besalú (Toledo, 19 abril 1940): «He elevado al Ministerio la correspondiente instancia solicitando franquicia arancelaria en favor del cuadro que les regala el Sr. Cambó».

El quadre que regalà Francesc Cambó als caputxins era atribuït al Perugino tot i que, actualment, els especialistes en l'art italià del Renaixement indiquen que és una de les millors obres de Pier Matteo d'Amelia.²³⁰ El quadre arribà a Barcelona el maig de 1940, sense haver de pagar aranzels a la duana gràcies a les gestions que efectuà des de Pamplona el cardenal Gomà a favor dels caputxins de Catalunya.²³¹

Mentre es reedificava el convent de Sarrià, els frares van habilitar una capella provisional en el garatge del senyor Salvador Guitart,²³² veí i benefactor dels caputxins. En aquest espai cedit provisionalment hi començà el culte el dia 19 de març de 1939, mentre els religiosos de la comunitat vivien encara acollits amb famílies del veïnat. Així fra Damià de Llavaneres, l'hortolà del convent, sojornava a la masia de Can Canet, tot i que, inicialment, s'havia previst situar la fraternitat caputxina al convent de Santa Isabel, al carrer Rocabertí de Sarrià, i servir-se per al culte de l'església de les religioses elisabets²³³ això, però, no fou pas possible i els frares fins a la tardor de 1942 hagueren de servir-se de l'espai cedit per Salvador Guitart, situat al mateix carrer del convent.²³⁴ El nou edifici conventual assolí una línia de sobrietat i de senzillesa, pròpies de l'antiga arquitectura dels caputxins:

Envio un facsímil abocetat de lo que serà l'altar major de la nostra església de Sarrià, amb la col·locació del bellíssim quadre que V. va tenir la generositat de regalar-me per aquest fi. Partim de la base de donar a tots els altars de la nova església una gran simplicitat, fugint d'aquells enfarfecs de fusta que abans semblaven l'imprescindible ornament de les nostres esglésies [...] Les obres de reconstruc-

230. Vegeu el catàleg de la *Collecció Cambó*, Barcelona 1991, 238-245: «Crist Salvador beneït entre dos àngels. Pintura al tremp sobre taula amb fons i acabat d'or. Barcelona, Pares Caputxins de Sarrià», atribuït a Pier Matteo d'Amelia, anomenat també Mestre de l'Anunciació de Gardner que, segons alguns estudiosos, de jove, hauria estat ajudant del pintor florentí Filippo Lippi i després del Perugino.

231. APCC, *Guerra Civil*, llig. A-III-17, carta de Josep de Besalú a Francesc Cambó (Barcelona, 17 maig 1940): «Tengo la satisfacción de comunicarle que hoy me ha sido entregado el valioso cuadro que ha tenido la generosidad de regalarnos para la iglesia de Sarriá [...]. En la secretaría del Sr. Cardenal Gomá negociaron con diligencia y entera satisfacción mía la franquicia de Aduanas».

232. APCC, llig. III-A-21, *Lista de bienhechores de nuestros Religiosos durante la revolución*, f. 5: «Salvador Guitart, domiciliado en Sarriá-Barcelona, c. Cardenal Vives y Tutó, 3. Cede gratuitamente su garage para capilla provisional de nuestros Religiosos de Sarriá».

233. APCC, llig. III-A-21, *Estat de la Província després de l'alliberament de Catalunya* (Roma, 8 març 1939) f. 1: «Del convent de Sarrià no en queda res més que les parets mestres; els arbres fruiters de l'horta han desaparegut. A Sarrià sembla que, per ara, podrem habitar la casa del convent de les Elisabets i servir-nos de la seva església. Podrà ésser cultivada l'horta del nostre convent».

234. BHC, *ApFran* 30 (1943) 9-11.

ció d'aquell malaguanyat convent [de Sarrià] van seguint amb una lentitud desesperant [...]. El cost de les obres avui resulta crescutíssim, i les aportacions molt escasses per la multitud d'obres similars que s'estan actualment reconstruint per tot arreu de la nostra terra.²³⁵

L'edifici conventual dels caputxins de Sarrià, en la seva primera etapa, fou inaugurat el dia 15 de febrer de 1940, però les obres de restauració de l'església no començaren fins el 17 de març de 1941, a càrrec de l'empresa constructora Pallàs i Gamandé. La conclusió de les obres tingué lloc el 28 de novembre de 1942, quan la nova església sarrianenca fou solemnement consagrada en una cerimònia celebrada pel bisbe Maties Solà Farell.²³⁶ La festa de la inauguració del nou temple fou presidida pel governador civil de Barcelona, Antonio Correa Véglison, acompanyat del canonge Vilarrúbias, en representació del bisbe, i del comandant Dionisio Mayor en representació del capità general. La cerimònia litúrgica fou apadrinada per Joan-Claudi Güell i de Churruca, comte de Ruiseñada,²³⁷ amic i benefactor dels caputxins. La part musical d'aquesta cerimònia inaugural anà a càrrec de la capella de música de Pompeia, dirigida pel mestre Antoni Català. La nova campana fou fosa en els obradors d'Octavi Domènech i la solemne benedicció tingué lloc el 29 de juny de 1943, també a càrrec del bisbe Maties Solà i fou apadrinada per Albert Folch Rusiñol i Elena Folch Gorina.

La imatge de Santa Anna de l'altar major fou esculpida per Francesc Juvanteny, i les imatges dels altars laterals foren realitzades per Manuel Martí Cabré, a l'altar del Sagrat Cor; per Walter Cots, a l'altar de la Mare de Déu dels Dolors i per Pere Jou,²³⁸ que féu les imatges de Sant Feliu de Cantalici i Sant Conrad de Parzham, situades a l'altar de Sant Antoni de Pàdua. Pel que fa a l'altar de Sant Josep, les imatges de Sant Llorenç de Bríndisi i de Sant Fidel de Sigmaringen són obra de l'artista caputxí Josep M. de Vera († 1997). Aquestes imatges foren beneïdes el dia 10 de desembre de 1944 pel bisbe de Colofon, el caputxí Maties Solà, i foren apadrinades pels germans Pau i Mercè Galofré

235. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Francesc Cambó (Barcelona, 14 febrer 1942); *Ibid.*, *Convents* (Sarrià) llig. I-3-27, «Presupuesto para las obras de restauración del Convento de Sta. Ana de los PP. Capuchinos de Sarriá, según planos del arquitecto D. Pedro Benavent». La primera etapa de les obres fou pressupostada per l'empresa constructora Pallàs Gamandé (que es féu càrrec de les obres de reconstrucció del convent) en 215.459,15 pessetes.

236. APCC, *Convents* (Sarrià) llig. III-B-16, Postguerra: «Solemne inauguración de la Iglesia de los PP. Capuchinos de Sarriá. Días 28, 29 y 30 de noviembre y 1 diciembre 1942».

237. BHC, *ApFran* XXX (1943) 9-11.

238. Sobre la vida d'aquest artista català, vegeu la monografia elaborada a cura del seu nét David JOU MIRABENT, *L'escultor Pere Jou*, Sitges 1991.

Folch, i per Isabel i Ricard de Churruga y Colón de Carvajal. Els altars laterals del cantó de l'evangeli són de factura posterior. Foren dedicats a Sant Francesc d'Assís, amb una talla esculpida per Josep M. Camps Arnau, i amb uns relleus de Sant Lluís Rei de França i Santa Elisabet d'Hongria; a la Puríssima, patrona de l'orde franciscà, esculpida per Francesc Juvanteny; a la Mare de Déu de Montserrat, acompanyada amb uns relleus d'Emili Colom de Sant Jordi i de Santa Eulàlia i, finalment, a la Divina Pastora, patrona de les missions caputxines, amb un expressiu relleu en fusta esculpit per Francesc Juvanteny.

El 21 de novembre de 1943 es recuperava la condició de convent²³⁹ on, l'endemà mateix, dia 22, hi fou ubicat l'escolasticat o col·legi de filosofia i teologia sota la direcció de Basili de Rubí.²⁴⁰ Aquest féu embellir l'església conventual dels caputxins de Sarrià amb uns magnífics vitralls efectuats per Francesc Fornells Pla, després d'un projecte fallit que havia estat confiat al vitraller i artista polonès Efreim M. Kcynia.²⁴¹

4.6. La reobertura del convent de Tarragona

Una volta acabada la guerra l'edifici del convent de Tarragona gaudia d'un bon estat de conservació, ja que durant la guerra el destinaren a una escola infantil, que era coneguda com el «Parvulari de la Rambla». El dia 22 de gener de 1939 Pau de Castelló, vicari provincial, es féu present a Tarragona des de Palma de Mallorca²⁴² per tal de recuperar sense demora l'edifici. En la

239. APCC, *Crònica del coristat* (21 novembre 1943) f. 1: «Erecció de la Residència de Sarrià a la categoria de Convent [...]. En el refectori s'han llegit els diversos nomenaments que són els següents: P. Guardià, M. R. P. Josep de Besalú ex-Ministre Provincial; P. Vicari i Director d'estudis, M. R. P. Basili de Rubí; P. Ecònom, R. P. Esteve de la Garriga».

240. APCC, *Crònica del coristat* (22 novembre 1943) f. 1: «Dia 22, obertura del Curs 1943-1944». A tall de complement vegeu a la BHC, *ApFran* 30 (1943) 194.

241. A propòsit de les dades biogràfiques sobre els primers anys, formació i posterior projecció artística del captxí Efreim M. de Kcynia (: Stanislaw Klawitter, 1894-1970) les trobem en la recent monografia titulada, *Efreim Maria da Kcynia. Vita e opere d'arte*. A cura de D. KOWALEWSKI – Y. T. BACHE, Roma 2020, 11-48. Sobre l'aportació artística d'Efreim a Barcelona, vegeu V. SERRA DE MANRESA, «Rilievi e affreschi nella cripta del santuario della Nostra Signora di Pompei a Barcelona», en *Immerso nella Bellezza Efreim Maria da Kcynia (1894-1970), cappuccino Stanislaw Klawitter*. Atti del simposio internazionale organizzato in occasione del 50 anniversario della morte dell'artista (Varsavia, 3 dicembre 2020) a cura di Wieslaw Block, Cracòvia 2020, 141-152; Id., «Aportaciones artísticas del capuchino Efrén María de Kcynia en Barcelona», *Collectanea Franciscana* 91 (2021) 329-348.

242. APCC, llig. III-A-21, *Estat de la Província després de l'alliberament de Catalunya* (Roma, 8 març 1939) f. 2: «El M. R. P. Pau de Castelló, primer Definidor, que es trobava al convent de

primera etapa de la represa de la vida caputxina, just quan s'obrí el noviciat a Arenys de Mar els caputxins de Catalunya, es determinà alhora d'establir provisionalment l'escola seràfica a Tarragona²⁴³ mentre s'agencava el convent d'Igualada. El primer curs de l'escola seràfica s'impartí els anys 1940-1941 i començà amb catorze infants,²⁴⁴ el límit d'alumnes que admetia l'espai del convent tarragoní. El curs següent ja tingué lloc a Igualada, on es reobrí l'escola seràfica²⁴⁵ el dia 9 d'octubre de 1941. La revista *El Apostolado Franciscano* els anys 1940-1976 conté força informació sobre l'activitat pastoral dels caputxins a Tarragona durant els anys del franquisme.²⁴⁶

4.7. *El noviciat retorna a la població d'Arenys de Mar*

Acabada la guerra, el convent d'Arenys de Mar fou recuperat el dia primer de febrer de 1939, es trobava en un estat pèssim²⁴⁷ com a conseqüència dels estralls provocats pels refugiats i per les destrosses ocasionades per l'impacte d'una bomba.²⁴⁸

Palma de Mallorca des del Nadal de 1936, va poder fer acte de presència a Tarragona per reprendre la possessió del convent de seguida d'haver estat alliberada la ciutat. Més tard, ço és el 27 de gener, li fou permès arribar-se a Barcelona per tal d'ajuntar-se als Religiosos que anaven apareguent i deixant el seu incògnit».

243. BHC, *ApFran* 27 (1940) 15: «Hasta que las hordas rojas devastaron su antigua sede, la Escuela Seráfica tenía su morada en Igualada. Un colegio espacioso, aseado, cómodo dentro de las normas de la Santa Pobreza, abría sus puertas a unos 40 niños, que mantenía en las mejores condiciones. Con la revolución quedaron tan sólo las paredes externas, y el colegio tuvo que refugiarse en Tarragona».
244. BHC, *ApFran* 28 (1941) 57-58: «El día 25 de octubre [1940], en el convento de Tarragona se pudo habilitar un local, con carácter interino [...]. El año escolar 1940-1941, se abre con catorce niños seráficos, capacidad máxima del local habilitado, bajo la dirección del reverendo P. León de Villalba de los Arcos».
245. APCC, *Missions* (Bluefields), carta de Josep de Besalú a Maties Solà (Barcelona, 10 març 1941): «La Escuela Seráfica, que como sabe está interinamente instalada en Tarragona, tiene sólo 14 Seráficos porque no caben más. Estamos dando prisa a la restauración de los locales de Igualada que són aún aprovechables con el fin de poder trasladar allá la Escuela Seráfica al final de este curso. Con esto se podrán admitir muchos más alumnos y quedará disponible el convento de Tarragona para el nuevo coristado, que por ahora no me atrevo a sacarlos de Arenys».
246. Sobre la represa dels caputxins a Tarragona en la postguerra vegeu, també, la síntesi aportada per P. CARDONA, *El convent de frares menors caputxins a la ciutat de Tarragona (1589-1989)*, Tarragona 1994, 159-169.
247. APCC, *Explicació de com trobarem l'església, convent i horta al prendre possessió després d'un estat revolucionari que ha durat 30 mesos*, ff. 2-3: «A primer de febrer de 1939 retornàrem al convent, on quedàrem horroritzats davant dels estralls que havia fet la Revolució», anotà el P. Ezequiel de Mataró.
248. APCC, *Crónica del Convento de PP. Capuchinos de Arenys de Mar*, f. 10: «Hi ha dues cel·les esbotzades per un obús de l'artilleria militar tirat el dia de l'entrada. També hi ha un obús

La recuperació del convent d'Arenys anà a càrrec de Jaume de Sarrià acompanyat d'Ezequiel de Mataró. Cal assenyalar que Ambròs de Saldes s'havia anticipat al procés de recuperació ja que, quan entraren les tropes franquistes a Arenys de Mar, començà pel seu compte els tràmits per a prendre possessió de l'edifici conventual.²⁴⁹ La plena i efectiva recuperació de l'edifici no fou una tramitació senzilla ja que els refugiats no abandonaren el convent fins a darrers del mes de febrer. El convent l'abandonaren amb amenaces²⁵⁰ i, a més, el col·lectiu de fusters que tenia el taller a la nau de l'església es resistien a abandonar l'espai que ocupaven. La situació s'agreuà quan, de nou, les tropes italianes van voler ocupar l'edifici conventual, però Ezequiel de Mataró s'hi oposà amb fermesa:

Després d'insistir una i mil vegades als fusters que se n'anessin, costà, a no dir, convence'ls, cosa que no és d'estranyar si es té en compte que l'alcalde ocupava gran part d'ella amb caixes de licor Calisay, quan es disposaren a complaure'm arribaren de front dos mil soldats i el comandant volia encabir-los a l'església; la meva oposició va fer efecte i ens deixaren lliures d'allotjament.²⁵¹

En esclatar la revolta el juliol de 1936, una part significativa dels objectes litúrgics de la sagristia foren trets del convent d'Arenys i guardats durant tota la guerra a les dependències de la veïna Granja Avícola Castelló.²⁵² Quan

---

d'aviació, que no esclatà, en la volta de l'església». Sobre el bombardeig de la població d'Arenys, vegeu J. ARXER i E. TORRES, *La Guerra Civil a Arenys de Mar*, Barcelona 1999, 127-128: «Dia 26 [de gener del 1939]. A la una de la matinada ja comença el bombardeig; a les nou del matí, un altre, a dos quarts un altre més fort encara i a les deu un altre, seguit d'un fort tiroteig d'armes lleugeres [...]. Dia 27. De bon matí, la situació ens saluda amb un fort bombardeig, no paren de passar avions».

249. APCC, *Crònica del Convento de PP. Capuchinos de Arenys de Mar*, f. 3: «A la tarda del 31 de gener de 1939 el M. R. P. Pau de Castelló, primer definidor en funcions de Vicari Provincial, per ésser a Roma el P. Provincial, M. R. P. Josep de Besalú, em féu comanda de prendre possessió del Convent d'Arenys de Mar acompanyat del P. Jaume de Sarrià. Al qual efecte, el dia 1 de febrer, mig a peu i mig en camió militar per no estar organitzat el servei de trens, ens traslladàrem a Arenys. Com sia que els arenyencs em coneixessin tot i anant vestit de seglar [...]. M'esperava el Sr. Eloi Riera, protector de l'Orde i m'oferí la [seva] casa per si ho necessités durant el temps que el convent no pogués ser utilitzat pels frares [...] em digué que al matí d'aquell dia el M. R. P. Ambròs de Saldes havia pres possessió del convent, degudament autoritzat per la Comandància Militar».

250. APCC, *Ibid.*, f. 15: «Els refugiats, que ho invadien tot, plantant cara amb mals modus, fins amenassar amb revòlver».

251. APCC, *Ibid.*, f. 12.

252. APCC, *Ibid.*, f. 4: «També va dir-me que el Sr. Castelló guardava amagada una custòdia, vàrios calzers i una caixa de ferro on hi havia objectes que no sabia, per ésser tancada», escriu Ezequiel de Mataró.

el febrer de 1939 els frares recuperaren el convent descriviren el deplorable estat²⁵³ en què trobaren l'edifici:

Els homes de la FAI després de fer objecte de blanc les imatges amb la punteria dels seus fusells destruïren els altars, les casulles, les albes i tots els altres objectes del culte. Després convertiren l'església en un magatzem on dipositaren els mobles que treien de les cases particulars on feien registres [...]. Més tard es pensava d'utilitzar l'església com a fusteria col·lectivitzada, però s'hi avençaren els fusters, els quals hi establiren la cooperativa popular de fusters [...]. Davant d'això vaig dir als fusters que havien de desembragar l'església puix la necessitava per a disposar-la per el culte diví.²⁵⁴

La biblioteca del convent d'Arenys fou saquejada parcialment, i en prendre possessió de l'edifici els caputxins hi trobaren a faltar els incunables, que durant el període de la guerra foren dipositats al monestir barceloní de Pedralbes. Escriví el pare Ezequiel: «Biblioteca. A cop d'ull ja es veia que hi faltaven molts llibres. Hi faltava, així mateix, la taula del mig. La vitrina on hi teníem els incunables, els vidres trencats i fora els incunables. També desapareguts els llibres *in folio* d'enquadernacions luxoses».²⁵⁵ Força aviat, el dia 18 de febrer de 1939 es va poder reobrir el culte a l'església conventual dels caputxins d'Arenys²⁵⁶ i es limità l'accés a l'hort dels caputxins.²⁵⁷

253. APCC, *Ibíd.*, f. 7: «Les parets cremades per haver-hi fet foc a terra; les rajoles de València eren ben negres, igual que la paret i el sostre. Vaig dir als refugiats que anessin a l'Ajuntament, dient-los-hi que els frares ja havien pres possessió i que necessitaven ocupar-lo quan abans».

254. APCC, *Ibíd.*, f. 5.

255. APCC, *Ibíd.*, ff. 8-9.

256. APCC, *Ibíd.*, ff. 13-14: «Primerament vaig recollir lo que es guardava al *Paraiso* baix el jardí del Sr. Castelló. Vaig trobar-hi quatre calzers, un reliquiari, la custòdia bona i una caixa de ferro tancada [...]. Ja l'església preparada vaig beneir-la el dia 18 al capvespre amb molta assistència de fidels. El dia 19 se celebraren misses [...]. A la tarda a les cinc es resà el Sant Rosari, s'exposà el Santíssim cantant-se el Trisagi i acabant-se amb sermó, qui predicà el P. Ezequiel de Mataró». Els militars van autoritzar al P. Ezequiel de Mataró de recuperar «del Colegio de la Presentación de esta Villa los objetos de su propiedad del convento de capuchinos de esta localidad»; APCC, *Convents (Arenys de Mar)* llig. I-3-3, autorització del «Ejército del Norte. Servicio de Etapas» (Arenys de Mar, 14 març 1939), i el dia 4 d'abril de 1939, amb permís de la Falange, van recuperar la campana del convent, que era dipositada a la fàbrica de bàscules Lletjós.

257. APCC, *Convents (Arenys de Mar)* llig. I-3-3, sol·licitud presentada per Ezequiel de Mataró a l'Ajuntament (Arenys de Mar, 17 febrer 1939): «La iglesia, convento y su huerta está ocupada por sus dueños debidamente autorizados por el Comadante Militar de esta Villa de Arenys de Mar, por cuyo motivo el Superior de la Comunidad de PP. Capuchinos suplica al público que se abstenga de pasar por la huerta sin su autorización, le ruega que para ir y venir del Colegio de la Presentación pasen por el camino que le es propio».

Durant l'estiu de 1939 es rebé des de Roma l'autorització per erigir canònicament el noviciat en el convent d'Arenys.²⁵⁸ Inicialment, s'havia pensat a fer venir de la missió Plàcid de Calella com a formador dels candidats a la vida caputxina: «El M. R. P. Plàcid seria un excel·lent Mestre de Novicis, a causa del seu gran esperit religiós i dels seus dots de govern; però també és veritat com ell mateix al·lega, que la seva salut no aguantaria un règim de vida sedentària, com la que li tocava fer en la Província».²⁵⁹

Els desperfectes causats a l'edifici durant els bombardeigs foren avaluats el gener de 1940 pels arquitectes Cèsar Martinell i Santiago Casulleras quan se sol·licità un ajut econòmic de tres mil cinc-cents pessetes a la direcció general de «Regiones Devastadas».²⁶⁰

Durant el temps de guerra, Albert de Cartagena féu el noviciat amb els caputxins de Gènova,²⁶¹ i atès que ja havia cursat bona part de la teologia al seminari conciliar de Barcelona fou enviat a la missió del Caquetà on rebé l'ordenació sacerdotal de mans del vicari apostòlic, Gaspar Monconill, el dia 14 de juliol de 1940. Semblantment, el jove Francesc Serra, apotecari, fill de la farmàcia Serra Mandri —ubicada a l'avinguda Diagonal, molt a prop de Pompeia—, durant el temps de guerra mantingué un intercanvi epistolar amb el ministre provincial per tal d'anar preparant el seu ingrés a la vida caputxina.²⁶² Així, en aquests primers moments de la postguerra es feia urgent l'ampliació del noviciat d'Arenys de Mar per la notable quantitat de candidats que demanaven d'ingressar a la vida caputxina, tal com ho posà de manifest el ministre provincial a Sever de Montsonís quan encara romania a Iugoslàvia ensenyant filosofia a l'escolasticat de Skofja Loka:

258. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Pere de Salo (Barcelona, 4 juliol 1939): «Acaba d'arribar el Rescripte pel qual la Sagrada Congregació ens autoritza a erigir el Noviciat en aquest convent d'Arenys de Mar».

259. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Marc de Castellví a Josep de Besalú (Santiago del Putumayo, 21 abril 1939).

260. APCC, *Convents (Arenys de Mar)* llig. I-3-3, instància del P. Josep de Besalú al Director General de «Regiones Devastadas» (Barcelona, 29 gener 1940): «Por causa de la guerra ha sufrido los daños que expresa: un agujero en la cubierta de la iglesia y dos agujeros en la bóveda con desperfectos en la pared colateral y alteración de la cornisa producida por el rebote de un obús [...]. Rotura de todos los cristales de los ventanales del templo y algunos otros detalles de menor importancia, valorados por el arquitecto D. Santiago Casulleras Forteza en la cantidad de tres mil quinientas pesetas según certificación que se acompaña».

261. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Marc de Castellví (Roma, 15 març 1939).

262. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-18, carta de Josep de Besalú a Eugeni de la Bisbal (Bastia, 24 novembre 1937): «Ya ha escrito hoy mismo a Fray Octavio, al joven Serra (futuro novicio, si Dios quiere), del frente de Aragón».

En la Provincia vamos restaurando poco a poco lo que fué destruido. En Pompeya está terminándose la cripta y confiamos en que el P. Efrén M. podrá venir a decorarla. La Ayuda está completamente restaurada y la comunidad hace una vida normal. Sarriá está ya habitado por algunos religiosos nuestros [...] han retirado también los escombros de la iglesia. Tarragona está ya casi dispuesta a cobijar los nuevos seráficos, desde luego el edificio ya está pronto, faltan solamente algunos detalles de organización. Borjas funciona como siempre. En Igualada continúan viviendo en aquel pisito edificado sobre las ruinas, y confiamos que dentro de poco podrá empezarse a reconstruir la iglesia. Olot continua como V. C. estaba aquí. Arenys de Mar está resultando insuficiente para las demandas que hay de ingreso en el noviciado, y dentro de poco se empezarán obras de ensanchamiento. Manresa dentro de unos días tendrá su capillita y una casa donde residirán nuestros religiosos, trabajando para poder restaurar un día el que fué convento nuestro.²⁶³

L'abril de 1940, per tal de poder tirar endavant les obres de restauració i ampliació del convent-noviciat d'Arenys de Mar, els caputxins van haver de vendre per setanta-cinc mil pessetes la seu social de la Joventut Seràfica. El comprador, Joan Mollfudella, hi situà les cèlebres destil·leries Calisay.

5. EL CAPUTXÍ JOSEP DE BESALÚ I LA CELEBRACIÓ DELS CAPÍTOLS PROVINCIALS DE 1939 I 1942

Acabada la guerra, durant el mes de març de 1939, el ministre provincial, Josep de Besalú, començà la tramitació del seu retorn a Catalunya a través de la «Subsecretaria de Orden Público de Valladolid», que era on concedien els salconduits als eclesiàstics que encara romanien a França, Itàlia i Amèrica, amb tot, durant la primera etapa de la postguerra «les últimes disposicions donades pel Govern de Burgos dificulten moltíssim l'entrada a Espanya dels que són a l'estranger, particularment difícil és l'entrada a Barcelona»-²⁶⁴ Com que els salconduits eren tramitats molt lentament, el ministre provincial intentà aconseguir un permís a través de l'ambaixada prop de la Santa Seu.

El ministre general dels caputxins, Vigili de Valstagna, poc abans d'acabar el temps del seu generalat lloà les gestions efectuades per Josep de Besalú:²⁶⁵

263. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Sever de Montsonís (Barcelona, 27 febrer 1940).

264. APCC, llig. III-A-21, *Estat de la Província* (Roma, 8 març 1939) f. 3.

265. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, certificat signat per Maurice Dominique a favor de Josep de Besalú (convent de caputxins de Carcassona, 24 juliol 1939): «Toujours il s'est montré plein d'horreur pour les idées et les actes des marxistes et partisan très convaincu du Général Franco [...] il regardait Franco comme le vrai sauveur de l'Espagne». També hi ha

Aprobamos y bendecimos, de corazón, todas esas gestiones que V. R. está haciendo en favor de la Provincia, como especialmente la idea de mandar cuanto antes Religiosos nuestros a la zona liberada por las tropas del General Franco [...]. Esperamos, igualmente, Nos que muy pronto se establecerá la paz en España con el triunfo de Franco, y comprendemos los graves peligros que nuestros Religiosos y demás católicos correrán cuando se desmorone el gobierno rojo.²⁶⁶

Per tal d'evitar la intromissió de la censura franquista en la corresponència epistolar dels religiosos, molt rigorosa i estricta en la postguerra,²⁶⁷ Josep de Besalú suggerí al seu protector Francesc Cambó que, quan escrivís als frares, ho fes a través dels caputxins de Porto, on Damià d'Òdena hi feia de comissari general:

Per al cas que li pogués convenir a V. alguna vegada comunicar-se amb algun caputxí de la nostra Província sense escriure'm directament a la meva residència habitual, li comunico que a Porto (Rua Nova do Tronco, 504), hi ha el P. Damià d'Òdena, caputxí català, ex-secretari de la nostra Cúria General de Roma (a Roma durant el període del nostre desastre nacional, es va relacionar amb R. Raymond d'Abadal, amb en Manuel Brunet, etc.), i que actua a Portugal com a Comissari General, per organitzar la nova Província portuguesa [de caputxins] que [ara] s'està formant.²⁶⁸

La situació dels caputxins catalans en la postguerra era molt delicada ja que durant el període de la Segona República alguns frares havien fet ostentació pública de separatisme i, per aquest motiu, poc abans d'acabar la guerra, a Josep de Besalú, com a ministre provincial, afrontà el difícil repte d'haver de «lluitar molt per desfer prejudicis que ens podrien ser fatals [...]. Tots nosaltres sabrem comprendre el moment difícil en què ens podem trobar com

---

certificats, en aquest mateix sentit, signats pel guardià del convent de Perpinyà i pel ministre provincial dels caputxins de Tolosa i, sobretot, pel guardià del convent de Marsella, convent on el P. Josep de Besalú hi sojornà dos anys (de finals de 1936 al març de 1939). Aquest certificats li valgueren la tramitació del passaport al consolat de Marsella i retornar a Espanya. El P. Josep de Besalú retornà, per mar, des de Roma, amb una autorització signada el 17 de març de 1939 per J. de Yanguas, ambaixador d'Espanya prop de la Santa Seu.

266. AGRoma, *Catalonia* (G40) Sect. VII, carta de Vigili de Valstagna a Josep de Besalú (Roma, 7 abril 1938).

267. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-18, carta d'Eugeni de la Bisbal a Josep de Besalú (Pamplona, 10 gener 1938): «Si té ocasió d'escriure a Basili i a Sever, dir-los que escriguin les cartes en qualsevol llengua menys en català. Sobre això i moltes altres coses voldria parlar-li, però... la censura».

268. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Francesc Cambó (Porto, 2 març 1942).

a col·lectivitat, i que ningú no seria capaç de produir-se amb paraules o actituds que puguin comprometre'ns. El que està passant amb els bascos és cosa ben tràgica. No voldria pas que ens passés res de semblant a nosaltres». ²⁶⁹ Josep de Besalú va saber servir-se del prestigi del cardenal Gomà davant de les autoritats franquistes per tal d'aconseguir «netejar» una imatge excessivament «catalanista» de la Província caputxina de Catalunya. Ell mateix ho manifestà així en una carta adreçada a Vigili de Valstagna, ministre general dels caputxins:

Podrá sernos necesaria la alta influencia que por su dignidad y prestigio tiene el Sr. Cardenal [Gomà] en las altas esferas del Gobierno nacionalista [*sic*]. Con estas gestiones trato de prevenir con tiempo y, si fuera posible, desvanecer cierta atmósfera adversa que dentro de la España nacionalista [*sic*] se ha hecho en contra de los capuchinos catalanes, por parte de algunos elementos de dudosa solvencia, a base de fantasías y de leyendas sin sólida base real, que en épocas normales no merecerían otra cosa que un solemne desdén, pero que en situaciones como la presente de apasionamiento y anormalidad política, fácilmente nos podría crear serias dificultades. ²⁷⁰

Durant la primera etapa de la represa de la vida caputxina, en el territori de la Província caputxina de Catalunya i Balears hi havia quaranta-quatre religiosos sacerdots, vint-i-quatre llecs i un estudiant de teologia. Es trobaven fora del territori provincial —sense comptar els missioners— set sacerdots i cinc religiosos llecs. Després de la victòria de les tropes anomenades *nacionals*, es procurà estructurar sense dilació les diverses famílies conventuals amb els superiors locals elegits en el Capítol provincial del juliol de 1936, a excepció dels convents de Sarrià i d'Arenys de Mar, ja que durant la revolució foren assassinats Benigne de Canet de Mar i Frederic de Berga, guardians dels esmentats convents de Sarrià i Arenys. En els primers moments d'aquesta represa el ministre provincial manifestà a la cúria generalícia que:

El corazón queda profundamente dolorido al ver las destrozas que los incendios y devastaciones han causado en nuestras Casas [...]. Todos [los religiosos] anhelan poder vestir el santo hábito y reanudar la vida de Comunidad. Por el estado lastimoso de los conventos y la falta de elementos para la vida material, he visto que

269. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Sever de Montsonís (Roma, 13 juny 1938).

270. AGRoma, *Catalonia* (G40) Sect. VII, carta de Josep de Besalú a Vigili de Valstagna (Montpeller, 3 abril 1938).

son muchos los que han de aceptar aun los buenos servicios de las familias adictas a la Orden para la comida y dormir.²⁷¹

Mentre arreu de Catalunya recomençava la vida eclesial els religiosos s'anaven reincorporant a llurs comunitats. Alguns frares caputxins, durant aquesta difícil etapa de recuperació i represa prestaren, de manera provisional, serveis ministerials en algunes parròquies desateses pastoralment. A tall d'exemple esmentem, tan sols, el cas de Ricard d'Olot que es féu càrrec de la parròquia de Vallgorguina mentre el bisbat de Barcelona cercava de proveir-la amb un rector.²⁷² D'aquesta mancança de sacerdots per a poder atendre les necessitats pastorals en reberen la notícia fins i tot els missioners caputxins que romanien a Amèrica: «Falten molts sacerdots per atendre a les Parròquies, principalment a Catalunya, on ens diuen que quasi bé tots els sacerdots de les parròquies han sigut assassinats, i que tal volta, per començar, s'encarregaran les parròquies als religiosos».²⁷³

Acabada la guerra es palpava a Catalunya una *santedat silenciosa* —amb paraules del Dr. Lluís Carreras— que reivindicava la tradició, la justícia, l'autoritat i l'ordre.²⁷⁴ La represa de la vida caputxina en la postguerra fou especialment dolorosa: religiosos assassinats, convents malmesos, deutes hipotecaris... Tot això causava enormes preocupacions al ministre provincial que ho expressà en una carta adreçada a Francesc Cambó:

No he de negar que em preocupa molt el problema que als caputxins se'ns plantejarà quan, acabada la guerra, haurem de reconstruir el que la revolució ha cremat i devastat, i començarem a reorganitzar la Província catalana, amb les seves cases de formació, obres culturals i d'apostolat [...]. Tal vegada un dia podrien prestar el seu servei, si es presentava el cas d'haver de desfer confusionismes interessats a

271. AGRoma, *Catalonia* (G40) Sect. XIII, carta de Josep de Besalú a Donat de Welle (Barcelona 27 març 1939).

272. APCC, *Guerra Civil*, llig. B-6-3, carta de Lluís Urpí a Ricard d'Olot (Barcelona, 21 juny 1939): «Su Excia. Rma. ha tenido a bien autorizar para que pueda encargarse de la Parroquia de Vallgorguina, ínterim no se nombre nuevo Ecónomo para la misma, y con tal cuenta Vd. con el permiso de su Rdo. P. Provincial», escriví el canceller del bisbat de Barcelona.

273. APCC, *Guerra Civil*, llig. B-6-3, carta d'Emili de Vilaller a Josep de Besalú (Cartago, C.R., 18 desembre 1936).

274. Vegeu L. CARRERAS, *Grandeza cristiana de España. Notas sobre la persecución religiosa*, Toulouse 1938, 47-48: «Subsiste la Cataluña auténtica, antirevolucionaria por temperamento y por ideal, ni separatista, ni libertaria, austera, amable y culta, reinvidicadora de la tradición, del orden, la autoridad y la justicia; la Cataluña incontaminada del espíritu y las obras de la revolución, que no pereció ni submergida en el caos por la demagogia revolucionaria y la tiranía anarco-moscovita [...] la Cataluña cristiana, que bajo la ominosa persecución ha sabido vivir una santidad silenciosa en el dolor, una santidad activa en la caridad, una santidad heroica en la muerte».

presentar els caputxins catalans com a sospitosos de simpatia pel govern roig, o poc addictes al sentit antirevolucionari que representa el moviment franquista. Hi ha qui no sap perdonar-nos la nostra simpatia i fidelitat a les tradicions i característiques del poble català.²⁷⁵

Durant el mes de juliol de 1939 el ministre general, Donat de Welle, visità la Província caputxina de Catalunya, amb l'objectiu de «hacerse cargo, por una parte, de los estragos causados por la Revolución, y por otra, de la buena voluntad que reina entre los religiosos de nuestra Provincia».²⁷⁶ Aquesta visita pastoral fou preparada per Pau de Castelló d'Empúries, i fou aprofitada per tal de fer una trobada conjunta els ministres provincials d'Espanya.²⁷⁷ Durant el mes d'agost de 1939 es procedí a un sufragi de caràcter consultiu per a l'elecció de ministre provincial entre els sacerdots amb patent de predicador, a través d'unes cèdules secretes que foren trameses a la cúria generalícia de Roma. Per una gran majoria fou suggerit per a ministre provincial el nom de Josep de Besalú,²⁷⁸ amb 45 vots, enfront dels 7 que tingué Pau de Castelló. El pare Besalú, tot i sentir-se molt cansat pel fet d'haver guiat la vida de la Província des de l'exili en moments molt difícils, acceptà de continuar fent el servei de ministre provincial.²⁷⁹ Atesos els resultats d'aquest sufragi consultiu, foren elegits definidors Pau de Castelló, Eugeni de la Bisbal, Jaume de Sarrià i Carles de Barcelona; i van ser escollits custodis, o delegats al Capítol general, els religiosos Fermí de la Cot i Evangelista de Montagut.²⁸⁰ En l'ex-

275. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, cartes de Josep de Besalú a Francesc Cambó (Frascati, 19 juny i 25 juny 1938).

276. AGRoma, *Catalonia* (G40) Sect. VII, carta de Josep de Besalú a Donat de Welle (Barcelona, 23 maig 1939).

277. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Pau de Castelló a Josep de Besalú (Barcelona, 5 juliol 1939): «Tindrem temps per tractar i arreglar tot el que calgui per la vinguda del nostre Rdm. P. General i dels Provincials».

278. AGRoma, *Catalonia* (G40) Sect. VII (Roma, 2 setembre 1939): «Attentis votis consultivis omnium sacerdotum praedicatorum Provinciae Cathalauniae, praesentis Decreti virtute, Te, Admodum Reverende P. Ioseph a Besalú [...] in Ministerium provinciale Provinciae Nostrae Cathalauniae ad triennium eligimus et electum esse declaramus».

279. AGRoma, *Catalonia* (G40) Sect. VII, carta de Josep de Besalú, ministre provincial, a Leonardo de Mercato Saraceno, procurador general (Barcelona, 9 agost 1939): «Tendré una verdadera satisfacción si los Superiores generales encuentran entre nuestros Religiosos un sustituto para ponerse al frente de la Provincia, y poderme yo dedicar a servir la Provincia en cualquiera otra misión de menor responsabilidad. Reconozco que comienzo a sentirme algo agotado y que cualquier otro que tomara el cargo con espíritu más sosegado y más descansado, podría atender mejor a los múltiples y graves problemas del momento presente».

280. AGRoma, *Catalonia* (G40) Sect. VII, *Conspectus generalis votorum Provinciae Cataluniae*, amb anotacions manuscrites a propòsit dels definidors a elegir: «Parere dal Rmo. P. Carmelo [de Iturgoyen]: Prov. P. Giuseppe da Besalú. Def.: P. Paolo da Castelló, P. Marco da Castellví,

hortació que Josep de Besalú adreçà als religiosos posà en relleu que la tasca de reconstrucció i de represa seria infructuosa sense una visió sobrenatural i sense una intensa vida de pregària:

Plenament convençuts que tota altra tasca resultarà infructuosa, si no es dóna primordial importància a la vida sobrenatural que ha d'informar totes les nostres activitats ministerials, exhortem amb la major insistència tots els Religiosos, sobretot els que tenen la responsabilitat del govern de les famílies conventuals, a introduir immediatament en totes les nostres cases, per reduït que sigui el nombre de religiosos que integren la comunitat [...] la pràctica de l'oració mental i la recitació de l'ofici diví en comú.²⁸¹

La cúria generalícia dels caputxins, conscient dels estralls que havien sofert els frares catalans durant la guerra els facilità, gratuïtament, a petició del ministre provincial, els llibres litúrgics necessaris per a la represa de la vida conventual i litúrgica: «No sols la generositat del P. General ha arribat a l'extrem de compadir-se de la nostra situació gràcies a la demanda feta personalment per mi a Roma, sinó que ha arribat a l'extrem d'enviar a Barcelona un dipòsit de llibres litúrgics per anar servint les demandes».²⁸² També algunes demarcacions de l'Orde, especialment de França i d'Itàlia, es comprometeren a ajudar a les províncies caputxines d'Espanya que havien sofert els estralls de la guerra. Així el ministre provincial dels caputxins d'Alsàcia, disposà que tots els presents que rebessin els novells sacerdots alsacians —vasos litúrgics, ornaments i missals— fossin enviats a la Província de Catalunya: «Déjà j'ai donné ordre à ce que les ornements, linge de sacristie, calices, etc. que nos nouveaux prêtres de cette année ont reçus comme présents de première messe, soient destinés à nos frères de Catalogne».²⁸³

Per la seva banda, Antoni M. de Barcelona aconseguí a Itàlia un bon nombre d'ornaments i vasos litúrgics²⁸⁴ quan projectava preparar una història àmpliament

---

P. Evangelista da Montagut». Fou un parer força coincident i respectuós amb el resultat de les votacions: Pau de Castelló, 35 vots; Marc de Castellví, 28 vots; Evangelista de Montagut, 23 vots per a definidor. El P. Carles havia estat votat com a custodi general (27 vots), i no pas com a definidor, que només obtingué 8 vots.

281. APCC, llig. A-III-26, circular de Josep de Besalú als religiosos (Barcelona, 21 setembre 1939), núm. 1.

282. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Roderic de Manresa (Barcelona, 10 juny 1939).

283. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta del ministre provincial d'Alsàcia al provincial de Catalunya, transcrita per Josep de Besalú a Jaume de Sarrià (Marsella, 17 agost 1938).

284. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta d'Antoni M. de Barcelona a Josep de Besalú (Santa Margherita, 23 maig 1939): «Tengo preparada una buena caja de ornamentos en la cual hay

documentada sobre els fets de la revolució de 1936. Antoni M. de Barcelona, amb l'ajut del cardenal Gomà, havia obtingut dades molt interessants sobre els estralls revolucionaris i sobre el pla d'extermini tramat en contra dels eclesiàstics que s'executà a Espanya.²⁸⁵

Durant el juny de 1939, tot i que la guerra ja havia acabat, un bon nombre de frares encara havia de seguir vestint amb roba de seglar car no es disposava de tela suficient per a fer els hàbits: «Els frares d'aquest convent no tenen hàbit si podia provehir-nos d'aquella tela que n'envià a Arenys, satisfaria una necessitat».²⁸⁶ Al cap d'un mes, el ministre provincial ja podia ordenar que «cap Superior local no deixi sortir un religiós al carrer sense vestir el sant hàbit, fora del cas de manifesta necessitat, que en el moment present no sabem pas que existeixi»,²⁸⁷ puix que havia acabat la persecució religiosa i els frares ja comptaven amb tela suficient que els fou proporcionada per l'exministre general, Vigili de Valstagna, que regalà mil metres de tela a repartir entre les Províncies caputxines d'Espanya. Dos-cents metres foren per a la Província de Catalunya. A més, Pau de Castelló havia obtingut cent metres de tela a Mallorca.²⁸⁸ A poc a poc la situació s'anava normalitzant i, durant el setembre de 1940, s'insistí als frares de la comunitat d'Olot que, inexorablement, calia vestir l'hàbit religiós i que, amb caràcter molt excepcional, només podien vestir encara de seglar els que havien de treballar en les feines de l'horta conventual:

Els germans vestiran habitualment el sant hàbit, per la qual cosa es procurarà que tots ells puguin tenir el més prompte possible almenys un hàbit. Sols com a cosa de caràcter purament transitori i mentre la comunitat no estigui instal·lada en el nou convent, es podrà permetre que els germans que han de treballar a l'horta, han

---

paramenta completa para un altar [...]. De Rapallo me regalaron un custodia, dos cálices y un copón nuevos y algunos otros objetos útiles».

285. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta d'Antoni M. de Barcelona a Josep de Besalú (Gènova, 8 març 1938): «Preparo també un volum sobre els caputxins i els convents d'Espanya en aquesta revolució. Això, a més de l'interès històric podrà ésser un reclam per a que frares i terciaris ajudin a l'obra de reconstrucció [dels convents]. Estic en relació amb el cardenal Gomà i espero que m'enviarà dades segures sobre les víctimes espanyoles».
286. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Roderic de Manresa a Pacífic de Navàs (Igualada, 17 juny 1939).
287. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Pere de Salo (Barcelona, 4 juliol 1939).
288. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Pau de Castelló (Marsella, 20 agost 1938): «Me alegro que haya podido procurar, como dice, unos cien metros [...] tengo además una partida de doscientos metros depositada en un convento de Castilla, parte que nos ha tocado de una partida de 1000 metros que el Rvmo. P. Vigilio de Valstagna, ex-general, regaló a las Provincias españolas».

d'anar a la plaça, o han de transitar de l'horta al convent, o del convent a l'horta, carregats d'eines o verdures, vagin vestits amb traço secular.²⁸⁹

En finalitzar el trienni de 1939-1942, Josep de Besalú²⁹⁰ escriví una magnífica síntesi sobre la peculiar situació que haurien d'afrontar els caputxins catalans:

Serà el primer Capítol que la nostra Província celebrarà en aquest període de restauració, després del cataclisme revolucionari que deixà gairebé desfeta la Província, tant per la violència de l'escomesa revolucionària com per la seva llarga durada [...]. Les circumstàncies excepcionalment anormals d'aquests darrers anys han determinat el fet, també excepcional, que el càrrec de Ministre Provincial anés recaiguent un trienni darrera l'altre, per espai de tres trienns consecutius damunt la nostra humil persona [...]. En 1942 les circumstàncies són molt diverses. Sense que es pugui dir ni remotament que la Província s'ha refet del tot, es troba certament, gràcies a Déu, en estat de franca convalescència que ens permet reprendre cada dia amb més vigor el ritme de la nostra pròpia vida.²⁹¹

En una de les primeres circulars que el ministre provincial Josep de Besalú escriví en la postguerra, animà els frares a la represa de la vida conventual i a viure totes les observances, remarcant la importància de la recitació de l'ofici diví en el cor que havia de ser digne, *attente ac devote*²⁹² car la revolta i la llarga guerra civil havia «desarticulat» l'observança de la vida caputxina a Catalunya, així, el ministre provincial en una circular²⁹³ indicava que calia inculcar als frares que: «de res no ens serviria la reconstrucció material dels nostres convents, la recuperació de les biblioteques i mobiliari, si [això] pas-

289. APCC, *Ordinacions de Santa Visita* (Olot, 6 setembre 1940) f. 3, ord. núm. 4.

290. APCC, *Missions* (Bluefields), carta de Josep de Besalú a Maties Solà (Barcelona, 28 febrer 1941): «Con mis 61 años cumplidos y con el cansancio que llevo encima por los tres trienios seguidos ¡y qué trienios! al frente de la Provincia, sobretudo por el estado actual de nuestras comunidades en las que se deja sentir la falta del personal que nos fué asesinado. El que nos queda es escasísimo y en gran parte se resiente en su salud, y sobretudo en sus nervios y resistencia, de todo lo pasado en el período de la Revolución y guerra».

291. APCC, llig. A-III-26, *Lletres circulars dirigides als Fra-Menors Caputxins de la Província de la Mare de Déu de Montserrat, de Catalunya, en finalitzar el trieni de 1939-1942*, (Barcelona, 29 juny 1942) ff. 1-4.

292. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-18, circular de Josep de Besalú i definidors als religiosos (Barcelona, 21 setembre 1939).

293. Una primera descripció d'aquesta nova situació política ja fou aportada pel P. Josep de Besalú a l'*Exhortació que dirigeix als Religiosos Fra Menors de la Província de la Santíssima Mare de Déu de Montserrat, de Catalunya, el Molt Rnd. P. Josep de Besalú, Ministre Provincial, en començar la restauració de la Província, després dels desastres causats per la revolució marxista en el període del 1936 al 1939*, (Barcelona, 4 juny 1939) a l'APCC, *Circulars*, llig. A-4-23.

sava davant [...] la reorganització de la nostra vida conventual específicament caputxina. Digui[m] si queda cap Religiós en la seva comunitat que es negui a deixar-se créixer la barba *more capuccinorum*». ²⁹⁴

En el Capítol provincial celebrat a Pompeia el 7 de juliol de 1942, sota la presidència de Carmel d'Iturgoyen, fou elegit ministre provincial Pau de Castelló, l'anterior provincial, Josep de Besalú, fou escollit primer custodi, o delegat al Capítol general i, alhora, fou destinat com a guardià de la comunitat del santuari de l'Ajuda. Poc abans de la celebració d'aquest Capítol provincial, Josep de Besalú havia escrit al ministre general, per tal de promoure com a ministre provincial la candidatura de Plàcid de Calella que era superior regular del Caquetà i, així, evitar que Damià d'Òdena hagués de deixar la responsabilitat de comissari general a Portugal. ²⁹⁵ Poc abans de cloure el trienni, en una circular de l'any 1944, Pau de Castelló escrivia que:

La fúria marxista, en un moment de follia, desarticulà totalment i d'una manera immediatament irreparable la vida regular en la Província: religiosos benemèrits, que podien considerar-se insubstituïbles; cases de formació, columnes bàsiques en institucions com la nostra, caigueren víctimes amb una amplitud esfereïdora. ²⁹⁶

Després de la guerra calgué arranjar la situació canònica dels religiosos joves que havien estat a l'exèrcit, ja fos al front, ja fos en serveis auxiliars, puix que el fet de participar en accions armades suposava un impediment canònic per a l'ordenació sacerdotal. A la Província de Navarra, fins i tot es procedí a sanar *in radice* la professió solemne d'alguns religiosos que ja havien rebut l'ordenació sacerdotal. Amb aquesta anòmala situació alguns frares van haver de repetir la professió, i altres els fou retardada l'ordenació o professió i van haver de romandre en espera un temps equivalent al que havien passat fora del recinte conventual. ²⁹⁷ A la Província de Catalunya s'intentà la regularització de la situació canònica de Jesús de Terrassa, que havia fet els estudis de teologia a l'escolasticat de Pamplona, ²⁹⁸ mentre que Llorenç del Pinell, una volta fet el servei militar, completà els estudis eclesiàstics amb els caputxins

294. APCC, circular de Josep de Besalú als guardians (Barcelona, 16 desembre 1939).

295. AGRoma, *Catalonia* (G40) Sect. VII, carta de Josep de Besalú a Donat de Welle (Barcelona, 29 juny 1942).

296. APCC, *Lletres circulars als religiosos de la Província de Catalunya sobre el Seminari Seràfic*, Barcelona 1944, f. 1.

297. Vegeu J. A. ECHEVERRÍA, «Los capuchinos de Navarra-Cantabria-Aragón en los años treinta», *Scriptorium Victorienne* 55 (2008) 186-187.

298. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-18, carta d'Eugeni de la Bisbal a Josep de Besalú: «No sé si li deia en la meua anterior de donar la delegació, per rebre la professió a fr. Jesús, al P. Guardià, o al P. Director». Tanmateix, acabada la guerra, fra Jesús de Terrassa no acabà de regularit-

de Pamplona. Els joves caputxins Pius d'Ordal i Pasqual de Vilabella, que eren novicis a Manresa quan esclatà la revolució, van haver de completar en la postguerra el temps de noviciat que els mancava:

Mucho me alegro que haya llegado al Noviciado fray Pío de Ordal. He vuelto a hablar al Rmo. P. Procurador General respecto de este novicio y de fray Pascual, y me ha repetido lo que ya por carta me había dicho antes, esto es, que conviene que terminen el tiempo que les faltaba para completar el noviciado y aun tal vez algo más.²⁹⁹

És digne d'esment la perseverança que manifestà el jove postulant Manuel Tabanera —el futur fra Bernat de Segòvia— que, acabada la guerra, retornà sense dilació a la vida caputxina: «Tocant al noviciat i als novicis anunciats, tot està previst i preparat. Poden venir Fr. Pasqual, el postulant [Joan] Armengou Sañas, i el germà Manuel de Segòvia. Les cel·les ja estan preparades, només manca clavar-hi les gelosies».³⁰⁰ Bernat de Segòvia mostrà sempre un gran entusiasme pel general Franco, i quan van entrar les tropes nacionals a la ciutat de Barcelona escriví aquesta «patriòtica» pregària adreçada a la Mare de Déu de la Mercè:

Patrona de Barcelona, protegед nuestra Ciudad. Bendecid nuestro Caudillo, el invicto General. Bendecid a nuestras tropas y milicia nacional. Bendecid a nuestra España, dadnos pronto una gran paz. Patrona de Barcelona, protegед nuestra Ciudad. Apartad de aquí los rojos, haced que no vuelvan más, haced que se reconozcan y no vuelvan a pecar. ¡Oh Madre de las Mercedes, dadnos el beso de paz! Patrona de Barcelona, protegед nuestra Ciudad.³⁰¹

Tot i les enormes dificultats de postguerra es presentaren, ben aviat, les primeres vocacions que demanaven d'ingressar a la vida caputxina. En el trienni de 1939-1942 foren admesos quaranta-cinc postulants, onze dels

---

zar la seva situació canònica. A l'estadística hi consta que acabà els vots temporals el dia 11 d'agost de 1935; cf. C. J. MARTÍ, *Estadística*, 126-127, núm. 272.

299. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Pacífic de Vilanova (Roma, 9 novembre 1939).

300. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Pere de Salo a Josep de Besalú (Arenys de Mar, 11 juliol 1939). Fra Pasqual de Vilabella (que havia començat el noviciat a Manresa el 7 de setembre de 1935) professà el 18 de febrer de 1940; Joan Armengou Sañas, que procedia del seminari de Barcelona (no perseverà en la vida caputxina); Manuel Tabanera de Segòvia, era postulant quan esclatà la guerra i professà amb el nom de fra Bernat de Segòvia a Arenys de Mar el dia 3 de novembre de 1940; cf. C. J. MARTÍ, *Estadística*, 168-169.

301. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-18, estampa pintada i decorada de la mà de fra Bernat de Segòvia (Barcelona, 26 gener 1939).

quals no perseveraren en la vocació. El guardià del convent d'Arenys de Mar, Pere Baptista de Salo, féu els possibles a través del ministre provincial per a poder obtenir la tela necessària per a poder disposar dels hàbits destinats al noviciat.³⁰²

S'ha de posar en relleu que alguns dels joves caputxins que professaren acabada la guerra hagueren de prestar el servei militar, especialment a partir de l'any 1942, quan foren mobilitzats alguns religiosos en edat militar. Aquest fou el cas dels caputxins: Agustí de Barcelona, Martí de Tarragona, Pius d'Ordal i Enric de Puig-gròs.³⁰³

6. LA REESTRUCTURACIÓ DELS ESTUDIS I DE LA VIDA CONVENTUAL

Amb la represa de la vida caputxina a Catalunya, una volta acabada la guerra, els frares es plantejaren la manera d'organitzar les cases d'estudi. El juliol de 1939, des de Roma, Basili de Rubí escrivia a Marc de Castellví:

Una Província sense estudis és una Província sense ambient escolar, i si volem sense esperit i sense ànima. La solució seria fer un contracte amb la Província [caputxina] de València (més apurada que la nostra) i establir un sol col·legi de filosofia en una de les dues Províncies, on hi assistirien els filòsofs (que per pocs que fossin sempre serien el doble) de les dues províncies; i un sol col·legi de teologia en l'altra [Província] freqüentat pels teòlegs de les dues Províncies, i això fins i tant que fos possible a una i altra Província organitzar, no un, sinó dos col·legis com Déu mana.³⁰⁴

Interinament, l'escolasticat o col·legi de filosofia, abans de retornar l'any 1943 al convent de Sarrià l'any 1943, junt amb el col·legi de teologia, s'acollí, un temps, al convent d'Arenys de Mar. Després passà també provisionalment a Igualada. Els joves caputxins, durant el període de les vacances escolars, des

302. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Pere de Salo a Josep de Besalú (Arenys de Mar, 12 agost 1939): «Agraeixo l'envio del panyo per a fer hàbits als postulants i novicis. Els Pares voldrien un manto, emperò no és possible per manca de tela».

303. APCC, *Crònica del coristat* (28 de novembre - 15 desembre 1942): «Dia 28, fr. Agustí de Barcelona i fr. Enric de Puig-gròs marxen a Barcelona per tal d'incorporar-se a l'exèrcit. Dia 29, fr. Martí de Tarragona marxa per reincorporar-se a l'exèrcit. Dia 1 de desembre, fr. Agustí i fr. Enric tornen. Poden quedar-se fins a nou avís. Dia 6, fr. Martí torna. Pot quedar-se fins a nou avís. Dia 9, fr. Rafael de Barcelona marxa per a reincorporar-se a l'exèrcit. Dia 15, fr. Rafael torna. Pot quedar-se fins a nou avís. Procedent de Pamplona arriba fr. Pius d'Ordal. Ha vingut per motius del servei militar».

304. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-18, carta de Basili de Rubí a Marc de Castellví (Roma, 3 juliol 1939).

de l'any 1945 al 1952, solien anar al santuari de Núria d'on, el juliol de 1953, els frares en foren trets *diplomàticament*... Al cap d'un any, el juliol de 1954, els frares adquiriren —per a poder passar les vacances els estudiants i, alhora, a guisa d'inversió econòmica— la finca de Lourdes-Loreto de Castellet —o de Foix— molt a prop de Vilanova i la Geltrú. A Castellet el dia 6 de juliol de 1954 els frares hi celebraren la primera missa solemne, i el dia 11 de febrer de 1958, pràcticmanet a tall de comiat, hi commemoraren el primer centenari de les aparicions de Lourdes. Poc després, la finca es posà a la venda una volta obtingut el permís de la cúria general el 10 de desembre de 1957.

Atès l'elevat nombre de vocacions, l'any 1951 l'escolasticat de filosofia fou traslladat al convent d'Olot,³⁰⁵ on hi romangué fins al curs de 1958-1959. Acabat aquest curs, l'escolasticat retornà novament a Sarrià. Cal tenir present que, ja abans de la Guerra Civil, durant el trienni de 1933-1936, s'havien congregat en el convent de Sarrià els dos col·legis de filosofia i teologia atesa la incipient reducció de les vocacions i també per causa de l'ambient poc escolar —i una mica reclòs— que es vivia en el convent d'Olot.³⁰⁶

Acabada la guerra, i com a primera solució d'emergència, el dia 28 d'octubre de 1940, els responsables de la vida caputxina a Catalunya organitzaren al convent d'Arenys de Mar un curs d'humanitats, amb els caputxins Eugeni de la Bisbal i Andreu de Palma de Mallorca com a professors³⁰⁷ dels joves que anaven professant en els anys 1940 i 1941.

Al jove Pius d'Ordal, a qui li mancaven uns mesos de noviciat —car, com hem dit més amunt, ja era novici quan esclatà la guerra— professà el 18 de febrer de 1940 i, com a profés, «féu un curs de propedèutica de filosofia a Igualada sota la direcció de Romuald de Palma, i el 8 d'octubre s'incorporà

305. APCC, *Crònica del col·legi de filosofia* (Olot, juliol-agost 1951) ff. 1-2: «Celebrat el Capítol Provincial en el Convent de Santa Anna de Sarrià, s'ha acordat traslladar el col·legi de Filosofia de la nostra Província a la ciutat d'Olot. Ha estat <a>nomenat Director el R. P. Jordi de Barcelona [...] 28 agost, han marxat cap a Olot els primers estudiants».

306. APCC, llig. A-III-26, *Lletres circulars adreçades [per Josep de Besalú] als Religiosos framenors caputxins [...]. Balanç del trienni 1933-1936* (Barcelona, 2 juliol 1936) ff. 11-12: «Una altra innovació, inspirada en la necessitat de garantir l'educació religiosa i disciplinar dels nostres joves [...] la unió dels dos col·legis de filosofia i de teologia en un sol convent, solució patrocinada per les nostres Constitucions. S'imposava aquesta solució a la nostra Província en el present moment històric, per la notable disminució que han sofert els cursos de llatí que van pujant de l'Escola Seràfica, que hauria deixat el Col·legi d'Olot reduït a la mínima expressió, sense ambient escolar i sense estímulo [...] ens varen produir alarma sobre el pervindre d'uns Coristes que acabaven de sortir del noviciat i havien de passar una de les èpoques més decisives i delicades de la seva formació religiosa, en l'asfíxia d'aquell mínuscul Col·legi mancat d'ambient apropiat».

307. Aquests foren: Benet d'Arenys de Mar, Agustí de Barcelona, Rafael de Barcelona, Francesc M. de Barcelona, Bonaventura d'Arenys de Munt i Martí de Tarragona.

al convent de Tarragona per tal d'assistir a les classes de lògica i metafísica general que donava al Seminari Pontifici el M. R. P. Basili de Rubí». ³⁰⁸ Semblantment, l'any 1941 Llorenç del Pinell i Joan Baptista de Barcelona —o de Sarrià— també completaren els estudis de teologia en el Seminari Pontifici de Tarragona. El 2 de juliol de 1941 Pius d'Ordal s'incorporà a les classes de cosmologia del curs de filosofia que s'havia organitzat, provisionalment, al convent d'Arenys de Mar sota el guiatge dels caputxins Eugeni de la Bisbal, Sever de Montsonís, Andreu de Palma de Mallorca i Venanci d'Arenys de Mar com a professors. A redós del convent d'Arenys hi hagué encara el 1941-1942 un nou curs de filosofia sota la direcció d'Eugeni de la Bisbal i de Sever de Montsonís. ³⁰⁹ El setembre de 1942 els estudiats de filosofia foren enviats al convent d'Igualada mentre començaven les obres de reedificació del convent de Sarrià. En aquest curs igualadí de 1942-1943 hi feren de professors: Sever de Montsonís, Lleó de Vilalba, Robert de la Riba i Llorenç del Pinell. L'any 1943 el curs acadèmic de filosofia i de teologia ja començà al convent de Sarrià.

La represa de l'escolasticat, com a col·legi amb estructuració pròpia, tingué lloc l'any 1943 al convent de Sarrià, sota la direcció de Basili de Rubí, amb un doble col·legi de filosofia i teologia. ³¹⁰ L'any 1951 els joves estudiants de filosofia, com s'ha dit més amunt, foren traslladats a Olot, on romangueren fins a l'any 1959. A partir del curs de 1960-1961, de nou, els joves estudiants de filosofia i de teologia van viure al convent de Sarrià. El darrer curs impartit en el col·legi sarrianenc de filosofia i teologia fou el de 1966-1967, ja que a partir del curs de 1967-1968, els joves caputxins anaren a estudiar a la secció Sant Pacià de la nova Facultat de Teologia de Barcelona, situada a l'edifici el Seminari Conciliar, al carrer Diputació 231.

Durant la persecució religiosa foren occits *in odium Ecclesiae* vuit joves estudiants: Miquel de Bianya, Bonaventura d'Arroyo Cerezo, Marçal de Vilafranca del Penedès, Eudald d'Igualada, Jordi de Santa Pau, Pacià de Barcelona i Enric de Castelló d'Empúries, aquest darrer morí al front. Durant el període de la guerra, sis dels joves estudiants completaren els estudis a convents de l'estranger: Ignasi d'Elias i Sebastià de Llorenç del Penedès acabaren els estudis a Gènova; Albert de Cartagena, Lluís Bertran de Garzón i Joan Baptista de Barcelona prosseguiren els estudis a la Vall de Sibunday, a Colòmbia; Llorenç

308. APCC, *Llibre del Col·legi de Filosofia i Teologia. Convent de Caputxins de Sarrià 1943*, f. 2.

309. Comptà amb la presència dels joves caputxins: Pius d'Ordal, Benet d'Arenys de Mar, Agustí de Barcelona, Rafael de Barcelona, Francesc M. de Barcelona, Bonaventura d'Arenys de Munt, Martí de Tarragona, Ramon de Barcelona, Alfons M. de Banyoles, Enric de Puig-gros, Feliu de Miralcamp i Fidel de Barcelona.

310. APCC, *Llibre del Col·legi de Filosofia i Teologia. Convent de Caputxins de Sarrià 1943*, f. 7.

del Pinell cursà els darrers cursos amb els caputxins de Pamplona i, finalment, Pius d'Ordal que havia reprès el noviciat el novembre de 1939, també completà els estudis a Pamplona junt amb Joan Baptista de Barcelona.

Les matèries filosòfiques es cursaven al llarg de tres cursos. En el primer s'estudiava la lògica i la cosmologia, la història de la filosofia grega i medieval, junt amb estudis complementaris d'àlgebra i geometria. En el segon curs s'estudiava psicologia experimental, metafísica i epistemologia —o crítica— i també la història de la filosofia moderna i contemporània, a més d'algunes classes de biologia i d'antropologia. En el tercer curs s'impartien els tractats de teodicea i ètica, les classes de sociologia i d'història de la filosofia hispana i catalana, amb algunes lliçons complementàries de física i química. Es procurà, tothora, que els estudis de filosofia impartits a l'escolasticat s'adaptessin als cursos oficials de batxillerat.³¹¹ Durant els estudis de la filosofia, per indicació de Basili de Rubí, els caputxins es decantaren pel manual preparat pel monjo benedictí Joseph Gredt.

Pel que fa als estudis de la teologia, les matèries s'estructuraven en quatre cursos. En el primer s'estudiava teologia fonamental —revelació i eclesiologia—, teologia moral, hermenèutica, dret canònic, missionologia, història eclesiàstica antiga i medieval. En el segon s'estudiava la teologia dogmàtica —el tractat *de Trinitate*—, ascètica i mística, i es cursava l'exegesi de l'Antic Testament i la història eclesiàstica moderna i contemporània. En el tercer curs s'estudiava la teologia dogmàtica —la Cristologia i el tractat *de Gratia*—, la sacramentologia, l'exegesi del Nou Testament, litúrgia i la Patrologia. En el darrer curs s'estudiava la teologia pastoral, la teologia bíblica —amb cursos especialitzats d'hebreu i grec bíblic— i, finalment, es cursava la història de la teologia medieval i moderna junt amb algunes lliçons d'arqueologia cristiana.

El curs començava el 15 de setembre i acabava el 14 de juliol, per la festa de Sant Bonaventura. Durant el provincialat de Pau de Castelló d'Empúries es maldà per potenciar al màxim l'escola seràfica, car era una institució destinada a nodrir de vocacions el noviciat, tal com succeïa a les veïnes províncies caputxines de Navarra i Castella:

Problema, el del Seminari Seràfic, que reclama ara com mai una solució urgent i definitiva, si nosaltres volem sobreviure amb un mínim de vitalitat que ens faci dignes de consideració entre les Províncies de l'Orde [...]. La finalitat del Seminari

311. APCC, llig. III-A-24, carta de Basili de Rubí a Eugeni de la Bisbal de Falset (Sarrià, 27 juny 1947): «Des de que s'han reprès les classes dels cursos de filosofia a Sarrià <que> s'ha procurat adaptar el pla d'estudis dels cursos de filosofia al pla de batxillerat de l'Estat».

Seràfic [és] la de conrear, en un ambient apropiat, el germen de vocació que hem descobert en determinats nois.³¹²

Els curs de 1946-1947 impartit a l'escola seràfica comptà amb trenta-cinc alumnes, trenta-tres arribaren fins al final. Mentre es reorganitzaven els estudis i la vida pastoral dels caputxins de Catalunya, els frares sofrien una nova pèrdua amb la mort prematura de Marc de Castellví, biblista eminent a qui Francesc Cambó havia confiat la direcció de la Fundació Bíblica Catalana:

Tinc el sentiment de comunicar-li que el dia 27 del mes passat, va morir a Pompeia el P. Marc de Castellví. És una nova pèrdua ben sensible per la nostra Província caputxina de Catalunya [...]. Si m'hagués de comunicar res respecte dels treballs que V. li tenia confiats en ordre a la publicació de la Bíblia o dels Sants Pares, torno a Barcelona dintre de pocs dies.³¹³

Acabada la Guerra Civil els caputxins catalans dedicaren tota mena d'esforços per a la reconstrucció material i espiritual de la Província, tal com ho posà en relleu Pau de Castelló el juny de l'any 1945 en convocar els frares a la celebració del Capítol provincial:

Després de la tremenda desfeta del 1936, i en la lluita àrdua per a la reconstrucció [...] material de les nostres cases, i la reconstrucció moral de les nostres comunitats, llimant tot allò menys perfecte que tres anys d'exclaustració forçada havien deixat com a pòsit inevitable en la vida dels nostres religiosos.³¹⁴

7. LA PROJECCIÓ SOCIAL I PASTORAL DELS FRAMENORS CAPUTXINS EN LA POSTGUERRA

La pèrdua irreparable dels religiosos de la Província caputxina de Catalunya immolats *in odium fidei*, junt amb la destrucció dels principals convents a mans de revolucionaris feren molt difícil la represa de les activitats pastorals en la postguerra, especialment la continuïtat de l'acció missionera a ultramar. L'estiu de 1938 el ministre provincial escriví al superior regular de la missió

312. APCC, *Lletres circulars als religiosos de la Província de Catalunya sobre el Seminari Seràfic*, Barcelona 1944, ff. 4-9.

313. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Francesc Cambó (Porto, 2 març 1942).

314. APCC, llig. II-A-22, circular de Pau de Castelló als religiosos (Barcelona, 29 de juny 1945) f. 2.

de Bluefields que veia molt difícil de poder mantenir la presència dels caputxins catalans a la costa atlàntica de Nicaragua:

Li enviava dos fulls de les estadístiques de tots els Religiosos de la Província i de les Missions, per edats i per condició, que'ls vaig presentar al nou P. General [Donat de Welle] perquè amb el Definitori es fessin perfecte càrrec de la situació de la Província, i a base del coneixement objectiu de la mateixa, ens ajudessin de veres a l'hora de la restauració i es fessin càrrec de la impossibilitat de sostenir les actuals càrregues missionals.³¹⁵

Durant la postguerra la Província caputxina de Catalunya es trobà sense el personal missioner necessari.³¹⁶ Aquest, però, era un problema que ja s'arrossegava des dels inicis³¹⁷ del vicariat de Bluefields; i fou justament en aquestes difícils circumstàncies que, que durant l'estiu de 1942, el bisbe Maties Solà Farell, mancat de personal missioner renuncià³¹⁸ al càrrec de

315. APCC, *Guerra Civil*, llig. III-A-17, carta de Josep de Besalú a Antoni d'Argentona (Marsella, 22 agost 1938).
316. BHC, *Aniversario de la Misión de Bluefields*, Detroit 1963, 7-8: «La guerra civil española había agotado los recursos de la Provincia catalana; los sacerdotes y hermanos fueron martirizados o dispersados y las vocaciones eran pocas. Como resultado, los capuchinos americanos gradualmente fueron haciéndose cargo de más trabajos en la misión, hasta que en 1942 Monseñor Solá estimó que su renuncia como Vicario Apostólico era lo mejor para el progreso de la misión».
317. Dos anys després d'haver arribat a Bluefields, el vicari apostòlic escriví: «Tinch solament quatre Pares y sis germans. Ara tres estan fora en tres rius diferents, puix aquí tot són rius [...] tenim molt de treball i som massa pochs»; carta d'Agustí Bernaus a Fidel de Montclar (Bluefields, 7 agost 1915) a l'APCC, *Missions*, llig. B-4-19, s. f. Deu anys després de l'erecció del vicariat apostòlic, un missioner escrivia al superior regular del Caquetà que: «Esta Misión carece de personal, apenas 5 padres, dos de ellos están por los ríos, y tres en el colegio»; carta de Felip [de Yacuanquer] a Benigne de Canet (Bluefields, 19 juny 1923) a l'APCC, *Missions* (Bluefields) s. f.
318. Durant l'estiu de 1942, Mons. Maties Solà i el P. Josep de Besalú, acudiren a Roma per tal de tramitar el traspàs de la missió de Bluefields als caputxins nord-americans de la Província calvariense: «Fa uns dies arribà l'obediència del Rdm. P. General en favor del M.R.P. Josep de Besalú per a poder efectuar el projectat viatge a Roma»; carta de Maties Solà a Pacífic de Vilanova (Barcelona, 4 agost 1942) a l'APCC, llig. B-12-12. Vegeu, també, la carta de Josep de Besalú, ministre provincial, a Donat de Welle, ministre general (Porto, 7 març 1942): «Aunque suponemos que el Exmo. y Rmo. Sr. Vicario Apostólico de nuestra Misión de Bluefields habrá comunicado a esta Curia Generalicia su propósito de trasladarse a esta Ciudad Eterna para tratar personalmente de los asuntos relativos a aquel Vicariato [...] sobre la situación de que se está creando en el Vicariato por la convivencia de Misioneros pertenecientes a Provincias distintas, de formación y carácter diverso»; APCC, *Missions* (Bluefields) s. f. El bisbe Maties Solà, desembarcà a les costes de Portugal el març de 1942, i durant la primavera de 1942 establí la seva residència al convent de Pompeia a l'avinguda Diagonal de Barcelona. El 16 de juliol de 1942, des de *Propaganda Fide* li comunicaven oficialment que el Sant Pare li havia acceptat la renúncia de vicari apostòlic de Bluefields: «Ho riferito la cosa

vicari apostòlic de Bluefields.³¹⁹ El bisbe Solà, obtingut el permís del nunci per a poder viatjar,³²⁰ s'acomiadà epistolarment del president de la República de Nicaragua³²¹ i s'aventurà a salpar vers Europa per tal de resoldre la manca de personal missioner del vicaria.³²² Tanmateix, la situació internacional del moment era particularment delicada, ja que com a conseqüència de Segona Guerra Mundial les comunicacions internacionals eren molt insegures.³²³

---

al Santo Padre, nell'udienza in data 14 corr., e l'Augusto Pontefice, tutto ben considerato, degnavasi accettare le dimissioni di Vostra Eccellenza»; APCC, *Missions* (Bluefields) carta del cardenal Fumasoni Biondi a Maties Solà (Roma, 16 juliol 1942).

319. El butlletí dominical de Bluefields es féu ressò del viatge a Roma efectuat per Maties Solà Farell. A partir d'aquest moment presentà la renúncia al càrrec de vicari apostòlic: «Rogamos a todos nuestros feligreses de este Vicariato Apostólico, que especialmente en ese día, eleven sus preces al Señor en favor de nuestro Excmo. Prelado para que le asista y proteja en su viaje a la Ciudad del Vaticano»; *Boletín Dominical VIII* (Bluefields, 22 febrer 1942) 1-2.
320. APCC, *Missions* (Bluefields), carta de Maties Solà a Josep de Besalú (Bluefields, 10 novembre 1941): «Se consultó de palabra y largamente con el Sr. Arzobispo de Managua, el cual fue del parecer, a pesar de las difíciles circunstancias presentes, que debía hacerse un viaje a Roma, que él juzgaba, no sólo conveniente y provechoso para los intereses del Vicariato, sino necesario [...]. Con plena autorización de la Nunciatura Apostólica, he decidido emprender este viaje, que consideran también indispensable nuestros Misioneros».
321. APCC, *Missions* (Bluefields), carta del bisbe Solà al general Somoza (Bluefields, 11 novembre 1941): «Por asuntos internos de este Vicariato, emprendiendo un viaje a España, y posiblemente a Roma, después de haberme informado acerca de la seguridad y regularidad de la navegación en vapores de Compañías españolas [...]. Antes de salir de ésta, mi Patria adoptiva, considero que es un deber mío ponerlo personalmente en conocimiento de V. E.».
322. Durant l'any 1941 el bisbe Solà Farell s'havia manifestat desitjós de traspasar, com més aviat millor, el *ius commissionis* als frares nord-americans: «El Excmo. y Rmo. Sr. Vicario Apostólico de Bluefields, Mons. Matías Solá Farell, nos ha manifestado varias veces su parecer conforme a la conveniencia de abreviar en lo posible la situación de interinidad en que se hallan las Misiones españolas en Bluefields»; APCC, *Missions* (Bluefields), carta de Josep de Besalú a Donat de Welle (Barcelona, 12 juliol 1941). Aquesta situació d'interinitat s'allargà, però, fins l'any 1943 car a la capçalera del núm. 442 del *Boletín Dominical del Vicariato Apostólico de Bluefields*, publicat el 20 de juny de 1943, hi figura, encara, l'escut episcopal del Mons. Maties Solà Farell, mentre que en el núm. 443, estampat el dia 27 de juny de 1943, hi ha un dibuix amb l'emblema seràfic (sense cap escut episcopal) i, alhora, es fa ressò de la notícia de la imminent consagració del nou vicari apostòlic per a Bluefields: «El martes día 29 [de junio de 1943] fiesta de los apóstoles San Pedro y San Pablo, y en la catedral de San Patricio de New York (U.S.A.), tendrá lugar la solemne consagración episcopal del nuevo Obispo Vicario Apostólico de Bluefields, Fray Mateo Luis A. Niedhammer y Yaeckle, Obispo titular de Caloe»; *Boletín Dominical IX* (Bluefields, 27 juny 1943) 4-5. Una relació molt completa sobre la situació de l'estat pastoral de la missió en el moment de més intensitat apostòlica del pontificat de Mons. Solà Farell fou elaborada pel superior regular, P. Antoni d'Argentona; cf. *Analecta OFM Cap.* 54 (1938) 16-22: «Relatio Missionis Bluefieldensis, 19 octobris 1937».
323. A final de l'any 1941 el bisbe Solà intentà viatjar a Roma per tal d'informar de la situació de Bluefields, però hagué de fer marxa enrere, puix no pogué embarcar-se cap a Europa fins a l'estiu: «Me llega de La Habana la suya del 23 diciembre (llegó el 11 febrero 1942), en la que me anuncia que, por falta de vapores españoles, regresa a su Vicariato»; APCC, *Missions* (Bluefields), carta de Josep de Besalú a Maties Solà (Barcelona, 14 febrer 1942).

Aquest viatge de monsenyor Solà Farell a Barcelona i a Roma fou esguardat amb molt poca comprensió des de la Sagrada Congregació de Propaganda Fide però, d'altra banda, fou ben entès per la cúria general dels caputxins,³²⁴ atès que els superiors de l'Orde es feren càrrec de la situació de precarietat dels missioners caputxins catalans a Bluefields. Amb tot, el procés del traspàs de la missió, per mor dels conflictes bèl·lics internacionals,³²⁵ es desenvolupà a un ritme molt lent i no fou fins al 4 d'octubre de 1943 que els caputxins catalans traspasaren, de manera oficial, el *ius commissionis* de la missió als frares caputxins nord-americans de la Província calvariense.³²⁶

Cal assenyalar que, ja des de l'any 1939, els religiosos nord-americans compartien les tasques pastorals del vicariat, atès que hi havia una nombrosa

324. APCC, *Missions* (Bluefields), carta de Josep de Besalú a Maties Solà (Barcelona, 7 abril 1942): «Acaba de llegarme su apreciada carta del 10 de marzo [1942] y me apresuro a ponerle estas líneas, por si llegan a tiempo antes que V. E. salga de Portugal. Reciba ante todo mi cordial saludo de bienvenida ¡Cuánto me alegro que por fin haya podido encontrar un vapor de un país neutral para acabar de llegar a Europa! El P. General lo espera con toda la consideración y afecto que se merece por su dignidad y por sus méritos. Tengo recibida otra del mismo P. General, de fecha 18 febrero 1942, en la que me dice que, habiendo insistido así los Superiores de la Misión de Bluefields, como los de la Provincia en su deseo de que se haga cuanto antes el traspaso de la Misión a la Calvariense, se había hecho la propuesta a la S. C. de *Propaganda Fide* la cual se ha dignado aprobarla. Dice que la salida de nuestros Misioneros de la Misión [de Bluefields] comenzará este mismo año [...]. Quedo esperando el aviso de su llegada a Barcelona».
325. Així ho manifestà el provicari apostòlic al ministre provincial: «Yo creo también, convencido de que no me equivoco —y ésta es la común opinión de los demás— que si no hubiere la actual guerra europea, estaría ya resuelto el actual problema de Bluefields»; APCC, *Missions* (Bluefields), carta de Ramon Maria d'Olot a Josep de Besalú (Bluefields, 28 juny 1941). El conflicte bèl·lic afectà la costa atlàntica nicaragüenca on, durant força temps, no hi desembarcaren vaixells nord-americans proveïts de queviures: «Hemos pasado cuatro meses sin que nos llegara el barco de los Estados Unidos, y ya puede figurarse la escasez de todo. Habíamos quedado sin harina, sin pan, sin luz... la única manera que había para proveernos de algo era lo que nos llegaba del interior por la carretera de Rama»; APCC, *Ibid.*, carta de Ramon Maria d'Olot a Maties Solà, (Bluefields, 12 juny 1942).
326. Tanmateix, ja des de mitjan 1941, els caputxins catalans volgueren accelerar el traspàs de la responsabilitat pastoral de la missió de Bluefields als caputxins nord-americans: «Teniendo en cuenta las actuales y especialísimas circunstancias de esta Misión, la cual ha de pasar a cargo de la Provincia Capuchina Calvariense, según la disposición de los Superiores Generales [...]. La situación especial que se crea en una Misión en la cual hay individuos de las diferentes Provincias (unos que han de salir y otros que definitivamente han de quedarse en ella) y siendo tan distintos los unos de los otros, de tan diversa formación, se está creando un ambiente sumamente delicado y difícil, lo cual hace surgir el deseo, tanto en los Misioneros de una como de otra Provincia, de que llegue pronto el día en que se pase por completo el ministerio espiritual de esta Misión en manos de los Padres Americanos»; APCC, *Missions* (Bluefields), carta de Ramon Maria d'Olot a Donat de Welle (Bluefields, 28 juny 1941). Sobre l'etapa final d'aquesta missió, vegeu V. SERRA DE MANRESA, «Caputxins catalans a la costa atlàntica nicaragüenca: el vicariat apostòlic de Bluefields», *ASTar* 74 (2001) 497-520.

població de parla anglesa.³²⁷ Els frares nord-americans hi acudiren a tall de col·laboradors, però amb el projecte de fer-se càrrec gradualment de la missió de Bluefields.³²⁸ El traspàs oficial l'efectuà Ramon Maria d'Olot, provicari, i fou executat després de la presa de possessió del nou vicari apostòlic, monsenyor Niedhammer,³²⁹ esdevinguda el 21 de setembre de 1943, festa de sant Mateu.³³⁰ Aquest episodi el vam exposar, més detalladament, quan vam estudiar la projecció missionera dels caputxins catalans a ultramar.³³¹

Acabada la Guerra Civil, el papa Pacelli, Pius XII, s'adreçà elogiosament a la població hispana,³³² tot i que el seu antecessor, Pius XI, no va voler reconèixer el règim franquista fins ben entrat l'any 1938, i encara amb algunes

327. Quan els caputxins nord-americans encetaren llur col·laboració al Vicariat de Bluefields, el P. Marc de Castellví, des del seu exili a l'Amazònia colombiana es preguntava si el bisbe Matias Solà podria prosseguir, o no, com a vicari apostòlic: «Pertocant a la qüestió de Bluefields ja he vist a l'*Analecta* com se realitza el pla determinat. Ara, quan arribi l'hora de què tot el personal sigui nord-americà, el Rdm. i Exm. P. Matias es quedarà allà? Per suposat que aquí en la Missió del Caquetà ell desempeñaria —crec jo— un gran paper com a Vicari Apostòlic, cas que es pensés seriosament en una divisió d'aquesta Missió»; APCC, llig. A-4-25, carta de Marc de Castellví a Josep de Besalú (Santiago del Putumayo, abril 1939). Els primers missioners nord-americans que treballaren a Bluefields foren Francis de Viernheim, Regis de Milwaukee i Henry de Milwaukee, segons la *Statistica personalis Missionis Bluefieldensis* (die 30 Junii 1939) doc. 133-21.
328. Així consta en el llibre d'actes de la missió: «Se dió cuenta del convenio celebrado en Roma el año 1938 entre el Rmo. P. General y los M. Rdos. Padres Provinciales de Cataluña y de Monte-Calvario para realizar el traspaso paulatino de esta Misión de Bluefields a los Padres Americanos, dada la imposibilidad en que se encuentra la Provincia de Cataluña de proveer de personal este Vicariato. Con el objeto de realizar este plan, ya han llegado a esta Misión, en diferentes etapas, siete Padres Misioneros de Monte Calvario, y un Hermano lego. Se tomó en consideración lo dispuesto por los Superiores Generales, de que los Padres Americanos tuviesen un Superior Regular con sus respectivos discretos para ellos, habiendo sido nombrados el M. R. P. Mateo de New York, Superior Regular, y los dos discretos P. Regis de Milwaukee y Henry de Milwaukee»; APCC, *Primer libro de Actas de la Misión Capuchina del Vicariato Apostólico de Bluefields*, ff. 1-2: «Acta de la reunión celebrada el día 17 de enero de 1941».
329. La presa de possessió de Mons. Niedhammer, tingué lloc el diumenge dia 21 de setembre de 1943: «Empezó la ceremonia litúrgica de la entrada, besando la cruz procesional que le presentó el M.R.P. Ramón M. de Olot, Pro-Vicario Apostólico»; *Boletín Dominical IX* (Bluefields, 3 octubre 1943) 2-3.
330. BHC, *Monseñor Mateo Niedhammer OFM Cap., obispo titular de Caloe y Vicario Apostólico de Bluefields, Nicaragua, Centro América. Breve sermón al tomar posesión de su cargo en Bluefields en la Misa Pontifical del 21 de septiembre de 1943*, Managua: Ed. Atlántida 1943.
331. Cf. V. SERRA DE MANRESA, *Tres segles de vida missionera: la projecció pastoral «ad gentes» dels framenors caputxins de Catalunya (1680-1989)*, Barcelona 2006, 366-397: «El vicariat apostòlic de Bluefields (anys 1914-1942)».
332. «Pío XII felicitó en 1939 al pueblo español por la victoria con que Dios se ha dignado coronar el heroísmo cristiano de vuestra fe»; citat a la *Historia de España Menéndez Pidal*, Vol. XLI, *La época de Franco (1939-1975)*, Madrid 1996, 386.

reserves.³³³ En les primeres etapes de la postguerra, el règim franquista, gràcies a la col·laboració eclesial, posà en marxa un procés de «nova reconquesta» —que avui caldria esguardar amb més autocrítica— i que Javier Ortega va sintetitzar així:

Tras la contienda, la Iglesia inicia una *reconquista*. Se llenaron los templos, en muchos casos por obligación más que por devoción, pues los párrocos se convirtieron en informantes sobre la conducta de las personas. Proliferan las misiones populares, las visitas pastorales, las romerías y las procesiones, reflejo de una Iglesia triunfante y poderosa que busca completar la victoria militar de la cruzada con la conversión de los vencidos y prefiere impresionar a convencer.³³⁴

En aquest clima de «nova reconquesta» i de represa de la vida eclesial, a poc a poc, es consolidà la vida institucional i fraterna dels caputxins catalans.³³⁵ Acabada la Guerra Civil, els caputxins de Catalunya estructuraren les cases d'estudi —seminari seràfic, noviciat i col·legis de filosofia i teologia— segons les disposicions de l'Orde exposades en les *Rationes studiorum* publicades el 1938.³³⁶

Amb data 13 d'octubre de 1945 el ministre de governació visità la restauració del convent de Sarrià, i els estudiants en la crònica del Col·legi registraren aquesta visita i que: «El M. R. P. Pau de Castelló, en un simple i breu parlament, li ha demanat [al ministre de governació] que fes palès al Generalíssim Franco el nostre sentit agraïment per la solució de les obres del nostre convent sarrianenc, destruït per l'odi a la Religió. Li ha contestat el Excm, Sr. Ministre acceptant gustós l'encàrrec.»³³⁷

El ministre provincial Damià d'Òdena afirmà que, quinze anys després d'acabada la guerra, ja es podia parlar del «ressorgiment de la Província» caputxina de Catalunya.³³⁸ Era quan es començaven a palpar els primers

333. Cf. V. CÀRCEL ORTÍ, *Pío XI entre la República y Franco. Angustia del Papa ante la tragedia española*, Madrid 2008. El govern franquista de Burgos envià a Roma un delegat oficial per als funerals del papa Pius XI; vegeu a l'ASV, *Segreteria di Stato*, San Sebastiano, Nunzio Protocol·l. 827 (1938) núm. 71/751 (31 gener 1938): «Spagna Ambasciatore, 14 febbraio: Il Governo ha designato Ambasciatore Straordinario per i solenni funerali a S. Santità, Pio XI».

334. J. ORTEGA, *Así en la tierra como en el cielo*, Saragossa 2006, 52.

335. L'any 1959, les joventuts franciscanes del santuari barceloní de Pompeia, orientades pels caputxins catalans, titularen el seu butlletí intern amb el nom de *Reconquesta*.

336. APCC, *Estudis*, llig. III-A-24, *Ordenació d'Estudis en l'Orde de Fra Menors Caputxins*, Roma-Barcelona 1938, f. 1 i ss.; *Analecta OFM Cap 54* (1938) 148-149: «De generali ratione studiorum conficienda».

337. APCC, *Estudis*, llig. III-A-25, *Crònica del Coristat*, any 1945, s. f.

338. APCC, llig. III-A-22, circular de Damià d'Òdena als religiosos (Sarrià, 29 novembre 1954) f. 1: «El ressorgiment de la Província, iniciat l'any 1939. Han passat ja uns 15 anys des del

resultats de la represa i estructuració dels estudis en la vida dels novells caputxins,³³⁹ tant els filosoficoteològics de caire més teòric i especulatiu com, sobretot, l'assimilació d'aquelles matèries que havien d'ajudar a afrontar els aspectes pràctics de la vida pastoral i fraterna, especialment els estudis de la teologia moral i de dret canònic.³⁴⁰

Durant la postguerra, i fins poc abans de la celebració del Concili Vaticà II, gaudiren molta estima els manuals preparats pels prestigiosos canonistes Gommar Michiels³⁴¹ i Mateu Conte de Coronata,³⁴² ambdós de l'Orde dels framenors caputxins. També, en aquest mateix moment de la represa de la vida caputxina, els frares optaren per introduir per a l'estudi de la teologia moral els manuals preparats pels jesuïtes Arregui³⁴³ i Noldin.³⁴⁴ Pel que fa a l'estudi de la Sagrada Escripura els caputxins solien seguir els manuals de propedèutica bíblica que escriviren els religiosos redemptoristes Adriano Simón i Juan Prado.³⁴⁵

---

final de la guerra destructora, i com és de falaguer i consolador contemplar l'espectacle que ofereixen avui els nostres Convents, restaurats gairebé tots, les cases de formació animades incessantment i com mai, per un estol de joves, que, ultra omplenar els buits que aquells [màrtirs] deixaren, ha permès revigoritzar la vida conventual i d'apostolat a la Província i en la magna empresa de les nostres Missions i Custòdia».

339. Sobre aquesta represa dels estudis, vegeu V. SERRA DE MANRESA, «Els caputxins de Catalunya i l'estudi de la Teologia», *ASTar* 93 (2020) 199-217.
340. Sobre el pla d'estudis dels caputxins catalans, i a propòsit dels continguts de les obres de teologia moral i dret canònic a les biblioteques dels caputxins de la restauració, vegeu V. SERRA DE MANRESA, «Juristes i mestres de la teologia moral en les biblioteques conventuals dels caputxins», *Revista Catalana de Teologia* 42 (2017) 131-150; Íd., «Els caputxins de Catalunya i l'estudi de la Teologia», *ASTar* 93 (2020) 199-217.
341. G. MICHIELS, *Principia generalia de personis in Ecclesia. Commentarius Libri II Codicis Juris Canonici: canones praeliminaries 87-106*. Lublin: Universitas Catholica 1932 (amb una segona edició revisada l'any 1955); Íd., *Normae generales Juris Canonici. Editio altera*. Tornaci: Typis Desclée et Socii 1949, 2 volums (la primera edició és de l'any 1929); Íd., *De delictis et poenis*. Lublin: Universitas Catholica 1934. Sobre Gommar Michiels de Boisschot, vegeu *Collectanea Franciscana* 36 (1966) 237-238 i *Analecta OFM Cap* 81 (1965) 344-349.
342. M. CONTE DE CORONATA, *Institutiones Iuris Canonici ad usum utriusque cleri et scholarum*. Taurini: Ex Officina Libraria Marietti 1939 (5 volums). Sobre Mateu de Coronata, vegeu la nota necrològica publicada dins l'*Analecta OFM Cap* 77 (1961) 426-427.
343. A. M. ARREGUI, *Summarius Theologiae Moralis ad recentem codicem Juris Canonici accomodatam. Editio duodecima*. Bilbao: Ed. El Mensajero del Corazón de Jesús 1934. La primera edició fou publicada l'any 1918.
344. H. NOLDIN, *De praeceptis Dei et Ecclesiae*. Oeniponte: F. Rauch 1930 (2 volums); i, a cura d' A. SCHMITT, vegeu H. NOLDIN, *Summa Theologiae Moralis iuxta Codicem Iuris Canonici*. Barcellona: Ed. Herder 1945 (4 volums).
345. A. SIMÓN – J. PRADO, *Praelectiones Biblicae ad usum scholarum. Propaedeutica Biblica sive introductio in universam Scripturam*. Editio tertia. Madrid: El Perpetuo Socorro 1938; Íd., *Vetus Testamentum*. Editio quarta, Vol. I, Madrid 1941; Vol. II, *Vetus Testamentum*, Editio altera, Madrid 1940; Vol. III, *Novum Testamentum*, Editio sexta, Madrid 1948.

A finals de la dècada dels quaranta, i fins poc abans del Concili Vaticà II, en el camp de la formació teològica, els joves caputxins de Catalunya se solien servir dels manuals de teologia dogmàtica del canonge francès J. M. Hervé³⁴⁶ i, també, de la síntesi que preparà el sulpicià Adolphe Alfred Tanquerey,³⁴⁷ així com la del caputxí navarrès Javier de Abárzuza³⁴⁸ i, pel que fa als estudis filosòfics, empraven el manual ja esmentat del benedictí Joseph Gredt,³⁴⁹ professor del col·legi internacional de Sant Anselm de Roma.

8. MOTS CONCLUSIUS

Amb aquest esment sobre el desenvolupament i represa dels estudis en la postguerra i al ressorgiment de la vida caputxina, donem per acabat aquest article que hem dedicat a examinar com els framenors caputxins de Catalunya van haver d'afrontar i sofrir la persecució religiosa dels anys de la Guerra Civil³⁵⁰ i, sobretot, les enormes dificultats que els frares experimentaren durant la represa de la vida caputxina en la postguerra. En un nou article, si a Déu plau, maldarem per oferir anàlisi sobre l'abast de la projecció pastoral i cultural dels caputxins catalans durant el franquisme, junt amb una reflexió històrica sobre l'impacte produït per la celebració del Concili Vaticà II en l'Orde caputxí, que l'any 1968 es dotà d'unes noves Constitucions³⁵¹ *ad experimentum* redactades segons l'esperit i orientacions conciliars.

346. Cf. J. M. HERVÉ, *Manuale Theologiae Dogmaticae*. Parisiis: Apud Berge et Pagis, 1929-1936 (4 volums).

347. Cf. A. TANQUEREY, *Synopsis Theologiae Dogmaticae specialis ad mentem S. Thomae Aquinatis hodiernis modis accomodata*. Editio tertia decima, Tornaci: Typ. Societatis S. Ioannis Evangelistae 1911 (3 volums).

348. El manual fou publicat l'any 1947 i comptà amb dues edicions; vegeu Francisco Javier DE ABÁRZUZA, *Manuale Theologiae Dogmaticae* [Editio altera]. Madrid-Buenos Aires: Eds. Studium 1956 (4 volums).

349. De les nombroses edicions, la més seguida en els primers anys de la postguerra fou J. GREDT, *Elementa Philosophiae Aristotelico-Thomisticae*. Friburg de Brisgòvia: Herder 1937 (2 volums).

350. Sobre l'abast d'aquesta persecució religiosa en la vida institucional i fraterna dels caputxins, vegeu V. SERRA DE MANRESA, *Els frares caputxins de Catalunya: de la Segona República a la postguerra*, Barcelona 2014, 136-187 i 229-309; ÍD., «Els caputxins de Catalunya i la revolució de juliol de 1936», *Revista Catalana de Teologia* 46 (2021) 207-278.

351. Vegeu a la BHC, *Constitucions dels Germans Menors Caputxins renovades en el capítol general especial celebrat a Roma l'any 1968*, Barcelona 1969, 1-54; *Constitutiones Fratrum Minorum Capuccinorum una cum Regula et Testamento Sancti Francisci, iussu Definitorii generalis editae*. Romae: Curia Generalis OFMCap 1975.